

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MUHBİR GAZETESİ'NE GÖRE 1866 GİRİT İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Volkan ŞENARSLAN

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ

ŞUBAT-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUHBİR GAZETESİ'NE GÖRE 1866 GİRİT İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Volkan ŞENARSLAN

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

Bu tez 22.1.02./2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Haluk Selvi

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Leyla İSKEFİYELİ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Fikri OKUT

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet Volkan ŞENARSLAN

23 Şubat 2011

ÖNSÖZ

“Muhbir Gazetesi’ne Göre 1866 Girit İsyanı” tezimiz, Osmanlı İmparatorluğunu, ele geçirilmesi gibi çıkartmış olduğu isyanlarla da uzun süre uğraştıran Girit’i, sadece 1866 ve 1867 yılının sonuna kadar yayımlanmış olan Muhbir Gazetesi bakışıyla, o dönem yaşanan olayları inceleyerek yapılan eleştirileri konu almıştır. Bu çalışma, 1866 ve 1867 yıllarında Girit’te yaşanan olaylar ile Osmanlı Devleti’nin Girit politikası ve devlet adamlarının Girit isyanlarıyla ilgili icraatları, Yunanistan’ın Girit’i ilhak çabaları, yabancı devletlerin Girit’le ilgili müdahaleleri ve o dönem dış basında Girit’le ilgili haber ve yorumlar, Muhbir Gazetesi gözüyle incelenmiş ve yorumlanmıştır. Muhbir Gazetesinde etkinliği fazla olan Ali Suavi’nin de, Osmanlı’nın Girit politikası ve Sadrazam Ali Paşa’nın Girit’le ilgili icraatlarının gazetede ki yorumları ve eleştirileri de bu çalışmada derlenmiştir. Böylelikle bu çalışma, kısa bir yayın hayatı olan Muhbir Gazetesi incelenerek, içinde Girit’le ilgili konular ayıklanarak hazırlanmış ve bu şekilde yapılan ilk çalışma olmuştur.

Çalışmanın hazırlanmasında, değerli vakitlerini ayırarak yapıcı önerileriyle bana yardımcı olan değerli tez danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Zeynep İSKEFİYELİ’ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç olarak görüyorum. Tezimin hazırlanmasındaki katkılarından dolayı sevgili hocam Doç. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU’na, tezimin isminin konmasındaki fikir babalığından ve yardımlarından dolayı çok değerli hocam Prof. Dr. Haluk SELVİ’ ye ve tezin hazırlanışındaki fikri yardımlarından dolayı sayın hocam Yrd. Doç. Dr .Turgut SUBAŞI’na sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamda, bana baştan sona moral, motivasyon ve her türlü destekle yardımcı olan, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Yüksek Lisans Eski Dil Bölümü öğrencisi sevgili oğlum Necip Fazıl ŞENARSLAN’a teşekkür ediyorum. Tabii ki gerek sabrıyla, gerekse bana güvenip, beni yüreklendiren desteğinden dolayı değerli eşim Gülseren ŞENARSLAN’a da teşekkür ederim.

M. Volkan ŞENARSLAN

23.02.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1:GİRİT ADASI, ALİ SUAVİ VE MUHBİR GAZETESİ	9
1.1.Girit Coğrafyası	9
1.2 Girit Tarihi.....	10
1.2.1 Osmanlı İmparatorluğu'na Kadar Girit	10
1.2.2 Osmanlı Dönemi'nde Girit	12
1.2.3 1866 Girit İsyanı.....	13
1.2.4 Girit'i Yunanistan'a Bağlama Girişimleri	20
1.3 Girit Türkleri.....	21
1.4 Ali Suavi.....	22
1.5 Muhbir Gazetesi.....	24
1.5.1 Girit İsyanı Dışında İşlenen Başlıca Haber Konuları.....	25
1.5.2 Muhbir Gazetesi'nde Belirtilen Girit'in Demografik Durumu.....	28
BÖLÜM 2: GİRİT İSYANLARINA MÜSLÜMANLARIN BAKIŞI	31
2.1 Adadaki Müslümanların Durumu	31
2.2 Osmanlı Padişahı'nın (Abdülaziz) Girit İsyanları İle İlgili Sözleri ve Yorumlar	39
2.3. Mısır Hidivliği'nin Girit İsyanlarıyla İlgisi ve Yorumlar	41
2.4. Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit İsyanları İle İlgili İcraatları ve Yorumlar	44
2.5. Osmanlı Aydınlarının Girit İsyanı İle İlgili Yorumları ve Çabaları	60
2.6. Osmanlı Devleti'nin Girit İsyanları Karşısındaki Tavrıyla İlgili Eleştiriler....	61
2.7. Osmanlı Devletinin Girit İsyanlarını Önleme Çabaları.....	78
2.8. Osmanlı Devletinin Girit'teki Müslümanlara Davranışı.....	81

BÖLÜM 3: GİRİT İSYANLARINA YABANCILARIN (GAYR-İ MÜSLİMLERİN) BAKIŞI	84
3.1. Giritli Rumların Adayla İlgili Çalışmaları ve Yorumları.....	84
3.2. Yunanistan'ın Girit'i Kendilerine Bağlama Çabaları ve Yorumlar.....	89
3.3. Rusya'nın Girit'e Olan İlgisi	92
3.4 Girit Sorunu Bağlamında Osmanlı-Rus Münasebetleri ve İlgili Yorumlar	96
3.5. Avrupalıların Girit İsyanlarına Bakışı ve Yorumlar	98
3.6. Girit İsyanları ile İlgili Yabancı Basın Yazıları.....	104
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	113
EKLER.....	118
ÖZGEÇMİŞ	121

KISALTMALAR

A.A	: Anabritanica Ansiklopedisi
AĞ.	: Ağustos
AR.	: Aralık
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
A.Ü.D.T.C.F	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
EY	: Eylül
HZ.	: Haziran
K.	: Kasım
M.G	: Muhbir Gazetesi
MT.	: Mart
MY.	: Mayıs
N.	: Nisan
OC.	: Ocak
O.T	: Osmanlı Tarihi
Ş.	: Şubat
T.	: Temmuz
T.A.D	: Türk Araştırmaları Dergisi
T.A.E	: Türk Araştırmaları Enstitüsü
T.T.D	: Tarih ve Toplum Dergisi

Tezin Başlığı: Muhbir Gazetesi'ne Göre 1866 Girit İsyanı**Tezin Yazarı:** Mehmet Volkan ŞENARSLAN**Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ**Kabul Tarihi:** 23.02. 2011**Sayfa Sayısı:** v(Ön kısım)+121(tez)**Anabilim Dalı:** Tarih**Bilim Dalı:** Yakınçağ Tarihi

Modern dünyada basın, dördüncü güç olarak kendini belli etmektedir. Matbaanın icadından bu yana dünya üzerinde basın, önemli bir güç unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda basının halk üzerindeki etkisi büyüktür.

Osmanlı zamanında basın, özellikle gazetelerden oluşmaktaydı. Haber alma aracı olmasının yanı sıra gazete, kitleleri bilinçlendirme ve yönlendirme bakımından büyük önem taşır. Osmanlı'nın son zamanlarında devletin dağılmasını önlemek amacıyla güden pek çok gazete yayımlanmıştır. Bunun yanında Osmanlı bünyesinde olan bazı etnik unsurların bağımsızlığını amaçlayan gazeteler de mevcuttur. Bunlardan bazıları Avrupa, bazıları Osmanlı kökenlidir. Devletlerin siyasi çekişmelerinin yanı sıra gazeteler arasında da bir çekişme mevcuttur.

Muhbir Gazetesi, yayın hayatını büyük oranda Londra'da devam ettiren, Osmanlı'nın son zamanlarında bazı konularda muhalif, bazı konularda ise devletin yanında yer alan bir gazetedir. Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Süavi gibi ünlü Osmanlı aydınlarının kurmuş olduğu bu gazete, pek çok yönüyle diğerlerinden ayrılır. Yapılan çalışmada Muhbir Gazetesi'nin Girit isyanlarına bakışının tespiti amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhbir, Girit, Ali Süavi, Gazete.

Title of the Thesis: According to the newspaper mukhbir; 1866 Cretan Revolt	
Author: Mehmet Volkan ŞENARSLAN	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ
Date: 23.02.2011	Nu. Of Pages: v(pre text)+121(main)
Department: History	Subfield: Modern History

Since the invention of printing machine, the media has become an important component of power throughout the world to affect the public. It would not be a misconception to claim that the media of modern world is the fourth power along with jurisdiction, legislation and enforcement. The media is quite important to make the people be aware of the things going on around them as well as guide, even some time manipulate them.

The newspaper used to be the mainstream media in the Ottoman time. Many newspapers have the publishing policy of keeping the ethnic elements of the state together during the separation period of the Ottoman. However, it should also be mentioned that there were some newspapers, published in both Ottoman regions and Europe, doing the opposite. This reflects the fact that the bickering, just like among the states, available for newspapers, too.

Mukhbir, published mainly in London and partly in İstanbul, supported both state-run policies and opposition arguments at the late time of the Ottoman Empire. This newspaper, established by well-known Ziya Paşa, Ali Suavi, and Namik Kemal, should be kept separated from the other newspapers of its time.

This research essentially focuses on the investigation of the Mukhbir Newspapers' approach to the Cretan revolt.

Key Words: Mukhbir, Cretan, Ali Suavi, Newspaper.

GİRİŞ

Fethedilmesi dahi sorunlu olan ve 24 yıl gibi uzun bir zaman sonunda fetih olunan Girit, Osmanlı Devleti'ni çok uğraştırmış bir ada olarak dikkat çekmektedir. Nüfusunun kozmopolit olması (Rum, Venedik, Arap, Türk), aynı zamanda buranın jeopolitik açıdan da önemli bir yerde olması sebebi ile Akdeniz ile ilgilenen ve Akdeniz'de güçlü olmak isteyen devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu anlamda Girit, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine geçmesinden sonra bir dönem huzuru yakalamış, fakat özellikle Fransız İhtilali ile Avrupa'dan dünyaya dalga dalga yayılan milliyetçilik akımından etkilenerek uzun süre Osmanlı Devleti'ni uğraştıracak bir isyan hareketi içerisine girmiştir. Bu isyan hareketi de bir müddet sonra adayı Yunanistan'a ilhak etme girişimine dönecektir. Böylece hem adanın huzuru sona erecek, hem de Osmanlı Devleti için bir dönem Ege Deniz'inde en büyük sorununun temelini teşkil edecekti. Girit meselesi olarak ortaya çıkan bu mesele, özellikle XIX. yy. boyunca Osmanlı Devleti, Yunanistan, Rusya ve diğer büyük devletler arasında önemli bir sorun olarak kalacaktır.

Girit meselesi, özellikle XIX. yy.ın ikinci yarısından itibaren uluslararası arenada Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiş ve büyük devletler Girit meselesini her seferinde Osmanlı Devleti'ne karşı bir koz olarak kullanmışlardır. Yapılan ikili veya çoklu bir çok anlaşmada Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmak amacıyla "ver-kurtul" siyasetini yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti de Girit'te var olan sıkıntıdan kurtulmak için adada ıslah hareketlerine rağbet etmiş ve böylelikle Giritli isyancılara birçok hak vermek zorunda kalmıştır. Osmanlı sadrazamı Mehmet Emin Âli Paşa'nın 1866 yılında bizzat Girit'e giderek uygulamaya koyduğu ıslah hareketleri buna bir örnek olarak gösterilebilir. Ama bu ıslahatlar Girit'te mevcut isyanı önlememiş, daha çok arttırmıştır. Girit'te 1866 yılından başlayıp çeşitli evrelerle artan isyan hareketleri nihayetinde 2. Meşrutiyetin ilanından hemen sonrasına tekabül eden bir dönemde de Girit, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Adanın konumunun önemi sebebiyle Girit meselesi, sadece Osmanlı Devleti içinde bir sorun olmaktan çıkmış, uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Özellikle Rusya'nın tazyik ve uğraşları ile İngiltere, Fransa gibi devletlerin Rusya'nın müdahalelerine kayıtsız kalmaları neticesinde adanın sürekli Osmanlı aleyhine uluslararası arenada bir koz olarak kullanıldığı görülmüştür. Anlatılan bütün

bu konuların hepsine 1866 yılında yayın hayatına geçen Muhbir Gazetesi'nde eleştirel bir gözle değinilmiştir.

Araştırma Konusu

Uzun yıllar Osmanlı Devleti'ni uğraştıran ve Osmanlı Devleti adına içinden çıkılmaz bir hal alan Girit meselesi, dönemin yerli ve yabancı basınının önemli konuları arasında yer almıştır. Yabancı basın, Girit meselesine taraflı yaklaşmış ve Osmanlı Devleti'ni, “ver-kurtul” şeklinde haber yazıları ve karikatürlerle Avrupa'da müşkül duruma getirmeye çalışmıştır. Osmanlı basını da gelişen bu olaylara kayıtsız kalmamış ve Girit'te yaşanan isyan hareketlerini haber konularında işlemeye başlamıştır. Özellikle yerel gazetelerin haber konuları arasında yer alan Girit isyanlarını, yayın hayatına yeni başlamış olan Muhbir Gazetesi'nde daha detaylı olarak görmekteyiz. Giritli Rumların isyan hareketlerini en yoğun olarak gerçekleştirdikleri yıllar olan 1866 – 1867 yılları, Muhbir Gazetesi'nin de yayın hayatını sürdürdüğü yıllardır. Filip Efendi'nin sahipliğinde Ali Suavi'nin başyazarlığında, bazen Namık Kemal ve bazen Ziya Paşa'nın da yazılarının neşredildiği Muhbir Gazetesi, Girit isyanlarına kayıtsız kalmamış, bu dönemde Girit'le ilgili en çok tepki veren seslerden biri olmuştur. Başyazar ve daha sonra gazetenin sahibi olacak olan Ali Suavi, yazılarında Girit'le ilgili olayları çok net bir şekilde işlemiş ve özellikle Osmanlı Devleti'nin Girit politikasını sert bir şekilde eleştirmiştir.

Bu çalışmada, toplam 55 tane sayısı çıkan Muhbir Gazetesi'nin ancak 50 tanesinin orijinallerine ulaşılabilmektedir. Bunlar konularına göre tasniflenerek araştırma konusu olan: “Muhbir Gazetesi'ne Göre 1866 Girit İsyanı” tezi oluşturulmuştur. Bu dönem yayınlanan yazılarda; Girit'le ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin yaptığı çalışmalar ve ıslahat hareketleri, özellikle sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa'nın ıslahatları yetersiz ve yanlış görülmüş, eleştirilmiştir. Muhbir Gazetesi'nin her şeyi olan Ali Süavi, Girit isyanlarında yaşananları yazılarında hep eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Girit'te isyancı Rumların Müslüman Türklere yaptıkları bütün taşkınlıklar, en açık ve objektif bir biçimde gazetede yayınlanmış, buradan hem halka hem de Osmanlı Devleti yöneticilerine seslenilmiştir. Öyle ki gazete, 28. sayısında Giritli Rumların çıkardıkları isyanlarda mağdur durumda olan Giritli Müslümanlar için yardım amaçlı özel bir sayı

çıkarmış, buradan toplanan yardım paraları bizzat Girit'e götürülerek Müslümanlara dağıtılmıştır. Ali Süavi'nin Muhbir Gazetesi'nde yayınlanan yazılarında sadece Osmanlı Devleti'nin Girit tutumu eleştirilmemiş, dönemin büyük devletlerinin de burada yaşanan olaylara kayıtsız ve yanlı tutum izledikleri belirtilmiştir. Ali Süavi, Bu durumu yazılarında örneklerle açıklamıştır. Yabancı basında çıkan Girit olayları ile ilgili haberleri yazılarında eleştirmiştir. Ayrıca bu çalışmada Muhbir Gazetesi'nde yayınlanmış; Girit'in demografik yapısından, dönemin Osmanlı Padişahı'nın

(Abdülaziz'in) Girit'e bakışına, Mısır Hidivliği'nin Girit'e olan ilgisinden, dönemin sadrazamı Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit isyanıyla ilgili icraatlarına, Osmanlı Devleti'nin Girit politikasından, Giritli Rumların, Yunanistan'ın, Rusya'nın ve diğer büyük devletlerin Girit ile ilgili faaliyetlerine kadar ve son olarak yabancı basın, Girit isyanları ile ilgili yorumlarını Muhbir Gazetesi yorumuyla görmek mümkündür.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, Muhbir Gazetesi'ni baz almış ve çalışmada Girit isyanları, gazetenin yayımlandığı tarihteki durum göz önüne alınarak anlatılmıştır. Ulaşılan 50 adet Muhbir Gazetesi örneği üzerinden Girit isyanları haberleri tasniflenmiş ve böylece Muhbir Gazetesi'ne Göre 1866 Girit İsyanı konusunun birinci elden kaynaklarla beslenmesi amaçlanmıştır. Muhbir Gazetesi'nin 1866 ve 1867 yılları arası yayımlanan sayıları tetkik edilerek, burada aktarılan bilgiler incelenmiş, ulaşılan sonuçlar, tarih bilimine has çalışma teknikleri içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Muhbir Gazetesi, tabii ki sadece Girit isyanlarını içeren bir gazete olmayıp; dönemin siyasi, ekonomi ve güncel olaylarının da yer aldığı bir gazetedir. Ancak Muhbir Gazetesi'nde yayınlanan yazılar, Girit isyanlarının en yoğun olduğu dönemde bizzat orada yaşanan olayları gören ve şahit olan kişilerden alıntı yapılarak yazılmış olması bakımından önem arz eder.

Kullanılan Kaynaklar

Arşivler

Yapılan ilk araştırmalarda, konu ile ilgili olarak kayıt bulunabilecek olan önemli sadece bir arşiv ve müze tespit edilmiştir. Bu da İstanbul'da bulunan Basın Müzesi arşividir. İstanbul'da yer alan Basın Müzesi'nde çalışma yapılmış ve bu çerçevede müze

arşivinde yer alan Muhbir gazete örneklerine ulaşılmıştır. Bu gazete örnekleri tasnif edilerek toplam elli beş sayı neşretmiş olan Muhbir Gazetesi'nden sadece elli tanesine ulaşılmıştır.

Resmi Yayınlar, Tutanaklar ve Yayımlanmış Kaynaklar

Girit coğrafyası hakkında bilgi verilirken, temel kaynak olarak *Anabratinica* ansiklopedisinin “*Girit, C IX-5*” maddesinden önemli derecede faydalanılmıştır. Çalışmayla ilgili olarak Girit'in ilk çağ kültüründeki yeri araştırılırken, Arif Müfit Mansel'in “*Ege ve Yunan Tarihi*”¹ isimli çalışmasından faydalanılmıştır. Yine Girit'in ilk çağdaki durumu hakkında, Girit'te ilk medeniyetleri kurmuş olan Miken ve Minos kültürleri hakkında bilgi verilirken, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Araştırmaları dergisinde yer alan “*Girit Uygarlığı*”² isimli çalışmadan faydalanılmıştır. Çalışmanın içeriğini kuvvetlendirmek açısından yapılan örneklendirmelerde Yunan Edebiyatı'nın önemli yazarlarından Giritli Nikos Kazancakis'in (1883–1957) “*El Greco'ya Mektuplar*”³, Girit'in elden çıkış aşamalarını akıcı bir dille anlatan, Mustafa Necati Özfatura'nın “*Girit'i Nasıl Kaybettik?*”⁴ isimli makalesi, çalışma için önemli bir kaynak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Girit ile ilgili çalışmalarını anlatan, ATASE (Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları) “*19. yy. Girit ve Sisam'daki Terör Olaylarının İçyüzü*”⁵ isimli eserden faydalanılmıştır. 1821 yılına kadar Girit adasında meydana gelen olayları objektif bir şekilde ele alıp, isyancı Rumların çıkardıkları isyanların nedenlerini ortaya koyan F. Cemal Tukin'in “*Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları ve 1821 Yılına Kadar Girit*”⁶ isimli çalışmasından yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin önemli sadrazamlarından olan ve Girit'teki isyanlar karşısında orada yaşayan isyancı Rumlara karşı uygulamış olduğu ıslah hareketleriyle isyanların kısa sürede bastırılmasına önemli katkılarda bulunan M. Emin

---

¹ Arif Müfit MANSEL (1971), *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.59, Ankara

² A.Ü.D.T.C.F Yayınları Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi (1963), *Girit Uygarlığı*, c.I Sayı 1,s.7, Ankara

³ Nikos KAZANCAKİS (çev. Ahmet ANGIN), *El Greco'ya Mektuplar*, 1975, s. 54, İstanbul

⁴ Mustafa Necati ÖZFATURA (2007), *Girit'i Nasıl Kaybettik*, Türkiye Gazetesi,s.2-3,İstanbul

⁵ ATASE (Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları) (2007), *19. yy. Girit ve Sisam'daki Terör Olaylarının İçyüzü*,s.27, Ankara

⁶ F. Cemal TUKİN (1945), “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları-1821 Yılına Kadar Girit*”, Belleten, c. IX, Sayı: 134, s. 196, Ankara

Âli Paşa ile ilgili olarak F. Cemal Tukin'in "*Mehmet Emin Âli Paşa*"⁷ isimli yazısından faydalanılmıştır. Yılmaz Öztuna'nın "*Bir Darbenin Anatomisi*"⁸ isimli kitabındaki "*Padişah Abdulaziz'in Katli ve Hüseyin Avni Paşa*" konulu yazısından da faydalanılmıştır. Çalışmamızın içeriğini daha da kuvvetlendirmek açısından, Rea Galanaki'nin, "*İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı*"⁹ (çev. Herkül Milas) adlı eserinden önemli ölçüde faydalanılmıştır. Bu eserde, aslen yerli Rumlardan olan ve Mısır'a götürüldüğünde İslamiyet'i seçen, ne gariptir ki, doğup büyüdüğü memleketine Müslüman bir Mısırlı paşa olarak dönen ve isyancı Rumların eylemlerinin bastırılmasında önemli katkılar sağlayan, halk tarafından da sevilen İsmail Ferik Paşa'nın hayatını Rea Galanaki, değişik bir açıdan ele almıştır. Girit'i Yunanistan'a bağlama çalışmaları kapsamında, adada sürekli sorun çıkartıp, Yunanistan'ın oldu bittiyle adayı kendisine bağlama girişimleriyle ilgili en önemli bilgiler, İhsan Ilgar'ın "*İsyancı Rumlar ve Yunanistan'ın Desteği*"¹⁰ isimli makalesinden edinilmiştir. Muhbir Gazetesi'nin her şeyi olan Ali Suavi'nin hayatından ve onun pek bilinmeyen yönlerinin ele alınması açısından Orhan Koloğlu'nun Tanzimatın ikinci kuşak aydınlarının açmazı üzerine "*Ali Suavi ile İngiliz Türk ve İslam Dostları*"¹¹ isimli eseri önemlidir. Girit adasının nüfusunun dağılımı konusunda ve yerli Rumların nereden geldikleriyle ilgili olarak önemli bilgiler içeren Osmanlı Devleti öncesi ada nüfusu ve Osmanlı Devleti egemenliğinde ada nüfusunun durumu hakkında önemli bilgiler içeren Mithat Işın'ın "*Tarihte Girit ve Türkler*"¹² isimli yazısı içeriği bakımından önemlidir. Gelişmelere değişik bir perspektiften bakmayı yeğleyen ve yazılarında farklı içerikler olan ve bu bağlamda yazısında Girit'teki isyancılara ödünler verilmesinin doğru olmadığını vurgulayan araştırmacı yazar Soner Yalçın'ın "*Girit'te Açılımlar ve Toprak Kaybedilmesi*" başlıklı makalesinden faydalanılmıştır.

---

⁷ F. Cemal TUKİN (1977), "*Girit*", *İslâm Ansiklopedisi*, c.4, s. 791, İstanbul

⁸ Yılmaz ÖZTUNA (1982), *Bir Darbenin Anatomisi*, s.64, İstanbul

⁹ Rea GALANAKİ (1999), *İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı* (çev. Herkül MİLLAS), İletişim Yayınları, s.8-61, İstanbul

¹⁰ İhsan ILGAR (1969), *İsyancı Rumlar ve Yunanistan'ın Desteği*, Hayat-Tarih Mecmuası, Sayı 8 s.7-11, İstanbul

¹¹ Orhan KOLOĞLU (1970), *Ali Suavi ile İngiliz Türk ve İslam Dostları*, Tarih ve Toplum Dergisi sayı 23 s.138 İstanbul

¹² Mithat IŞIN (1945), *Tarihte Girit ve Türkler*, *Deniz Mecmuası Tarih İlavesi*, s.1-5 İstanbul

Sürelî Yayınlar

Çalışmamızın temelini teşkil eden Muhbir Gazetesi'nin 1867 tarihli elli örneğine, İstanbul Basın Müzesinde yapılan araştırmalar sonucu ulaşılmış, ve bunlar üzerinde tetkikler yapılarak çalışma oluşturulmuştur. Konumuz itibariyle gazetede yer alan Girit isyanlarıyla ilgili haber, yazılar ve eleştiriler ayıklanmış ve çalışmamızda kullanılmıştır. Bu kaynakların birçok sayısında konuların birbirine benzer olması ve dönemin Osmanlı Devleti politikasının sert üsluplarla eleştirileri yapılsa da, yine de çalışmanın içeriği bakımından önemli katkılar sağlamaktadır. Girit isyanında Âli Paşa'nın tutumu hakkında bilgi almak için, Hayrettin Pınar'ın Süleyman Demirel Üniversitesinde yayımlanan Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinde çıkan "*Diplomasi ile Siyasetin Birlikteliği: Girit İsyanı ve Âli Paşa*"¹³ isimli makalesinden yararlandık. Girit'in sosyolojik yapısı hakkında bilgi almak üzere çok değerli hocamız Yard. Doç. Dr. Nuri Adıyke'nin "*Girit' de Cemaatler arası Evlilikler, Kebikeç*"¹⁴ isimli makalesinden faydalandık.

Araştırma Eserleri

Türk edebiyat tarihi açısından son derece önemli bir eser olan ve Ali Suavi'nin hayatını, yaptığı icraatları akıcı bir dille anlatan, ayrıca Ali Suavi'nin kişilik özelliklerinin, yazılarına ne tür tesirleri olduğunu göstermesi bakımından Prof. Dr. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*"¹⁵ isimli eseri, burada önem arz etmektedir. Bir İngiliz gözüyle, Kenneth Bourne'nin (çev. Y. T. Kurat) "*İngiltere ve Girit İsyanı*"¹⁶ eseri bu dönem olaylarının aktarılması açısından önemlidir. Ali Suavi'nin edebi yönünü, hayata bakışını ve eserlerini geniş kapsamlı inceleyen ve bunu da doktora tezi halinde sunan Doç. Dr. Hüseyin Çelik'in "*Ali Suavi ve Dönemi*"

---

13 PINAR, Hayrettin(2008), *Diplomasi ile Siyasetin Birlikteliği: Girit İsyanı ve Âli Paşa*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (18), s.1–22, ISPARTA

14 ADIYEKE, Yrd. Doç. Dr. Nuri(2003), *Girit' de Cemaatler arası Evlilikler, Kebikeç*, (İnsan Bilimleri için Kaynak Dergisi) s.16, s.s 17–25, ANKARA

15 Prof. Dr. Ahmet Hamdi TANPINAR (2003), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi 10. baskı,s.12 İstanbul

16 Kenneth BOURNE (1956), *Great Britain and the Cretan Revolt, 1866-1869, The Slavonic and East European Review (Slav ve Doğu Avrupa Tetkikleri Dergisi)*, Cilt XXV, No 84, 14-94

¹⁷ isimli çalışması, önemli bir başvuru kaynağı olarak teşkil eder. Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti basınında köklü değişikliklere gidilen ve Osmanlı tebaasının hak ve özgürlükleri konusunda basında daha fazla yer almaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde ortaya çıkan bazı gazeteler hakkında önemli bilgiler içeren Necdet Kurdakul'un "*Tanzimat Dönemi Basınında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri*"¹⁸ isimli eser, çalışmada faydalanılan kaynaklardan olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra basın ve iktidar, birçok konuda sürekli karşı karşıya gelmiştir. Basında bu münakaşa sebebiyle bazen sansür uygulamaları yapıldığı görülmektedir. Bu uygulamadan Muhbir Gazetesi de nasibini almıştır. Hamza Çakır'ın "*Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri*" isimli eseri, bu duruma örnekler vermektedir. Keçecizade Fuat Paşa, son dönem Osmanlı sadrazamlarının en önemlilerindendir. Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde önemli rol oynamıştır. Nüktedanlığıyla tanınır. Muhbir Gazetesinde de kendisinden sıklıkla bahsedilir. Bu anlamda Fuad Paşa'yı daha iyi tanıyabilmek adına çalışmada, İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnâl'in yazdığı "*Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*"¹⁹ kitabından faydalanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini anlatan Fahir Armaoğlu'nun "*Siyasi Tarih*"²⁰ adlı kitabının Girit ile ilgili kısımları kaynak olarak çalışmada kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkan fetihleri sırasında uygulamaya koyduğu iskân politikası, yükselme dönemi boyunca önem arz etmiştir. Bununla ilgili olarak Girit'in Türkleşmesiyle ilgili önemli eserlerden birisi olarak görülen Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun "*XVIII. yy. da Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*"²¹ isimli kitabı, kaynak olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönem sadrazamlarından olan ve Muhbir Gazetesi'nde de adından sık sık bahsedilen Hüseyin Avni Paşa hakkında, Yılmaz Öztuna'nın "*Bir Devrin Anatomisi*"²² isimli eseri, açıklık ve sade bir anlatım içermesi bakımından çalışmada kullanılmıştır. Aslen Avusturyalı bir subay olan ve asıl adı Michael Lattas olan Ömer Paşa da Muhbir Gazetesi'nde adından bahsedilen bir

---

¹⁷ Hüseyin ÇELİK (1994), *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul

¹⁸ Necdet KURDAKUL (2000), *Tanzimat Dönemi Basınında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1. Baskı, s.92, Ankara

¹⁹ İbnü'l Emin Mahmud KEMAL (1962), *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, c. 1 Ankara

²⁰ Fahir ARMAOĞLU (1973), *Siyasi Tarih*, s.107 Ankara

²¹ Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU (1997), *XVIII. yy. da Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, s.32, Ankara

²² Yılmaz ÖZTUNA (2003), *Bir Devrin Anatomisi*, s.65, İstanbul

Osmanlı Paşasıdır. İsyancı Rumlara karşı önemli işler yapmıştır. Onun Girit'te yapmış olduğu faaliyetlerini ve kişiliğini değişik bir boyutla ele alan Nobel edebiyat ödülü sahibi İvo Andriç “*Ömer Pacha Latas*”²³ isimli eserinden istifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini ele alan Enver Ziya Karal'ın yazmış olduğu “*Osmanlı Tarihi*”²⁴ adlı ansiklopedik eserde yer alan Girit isyanlarıyla ilgili bölümler, çalışmada önemli bir yer tutar. 1985 yılından itibaren çeşitli basımları yapılan ve XIX. Asır Osmanlı siyasi tarihi denildiğinde akla gelen ilk isimlerden olan Rıfat Uçarol'un “*Osmanlı Siyasi Tarihi*”²⁵ isimli kitabından, Girit isyanları ile ilgili bölümlerinden faydalanılmıştır. Girit üzerinde çalışma yapmış bir diğer isim olan Mehmet Salahi'nin “*Girit Meselesi (1866–1889)*”²⁶, adlı eserinden faydalanılmıştır. Özellikle eserin, Muhbir Gazetesi'nin çıkmış olduğu dönemleri de kapsıyor olması, esere olan dikkatlerimizi yoğunlaştırmıştır. Yine Mehmet Salahi'nin “*Nezaret-i Umur-ı Hariciye Muharrerat-ı Resmiye Nizamname-i Cedit Der Hakk-ı Girit*”²⁷ adlı eseri, faydalanılan kaynaklar arasındadır. Hiç şüphe yok ki, Prof. Dr. Nükhet Adıyeke ve sayın eşi Yard. Doç. Dr. Nuri Adıyeke, Girit konusunda araştırma yapan her araştırmacının kapısını çalması gereken değerli araştırmacı hocalarımızdandır. Çalışmamızda, değerli hocamız Yard. Doç. Dr. Nuri Adıyeke'nin “*Girit Savaşı ve Birleşik Hıristiyan Orduları, Türkler Projesi*”²⁸ adlı eserinden çokça yararlandık. Yine hocamızın, değerli eşi Prof. Dr. Nükhet Adıyeke ile birlikte hazırladığı “*Fethinden Kaybına Girit*”²⁹ isimli eser, çalışmamızın temellerini oluşturan eserlerdendir.

---

²³ İvo ANDRIÇ (2004), *Ömer Pacha Latas(Ömer Paşa) (çev. Ali BERKTAY)*, İletişim Yayınları, 1. basım,s.6-72, İstanbul

²⁴ Enver Ziya KARAL (1983), *Osmanlı Tarihi*, c.VII, s.19, Ankara

²⁵ Rıfat UÇAROL (2010), *Osmanlı Siyasi Tarih 1789-2010*, Der Yayınları 8. basım,s.22-34, İstanbul

²⁶ SALAHİ, Mehmet(1967), *Girit Meselesi (1866–1889)*, (Yay. Haz. M.AKTEPE), İSTANBUL

²⁷ SALAHİ, Mehmet(1866), *Nezaret-i Umur-ı Hariciye Muharrerat-ı Resmiye Nizamname-i Cedit Der Hakk-ı Girit*, s.2-4, İSTANBUL

²⁸ ADIYEKE, Yrd. Doç. Dr. Nuri(2002), *Girit Savaşı ve Birleşik Hıristiyan Orduları, Türkler Projesi*, c.IX, Yeni Türkiye Yayınları, s.s 738–745, ANKARA

²⁹ ADIYEKE, Prof. Dr. Nükhet / Yrd. Doç. Dr. Nuri(2007), *Fethinden Kaybına Girit*, Bab-âli Kültür Yayıncılığı, İSTANBUL

BÖLÜM 1: GİRİT ADASI, ALİ SUAVİ VE MUHBİR GAZETESİ

1.1. Girit Coğrafyası:

Bir bölgede geçen tarihi olayları iyi yorumlayabilmek ve bölge şartlarını doğru bir şekilde özümseyebilmek için şüphesiz konu ile alakalı bölgenin coğrafi yapısını bilmek gerekir. Binlerce yıllık geçmişe sahip ve yüzlerce yıl bir çok medeniyetin hakimiyeti altında kalmış ve değişik kültürleri barındırmış olan Girit'in, bu derece zengin bir tarihe ve kültüre sahip olmasında coğrafi yapısının da payı büyüktür. Osmanlı Devleti'ni XIX. yüzyıl boyunca uğraştıran Giritli Rumların isyan hareketlerinde, Girit Adası'nın coğrafi yapısına bağlı olarak engebeli arazilerinin bolluğunun etkisi büyüktür. Bu noktadan hareketle Girit coğrafyasına kısaca değinmek doğru olacaktır;

Girit Adası, Yunanistan'ın en büyük adası olup, Ege Denizi'nin güneyinde ince bir dikdörtgen şeklinde uzanır. Girit'in Yunanca ismi "Kriti"dir. Girit adası, Yunanistan'ın 13 idari yapılanmasından birisidir. Girit, Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra ikinci büyük adası olup, Akdeniz'de yer alan tüm adalar içinde de büyüklük bakımından beşinci büyük adasıdır. Girit Adası, doğu-batı istikametinde uzanması nedeniyle de Ege Denizi'nin güney sınırlarını belirlemektedir. Yüzölçümü 8,336 km² olup, Türkiye'nin Aydın ilinin yüzölçümünden (8,007 km²) biraz fazladır. Ada nüfusu, 2005 yılında yapılan sayıma göre, 650.000 civarındadır. Nüfusun yaz mevsiminde (turizm sezonunda) 2,5 milyona çıktığı bilinmektedir.(A. A. 'Girit', c.IX, s.472)

Girit, Yunanistan'a yaklaşık 160, Türkiye'ye ise 450 km. mesafede olan bir adadır. Ada oldukça dağlık bir araziye sahiptir. Girit adasının, 1645'te başlayıp 1669 yılına dek sürecek olan fetih sürecinde (24 yıl 4 ay 16 gün) adanın tamamının alınması için verilen mücadelenin çetin geçmesinde, bu yoğun dağlık ve engebeli yapının payı büyük olmuştur. Yine aynı şekilde 1770 yılında başlayıp 1908 yılına kadar devam eden ve Osmanlı Devleti'ni oldukça uğraştıran Giritli Ortodoks Hristiyan isyancılarının çıkardıkları isyanları bastırmada da bu engebeli arazinin olumsuz etkisi şüphe götürmez bir gerçektir.

1.2. Girit Tarihi:

Binlerce yıl bünyesinde birçok uygarlığı barındıran ve özellikle Ege ve Batı Anadolu İlkçağ tarihinde önemli bir yeri olan Girit adası, tarihi ve kültürel zenginlik olarak Doğu Akdeniz'in en önemli bir yerleşkesidir. Batı Anadolu antik tarihinin oluşmasında da Girit'in önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Özellikle M.Ö iki binli yıllarda Girit'ten Batı Anadolu'ya Dor göçleri yaşanmış ve bu medeniyet, orta ve güney batı Ege kıyılarında kurulmuş olan İyon ve Karya kültürlerinin de kökenini teşkil etmiştir. Dolayısıyla Girit'in Batı Anadolu tarihinde de önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

Konumuz gereği ada tarihini, Osmanlı Devleti'ne kadar Girit ile Osmanlı Dönemi'nde Girit ve Girit'in elden çıkışı aşamaları olmak üzere üç evre çerçevesinde ele almamız doğru olacaktır. Adanın Yunan'a bağlanması girişimlerini ise, Osmanlı Devleti'nden çıkışı aşamaları bünyesinde inceleyeceğiz. Tabii ki konumuzun sonunda, 1645'ten sonra adaya yerleşerek adanın demografik yapısını önemli değişikliğe uğratabacak ve konumuzun ana temalarından birini teşkil edecek olan Giritli Müslüman Türklerden de bahsedilmesi yerinde olacaktır.

1.2.1 Osmanlı İmparatorluğu'na kadar Girit:

Girit'in ilk uygarlığı, Minos Uygarlığı olarak da bilinir. İnsanlar Girit'e yerleşmeye Neolitik Çağ'da başlamıştır. Tunç Çağı'nda, Ege Denizi içindeki Girit Adası'nda, MÖ. Yaklaşık 3500'lerde doğmuş bir uygarlıktır Minos Uygarlığı. MÖ.2700 ile 1450 yılları arasında, en parlak dönemlerini yaşadı ve eski gücünü yitirmesinin ardından Girit üzerinde, altın masklarıyla ünlü "Miken" kültürü baskın bir duruma gelmeye başladı. (Mansel, 1971,s.23)

Girit uygarlığının, tüm dünyada yaygın olarak kullanılan bir adı olan "Minos"dur. Ülkenin mitolojik kralı "Minos"tan esinlenilerek İngiliz arkeologlar tarafından türetilmiş ve daha sonra köklü bir biçimde yerleşmiştir. Ancak, Giritlilerin bu dönemde kendilerini ne olarak adlandırdıkları bilinmemektedir.(Mansel,1971,s.24) Çünkü onlardan geriye çok az sayıda yazılı eser kalmıştır. Çoğu da henüz çözülememiştir. Eski Mısır kaynaklarında Keftiu, Sami dillerinde Kaftar ve Suriye'deki Mari kentinde bulunan yazıtlarda Kaptara olarak geçen bir yer adının Girit adasına ait olduğu

sanılmaktadır. Erken Girit tarihi efsanelerle doludur.(Kral Minos, İkarus, Theseus gibi). (Erhat,1978,s.10)

Özellikle Miken Dönemi'ne ait Girit sarayları, adadaki arkeolojik kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılmış en önemli, en bilinen yapı türleridir. En önemlisi ve bilineni Kandiye'ye 6 km. mesafedeki Knossos Sarayı'dır. Antik Roma Döneminde Girit, Mitridatik savaşlarıyla (Pontus-Roma Savaşları) karıştı. Roma, Girit'in Pontus'lu VI. Mitridas'a yardım ettiğinden şüphelendi. Bu yüzden Marcus Antonius Creticus M.Ö. 71'de Girit'e saldırdı, ama başarısız oldu. Ardından Roma Quintus Caecilius Metellus'u 3 lejyonla adaya gönderdi. 3 yıllık seferin sonunda (M.Ö. 69) Girit Roma'nın eline geçti. Siranayka, Girit Bölgesi eyaleti oldu, Gortin, eyaletin başkenti yapıldı. Roma İmparatorluğu, doğu-batı olarak bölününce Girit, Doğu Roma İmparatorluğu'nda kaldı. (Erhat,1978,s,37)

824 yılında, Kurtuba (Cordoba) Emiri (Endülüs Emevileri) El Hakem İbn-i Hişam Abdurrahman, Endülüsteeki Guadalquivir Nehri güneyinde isyan çıkartanları gemiyle adaya sürgüne gönderir. Sürgüne gelenler Girit'i işgal edip orada bir emirlik kurarlar ve ada böylece ilk kez Araplarla tanışır. (Dünya çapında ünlü Giritli edebiyatçı ve sanatçı Kazancakis, kendi ifadesiyle bu Arap toplumunun torunudur). (Kazancakis, 2003,s44) Daha sonra 828 yılında adaya Abbasiler gelirler ve adayı fethederek Hafsiler ismiyle 961 yılına kadar adayı idare ederler. Böylece 140 sene Arap egemenliğinde kalan Girit, Arap kültüründen ve dilinden de oldukça etkilenmiştir. Günümüzde Giritlilerin konuştuğu orijinal Girit Rumcasında birçok Arapça kökenli kelimelere rastlamak mümkündür.(Kazancakis, 2003,s66)

6 Mart 961 yılına gelindiğinde Nicephorus Phocas, iç karışıklıklardan istifade ederek adayı tekrar Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına katar. Bu durum 1204 yılına kadar sürer ve 4. Haçlı Seferi sırasında Girit Adası, Venedikliler tarafından işgal edilir. İşte bu ada işgali, 465 yıl gibi uzun bir süreçtir ve Venedikliler ile yer yer Cenevizlerin kontrolünde geçen ve Girit tarihinin sosyo-ekonomisinde önemli bir yeri olan zaman aralığıdır.(Banoğlu,1991,s.17) Venedikliler zamanında adanın nüfusu artar ve burası zengin bir ticaret kolonisi haline dönüşür. Özellikle Batı Avrupa'ya Girit Adası'ndan önemli miktarda şarap, zeytinyağı ve peynir ihracı yapılır. Girit adası bu dönemde

Mısır, Anadolu, Yunanistan ile Batı Avrupa arasındaki ticarete önemli duraklardan birisi olur ve Kandiye, Hanya gibi şehirler zenginleşirken limanların da önemi artar.

Nihayetinde, 24 yıl süren kuşatma sonucu Girit adasının tamamı Osmanlı Devleti tarafından 1669 yılında fethedilir.

1.2.2. Osmanlı Dönemi'nde Girit:

Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonraki en büyük adası olan Girit, XVII. yüzyılın ortalarında 24 yıl 4 ay 16 gün süren ve 3 padişah eskiterek zorlu ve uzun bir kuşatmadan sonra tamamen Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girebilmiştir.(1669) Osmanlı Devleti, yönettiği her bölgede uyguladığı adaletli ve hoşgörülü idare tarzını Girit'te de icra etmiştir. (Özfatura, 2007,s.43)

Kandiye'nin fethinden, Mora İhtilali'nin başlangıcına kadar Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında geçen zaman zarfında Girit'te gözlenen sükunet devresi, Osmanlı Devleti idaresinin özenli iç politika uygulamalarına rağmen devam edememiştir. Mora ve adalarda Rumlar tarafından çıkarılan isyanlar, Girit adasına da sıçramıştır. (Tukin, 1945, s.136–206) 1821 yılında başlayan bu ilk isyanın bastırılması için II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Âli Paşa'yı görevlendirmiş ve isyanı bastırmıştır.

1830 yılında Yunanistan Devleti kurulduğunda, Giritli Rumlar, adanın bu devlete bağlanmasını sağlamak için yeniden isyan ettiler. Bu isyan da Mehmet Âli Paşa tarafından 1831 yılında bastırıldı. Ancak kendisine Girit valiliği de verilmiş olan ve kuvvetleri de adada bulunan Mehmet Âli Paşa, Girit'i, buradan bir çıkarı olamayacağını anladığı için, 15 Temmuz 1840 tarihli Londra Antlaşması'ndan sonra boşaltmıştır.(ATASE, 2007,s22) Girit'in Mehmet Âli Paşa'nın çekilmesinden sonra, doğrudan Osmanlı Devleti idaresine geçmesinden az bir zaman sonra, Rumlar, buraya tekrar dönmüş olan Yunan mültecileri tarafından isyana teşvik edildiler.

Bu arada, yeni kurulmuş olan Yunanistan Devleti de Girit'teki Rumları isyana teşvik etmekte ve asilere her çeşit yardımı yapmaktaydı. Yunanistan, Mısır bunalımı sırasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanmak için, 10 Ağustos 1839'da koruyucusu olan üç büyük devlete bir muhtıra göndererek, Girit'in kendisine

verilmesini istemiştir. Yunanlıların ümit ve arzuları, 1864 yılında yedi adanın kendilerine verilmesi üzerine tekrar uyanmıştır. Rumların bulunduğu Ege'deki bütün adaları ele geçirerek büyük bir Yunanistan kurmak isteyen Yunanlılar, Girit'i de Osmanlı Devleti'nden kopartmak için tekrar harekete geçmişlerdir. Adaya gönderilen papaz ve öğretmenlerle Rum halkı isyana teşvik edilmiş ve 1866 Ağustos ayında Girit ilk defa geniş ölçüde bir ayaklanmaya sahne olmuştur. (Tukin, 1945, d.34, c.IX).

1.2.3. 1866 Girit İsyanı:

1854 Kırım savaşı sonunda imzalanan 1856 Paris antlaşmasıyla, Avrupalı devletler camiasının yeni bir üyesi olarak kabul edilen Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı güvence altına alınmıştı. Fakat Sırbistan, Karadağ, Bosna–Hersek, Girit ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bölgelerinde yaşayan Müslüman olmayan milletlerin bağımsızlık ve kendi devletlerini kurma çabaları ve siyasal faaliyetleri, Paris Antlaşması'nın getirdiği bu hukuki durumun çok fazla sürmeyeceğini göstermiştir. Yani, Avrupalı büyük devletlerin, aralarında rekabet alanı olarak gördükleri Osmanlı Devleti toprakları, tekrar uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu kapsamda XIX. y.y.ın ikinci yarısından itibaren Girit sorunu, özellikle 1876 yılındaki ayaklanmayla başlayıp 1868 yılı sonuna kadar belli aralıklarla devam eden ve büyük devletler ile Osmanlı Devleti arasında gündemi sürekli meşgul eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun, aynı zamanda bu dönemde Avrupa'nın büyük devletlerinin gündemini belirleyen önemli meselelerden biri olmuştur.

1866 yılında başlayan Girit ayaklanmasının reisi, Hacı Mihal isimli bir Rum'du. Bir müddet Yunanistan'da bulunmuş ve Yunanlılar ile yakın diyalog içerisinde olmuştur. Girit'te yıllarca çalışarak ve büyük gayretler sarf ederek adayı en ufak bir kıvılcımla patlatacak bir barut deposu haline getirmiştir. Adada yaşayan Rumları kışkırtarak, yayımladığı bir beyanname ile adada yaşayan bütün Rumları isyana davet etmiş, hatta işin dozunu kaçırarak isyana katılmayan Rumlara, aileleri ile beraber öldürülecekleri tehdidini savurmuştur. Öte yandan Rusya da bu isyanı destekliyor, maddi yardımlarda bulunarak silah ve cephane yardımlarını sağlıyordu. Bunda aracı olarak da Yunanistan'ı kullanıyordu. Bu isyanların başladığı dönemde Girit'te vali olarak bulunan Hekim İsmail Paşa'nın gevşek tutumu, isyanların hızla gelişerek adanın geneline yayılmasına

olanak sağlamıştı. 1866 yılı Mayıs ayı başında Hanya'ya yakın Omeleor yaylasında toplanan asiler, isteklerini on madde halinde sıralayarak hükümet yetkililerine bildirmişlerdir. Bu istekler arasında vergilerin çokluğu, adaletin işlemediği, halka baskı yapıldığı, yeni limanların yapılması gerektiği, kendi dillerinde eğitim görmek istedikleri, kendilerine parasal anlamda destek sağlayacak bir bankanın kurulması isteği v.b şeklinde şikayet ve istekler dile getirilmiştir.

Bunun karşısında vali Hekim İsmail Paşa'nın Osmanlı Devleti merkezine gönderdiği yazı, bu isyan için üç beş geminin gönderilmesinin yeterli olacağı şeklindeydi. Ancak 1866 yılı Mayıs ortalarında Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, asilere karşı gereken tedbirin alınmasını ve geniş çaplı bir ıslahat yapılmasını istiyordu. (Salahi, 1967, s.13) Aslında asilerin lideri Hacı Mihal'in asıl amacı, Türk idaresinin yapacağı ıslahatı beklemek değil, adanın tamamen Yunanistan'a katılmasını sağlamak yolunda idi. (Salahi, 1967, s.14)

1866 yılında adalı Rumlar tarafından çıkarılan Girit isyanının milliyetçi hislerle başladığı gerçeği oldukça önemlidir. Ancak; isyanın başlangıcında olmasa bile, daha sonraki dönemlerde Yunanistan tarafından Girit'i ilhak etme arzusunun önemli amaçlardan birisi haline geleceği görülecektir. Çünkü: “ *Kan damlayan ay yıldız Girit üzerinde dalgalanacaksa ölüm yeğdir.*”(Millas, 2000, s.280) Görüldüğü gibi Girit isyanının çıkmasında ve yayılmasında ötekileştirilen Türk imajından kaynak bulan Helen milliyetçiliği önemli bir yer tutar. Bunu, isyanın bastırılmasında ve yeni bir düzenin kurulmasında önemli etkisi olan Mehmet Emin Âli Paşa da belirtmiş, Helen milliyetçiliğinin öneminden bahsetmiştir.

Girit İsyanı'nın çıkmasında, Adalı Rumların milliyetçi hisleri kadar mevcut ekonomik şartların da etkili olduğu belirtilmelidir. Girit'te yaşayan Müslümanlar, ada nüfusunun yaklaşık beşte ikisini oluşturmasına karşın, toprağın üçte ikilik kısmını ellerinde tutmaktaydı. Hıristiyanların Müslüman Giritlilere doksan milyon kuruşa yakın borcu vardı. (Karal, 1983, c.VII, s.25)

Görüldüğü gibi isyanın milliyetçi refleks kadar ekonomik gerçeklerle de ilgisi bulunmakta idi. Ekonomik sıkıntıların milliyetçi duygularla kaynaşması karşısında Osmanlı Devleti idaresinin de zaafiyetinin bulunması sonucu Girit İsyanı kaçınılmaz

bir hal almıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nin XIX. y.y.ı hatırlandığında isyanın adıyla, hatta Osmanlı İmparatorluğu'yla sınırlı kalmayarak büyük bir meseleye dönüştüğü görülmektedir. Avrupalı büyük devletlerin müdahalesine açık olan ada meselesini Osmanlı Devleti idaresi, büyük bir diplomatik maharetle Avrupalılardan uzak tutması gerekmektedir. Bu durumu o dönemde en iyi götüren kişi de Mehmet Emin Âli Paşa olacaktır.

Osmanlı Devleti diplomasisinin yüzyılı aşkın süre boyunca oluşturduğu birikim ve geleneğin en önemli başlığı sayılabilecek; uluslararası antlaşmalara sadakat prensibi, Girit İsyanı sırasında titizlikle uygulanır. Mehmet Emin Âli Paşa, imparatorluğun diplomasi geleneğinin vazgeçilmezi hüviyetindeki bu ilkeyi, Paris Antlaşması şartlarıyla bir araya getirerek Avrupalı devletlerin Osmanlı bütünlüğüne ve iç işlerine yönelik müdahalelerin doğru olmadığı tezini geliştirir. Nitekim İngiltere'nin de Paris Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ne sağladığı hukuki garantörlük durumu bu konuda İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasında önemli bir etken olmuştur. (Beydilli, 1999, s.43)

Hariciye Nazırı Mehmet Emin Âli Paşa'nın isyanın bastırılması aşamasında ve idari yapının tekrar düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları iki şekilde gerçekleştirdiği söylenebilir. İlk olarak isyanı milliyetçi çizgiden uzaklaştırma gayesi edinmiştir. Dolayısıyla mevzuyu uluslararası müdahaleden kurtarmak, bunun için de özellikle Girit İsyanı'nı Avrupa siyasetinin gündem maddesi olmasının önüne geçmek için büyük güçlerin adayı teftiş etmesini engellemeye çalıştığı dikkati çeker. İkinci olarak da ilgisini; mali, idari ve sosyal işlerde adanın durumunu iyileştirmeye yoğunlaşmıştır.

Mehmet Emin Âli Paşa, 22 Ağustos 1866 yılında Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Floransa'da bulunan Osmanlı sefirlerine hitaben yazdığı mektuplarda, Girit'te meydana gelen olayların sebeplerini açıklayarak, devletler nezdinde yapacakları girişimlerin önemini vurguluyordu. Mehmet Emin Âli Paşa, bu mektuplarında Girit Rumlarının aşırı isteklerde bulduklarını, Yunanistan'ın ise bunları her bakımdan desteklediğini, Türklerin Rumlara karşı kötü muamele içerisinde buldukları yolunda propagandaların etkili olduğunu belirterek, uyanık olmalarını ve gerekli tedbirleri almalarını istiyordu.(Salahi, 1866, s.3) Daha sonra olayların artmasında idari yönden hataları görülen vali Hekim İsmail Paşa, 2 Eylül 1866 yılında görevden alınmış ve

yerine aslen Giritli olan Mustafa Naili Paşa vali olarak atanmıştır. Mustafa Naili Paşa'nın, adaya huzuru sağlamak için getirildiği büyük devletlere belirtildi. Aynı zamanda Mustafa Naili Paşa'nın, Yunanlıların Avrupa kamuoyunda ortaya attıkları iftiraları ortadan kaldırarak, Girit'te katledilen masum halkın mal ve canlarını kurtarmak amacıyla görevlendirildiği belirtiliyordu.

Bu dönemde İngiltere ve Fransa, Girit'in Yunanistan'a verilmesinden çok, adanın muhtar bir eyalet şeklinde olmasını istiyorlardı. Fakat Girit İsyancıları, adanın tamamının Yunanistan'a ilhak edilmesinden yana idiler.(Karal, 1983, s.24-27) Girit valisi Mustafa Naili Paşa'nın Girit'teki yumuşak tutumuna karşı Girit Rumları itaat etmeyince, Osmanlı Devleti isyanı sona erdirmek için daha sert tedbirler almak zorunda olduğunu anladı ve Mustafa Naili Paşa'nın yerine Karadağ İsyanı'nın bastırılmasında başarı kazanmış, gayr-i nizami harbi iyi bilen, Ömer Lütfi Paşa, Girit'e yeni vali olarak atadı.

Ömer Lütfi Paşa, adada aldığı sert önlemlerle isyancıların isyanlarını bastırılmış ve isyancılar ya dağlık bir yere çekilmişler ya da şehir ve kasabalara gelerek burada buldukları yabancı gemilerle adayı terk ederek Yunanistan'a göç etmişlerdir. Yunanistan'a göç eden Giritli İsyancılar Yunanlılar aslında yeterli ilgiyi göstermemiş bir kısmı Girit'e dönmek istemiş ama Yunanistan buna izin vermemiştir.

Girit'ten göç olunca, Girit isyancılarının o dönem hamisi konumunda olan Fransa ve Rusya, bu durumu aleyhte propagandaya çevirerek isyancılar için sahip çıkmışlardır. Hatta bu durum, Avrupa'da bazı gönüllülerin teşkilatlar kurarak Girit adasındaki Rumlara yardıma gelmelerine dahi zemin hazırlamıştır. Rusya bu sırada daha da ileri giderek Girit Rumlarına para ve silah göndermeye başlamıştı.

Bütün bu propagandalara rağmen, Osmanlı Devleti, adaya Hariciye Nezareti memurlarından Kostaki Efendi ve Doktor Sava Efendi ile birlikte yardım heyeti göndererek muhtaç olan ailelere gerekli yardımları yapmaya gayret göstermiştir.(Salahi, 1866, s.12)

Osmanlı Devleti'nin bütün iyi niyetine rağmen Fransa, yapılan işleri beğenmemiş, Rusların da yardımını alarak adadaki Rumların şikâyet ve isteklerini öğrenmek için adaya uluslararası bir heyetin gönderilmesini teklif etmişti. Fransa işi daha da ileri

götürerek; adada halkın muhtariyet ile yönetilmek, yahut Yunanistan'a bağlanmak hususunda, referandum yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu isteği Osmanlı Devleti'ne de bildirmiştir.(Bourne, 1963, 251-252) Fakat bu teklife İngiltere ve Avusturya sıcak bakmamış, Fransa da teklifini değiştirmek zorunda kalmıştır. Yeni teklifi ise; Girit adasına milletler arası bir komisyon gönderilmesi ve bu komisyonun adaya Osmanlı Devleti tarafından gönderilen heyetle birlikte giderek çalışmalara başlaması, Babiâli'nin asilere mütareke yapması idi. Fransa'nın bu teklifine Rusya'nın yanında Avusturya, Prusya ve İtalya katılmış, fakat Osmanlı Devleti bunu iç işlerine karışmak olarak kabul etmiştir. Şiddetle reddetmiş, sadece kısa süreli bir mütarekeye olumlu bakmıştır.

Dengeleri kendi lehine çevirmek isteyen İngiltere, Girit meselesine daha farklı bir gözle bakmaya başladı. Çünkü Süveyş kanalının inşası yakın bir zamanda bitecek ve Hindistan yolu üzerinde önemli bir istasyon olan Girit adasının önemi daha da artacaktı. Bu yüzden Girit'in denetiminin Osmanlı Devleti üzerinden İngiltere'nin elinde olması, İngiliz çıkarları açısından da önemlidir. Bu yüzden bu dönemde sürekli Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden söz etmekteydi. Bu dönemde İngiliz Hariciye Nazırı Stanley'in yaptığı açıklama önemliydi. Açıklamada Stanley; Girit'in Yunanistan'a bırakılması hususunda Yunanistan'a hiçbir şekilde güven olmayacağını belirtiyordu. (Bourne, 1963, s.260)

Fransa, bu dönemde kendi menfaatleri gereği İngiltere ile özellikle Süveyş kanalı karşısında büyük rekabete girmiş ve sonuçta Süveyş kanalının himayesini kaybetmiştir. İngiltere'yle giriştiği ekonomik ve siyasi rekabet sonucu, Girit adası mevzusunda İngiltere'nin karşısında yer alıyor ve Giritli isyancılara her konuda Ruslar'la beraber çalışarak destek sağlıyordu.

Çar I. Petro'dan itibaren güttüğü politikası gereği Yunanistan'a hamiliğe soyunması ve buna mukabil Girit adasının da Yunanistan'a bağlanması konusunda Rusya, Yunanistan'a en büyük desteği sağlayan ülke idi.

Avusturya; bu dönem Avrupalı devletler konjoktürü gereği hareket ediyor, bazen Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü, bazen de Girit'te muhtariyet olgusuna destek veriyordu.

İtalya; bu dönemde Avrupa'da büyük devlet olma çabası sarf ediyor ve Girit sorununa Venediklilerden kalma bir tarihi bağ oluşturarak bu soruna ortak olma çabası sarf ediyor, o da Avusturya gibi Girit sorununda siyasi olarak gel git yaşıyordu.

Prusya; büyük devlet olarak Avrupa sorunlarıyla ilgilenerken Girit sorununda da özellikle adanın muhtariyet olması yönünde çaba sarf eden bir ülke konumunda görünüyordu.

Avrupa kamuoyunda Türklere karşı olumsuz tepkilere rağmen, bu sırada gerek Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa, gerekse Hariciye Nazırı Keçicizade Fuat Paşa gibi önde gelen bir kısım devlet ricali, Girit'teki ıslahat işlerini Osmanlı Devleti'nin kendi başına yapabileceğine inanıyordu. Bu maksatla Mehmet Emin Âli Paşa bir gün meseleyi çözümlmek üzere Girit Adasına gitmeye karar verdi.(Mahmut Celalettin Paşa, 1983, s.41) Aslında Mehmet Emin Âli Paşa, Girit adasına yeni bir idare tarzı götürüyor ve bununla hem asileri kazanmayı, hem de büyük devletlerin muhtemel müdahalelerini önlemeyi ümit ediyordu.

Mehmet Emin Âli Paşa, Girit'e gitmeden önce, Ömer Lütfi Paşa'ya kırk beş günlük bir mütareke ilan etmesini, bu süre içerisinde silahlarını bırakan asiler için af ilan edilmesini emretmişti. Bu genel aftan Girit asilerine yardım için Yunanistan'dan ve Avrupa'dan gelenler yararlanabilecekti. Mehmet Emin Âli Paşa, 2 Ekim 1867'de Sultaniye vapuru ile İstanbul'dan Girit'e hareket etti. Beraberinde damadı Selahattin Bey, ticaret nazırı Kabuli Paşa, Rauf Paşa, Kara Todori, Kostaki ve Sava Efendilerle Murat Bey, Hoca Mecit Efendi ve Fransızca tercümanı Charles Mismar bulunuyordu. (Karal, 1983, s.28) Dönemin Padişahı Abdülaziz, Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit olayları hakkında göndermiş olduğu layihaya müteakip, (Mahmut Celalettin Paşa, 1983, s.42) 30 Eylül 1867 (2 C. ahir 1284) tarihli fermana bağlı bir de nizamname yayımladı. (Uçarol, 1985, s.185).

3 Ekim 1867 (4 C. Ahir 1284) tarihinde Girit'e varan Mehmet Emin Âli Paşa, ilk önce bahse konu fermanın ada halkına sağladığı hakları açıkladı. Daha sonra nizamnamede belirtilen maddeleri uygulamaya koydu.

1 Ekim 1867 tarihli fermana bağılı nizamnameye göre; Girit adasının mülki idaresinin padişah tarafından atanacak bir valiye, kalelerin muhafazası da bir komutana verilecekti. Ancak gerektiğinde padişahın iradesi alınarak valilik hizmeti kumandanlık görevi ile birleştirilecekti. Girit'e atanacak valilerin yanında, biri Müslüman, diğeri Hıristiyan olmak üzere padişah tarafından tayin edilmiş iki müşavir bulunacaktı. Bu arada Girit adası, gereğı kadar sancaklara ayrılacak, ve bu sancaklara padişah tarafından atanacak olan mutasarrıfların yarısı Müslüman, yarısı Hıristiyan olacaktı. Müslüman mutasarrıflara Hıristiyan, Hıristiyan mutasarrıflara da Müslüman yardımcı verilecekti. Sancaklar da kazalara ayrılacak, her kazaya bir kaymakam ile, aynı dinden olmayan bir yardımcı atanacaktı. Mülki idarecilerin nezdinde birer idare meclisi olacaktı. Vilayet idare meclisine vali başkanlık edecekti. Yine nizamnameye göre, idare meclisinin reisleri; vali, mutasarrıf ve kaymakamlar olacaktı. Bu meclis; iki müşavir, adliye müfettişi, metropolit, defterdar, mektupçular ve halk tarafından seçilen üçü Müslüman, üçü Hıristiyan üyelerden teşekkül edecekti. Vilayet merkezinde, sancak ve kazalarda davaların görülmesi için birer deâvi meclisi kurulacak ve meclislerin üyeleri de yarı yarıya her iki toplumdans seçilecekti. Fakat ahalisi sırf Hıristiyan olan yerlerde üyelerin tamamı Hıristiyan olacaktı. Yazı işleri iki dilde (Türkçe ve Rumca olarak) yürütülecekti.

Daha sonra gelişen olaylar karşısında Osmanlı Devleti idaresi, adaya yeni imtiyazlar vermiştir. Bu imtiyazlara göre; padişah Abdülaziz tarafından gönderilen fermanla 1868 senesinden itibaren iki yılı aşan vergisi alınmamış, müteakip iki seneye ait verginin yarısının alınacağı, alınacak olan verginin de adadaki imar ve ıslahat işlerine kullanacağı belirtilmekte idi. Ayrıca Girit'teki Müslüman halkın askerlikten muaf tutulduğu müddetçe, Hıristiyanların da askerlik bedeli vergisinden muaf oldukları gibi iyileştirmeler açıklanmakta idi.

Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa 4 Ekim 1867 tarihinden 28 Şubat 1868 tarihine kadar Girit adasında kalmış ve adanın huzurunun sağlanmasına çalışmıştır.

Girit adasında 1866 yılında başlayan ve Mehmet Emin Âli Paşa'nın adaya bizzat gelerek bir takım ıslahatlar yapmasına sebep olan adalı Rumların isyanları bu ıslahat hareketleri ile kısa bir müddet kesilmiştir. Avrupalı büyük devletlerin, Girit adasına müdahaleleri bir müddet engellenmiş ama Yunanistan'ın bitmek bilmeyen

propagandası ve Rusya'nın da desteği ile Giritli Rumların isyan hareketleri 1877- 1878 Osmanlı – Rus Savaşı başlamasıyla tekrar artarak devam etmiştir.

1.2.4. Girit'i Yunanistan'a Bağlama Girişimleri:

Türk-Yunan savaşı, Girit meselesi yüzünden çıkmış, buna rağmen barış antlaşmasının hiçbir yerinde Girit anlaşmazlığından ve hal şeklinden bahsedilmemişti.

18 Aralık 1897'de büyük devletler Girit'in Osmanlı hâkimiyetinde özerk hale getirildiğini açıkladıkları sırada adanın dağlık bölgelerinde Türk ve Rum halkları arasında çatışmalar devam ediyordu. Osmanlı Hükümeti adaya eski sadrazamlardan Cevat Paşa'yı göndererek duruma hâkim olmaya çalıştı. Çıkan olaylarda İngiliz konsolosu da öldürüldü.(Atan,1986,s.22)

Bu olaylar sonrası Girit'te durumun iyice karışması üzerine, başta İngiltere olmak üzere büyük devletler Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota gönderdiler ve Osmanlı Devleti istemeden de olsa bu notaya uymak zorunda kaldı. 19 Ekim'den itibaren Osmanlı askerleri adadan çıkarılmaya başlandı. İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyan birliklerinin Osmanlı Devleti askerlerinin boşalttığı stratejik noktaları işgaliyle, Girit fiilen dört büyük devletin hâkimiyetine geçti.

Adada sözde Osmanlı Devleti egemenliğinde özerk bir yönetim kurularak başına da vali olarak Yunan Prensi Yorgi'nin getirilmesine karar verildi. Çar, ortak kararı II. Abdülhamit'e bildirdi. Yorgi'nin 21 Aralık 1898'de Girit'e giderek adanın yönetimini eline almasından sonra büyük devletlerin askeri birliklerinin ve donanmalarının büyük kısmı Girit'i terk etti.

1901 yılında Prens Yorgi, Girit'i resmen Yunanistan'a bağlamak istedi; fakat Avrupa devletleri buna engel oldular.(İlgar, 1969,s.7) 1905'de ise Yorgi, yönetiminden memnun olmayan halkın baskısı üzerine, valilikten çekilmek zorunda kaldı. Büyük devletlerin, Yunan kralından, Girit için yeni bir vali seçmesini istemeleri üzerine, eski başbakanlardan Zaimis bu göreve atandı. Böylece, tamamen bir Yunan adası haline gelmiş bulunan Girit, görünüşte de olsa bir müddet daha Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakta devam etti.

5 Ekim 1908'de Girit Meclisi, adanın Yunanistan'a bağlandığını ilan etti.(İlgar, 1969,s.9) Osmanlı Devleti bu ilhaka karşı çıktığı gibi büyük devletler de Bosna-Hersek ve Bulgaristan bunalımlarının sürmekte olduğu sırada yeni bir meselenin daha çıkmasını istemediklerinden bu oldu-bittiye tanımadılar. Bununla beraber İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya, Girit Adası'nda bulunan askerlerini geri çekmeye karar verdiler. Osmanlı Devleti ise 30 Mart ve 27 Haziran 1909'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'ya başvurarak, askerlerinin tahliyesini ve geri bırakılmalarını istedi. Bu istek kabul edilmedi.(İlgar, 1969,s.11)

Girit'in tahliyesi demek, Yunanistan'a bırakılması demektir. Bu tahliye, nihayet 27 Temmuz 1909 Salı günü tamamlanmış ve sadece Suda Limanı'nda hatıra kabilinden bir Türk bayrağı ile muhafız olarak birkaç büyük savaş gemisi bırakılmıştır.(Özfatura, 2008,s.24)

Dönemin Büyük Devletleri(İngiltere ve Fransa) askerlerini tamamen çektikleri gün, Hanya Kalesi'ne Yunan bayrağı çekildi. Osmanlı Devleti'nde Girit'teki gelişmelere karşı büyük bir tepki doğmuş ve mesele bir Osmanlı-Yunan anlaşmazlığı halini almıştı. Büyük devletlerin baskısıyla olayların daha fazla büyümesi önlenmedi. Osmanlı Devleti, 3 Kasım 1909'da büyük devletlere bir defa daha başvurarak, Girit meselesinin kesin olarak çözümlenmesini istedi; fakat bu konuda zamanın daha gelmediği cevabını aldı. Bundan sonra Girit, 1912 yılına kadar, hukuk yönünden Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam etti.(Özfatura, 2008,s41)

1.3. Girit Türkleri:

Girit Türkleri, Girit Adası'nın Osmanlı Devleti yönetiminde kaldığı 1645 – 1908 döneminde meydana gelen Türk göçlerinden (Bektaşî Dervişleri, Adayı fetih eden Yeniçeri Askerleri, Konya-Karaman-Antalya Yörükleri) ada halkı içinde ihtida (İslamiyet'i kabul) süreciyle ve Osmanlı Devleti tebaasından çeşitli toplumlar arasındaki kaynaşmalarla asimilasyondan oluşmuş ve bu şekilde özgün bir kültür oluşturmuş bir Türk toplumdur.(Adıyeke,2002.s.17) Adayı fetih sürecinde, Osmanlı Devleti, diğer yeni fethedilen yerlerde olan yeniçerilere evlenme yasağını kaldırmış ve yeniçeriler adada yaşayan Rum ve Cenevizli kızlarla da evlenerek adanın Osmanlı Dönemi Türk Müslüman nüfusunu oluşturmuşlardır.(Adıyeke,2003,s.s.17-25)

Osmanlı Devleti öncesi ada halkından İslamiyet'e geçenlerin çoğu, XIX. yüzyıl başında Yunan milliyetçiliği akımlarının etkisinde kalarak Hristiyanlığa geri dönmüş (irtidad), Girit Türkleri toplumun dışında kalarak bu durumdan soyutlanmışlardır. (Adıyeke,2007,s.26) Bu toplumun, XIX.yüzyıl sonlarında başlayan ve Türkiye – Yunanistan nüfus mübadelesi ile tamamlanan Anadolu'ya (İzmir, Aydın, Söke, Ayvalık, Antalya, Mersin) veya komşu coğrafyalara (Arnavutluk, Mısır, Suriye) geri göç hareketinin günümüze uzanan bireyleri Girit Türkleridir. Türk Giritliler veya kısaca Giritliler de denilir. Bunlar yıllardır birbirleriyle bağlantılarını koparmamışlar ve çeşitli dernekler kurarak belli dönemlerde bir araya gelmişlerdir. Yalnız çeşitli coğrafyalara dağılan Giritli Türklerde var olan “Bir gün mutlaka Girit'e geri döneceğiz.” düşüncesi uzun yıllar belleklerdeki yerini ana yurtlarına dönme düşüncesini hasretle muhafaza etmiştir.

1.4. Ali Suavi:

Konumuzun temelini teşkil etmesi bakımından, Ali Suavi'nin hayatından da kısaca bahsedilmesi doğru olacaktır. Çok inişli çıkışlı bir karakter yapısına sahip olan ve karışık duygular içerisinde hayatını idame eden Ali Suavi, Osmanlı Devleti yazım dünyasında belli bir döneme damgasını vurmuş olan bir adamdır. Osmanlı Sadrazamı Ali Paşa'yla hiç geçinemediğini, özellikle Ali Paşa'nın Girit politikasını hiç tasvip etmediğini, başyazarlık yaptığı Muhbir Gazetesi'nde de defalarca dile getirmiştir. Ali Suavi'nin hayatını kısaca ele almak gerekirse:

Ali Suavi, 1839–1878 yılları arasında yaşamış gazeteci, yazar, inkılapçı olan bir kişiliktir. Türkçülük akımının ilk eylemcisi kabul edilir. 1839 senesinde İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde doğdu. Babası Çankırı'nın Çay Köyü'nden olup, İstanbul'a yerleşmiş kâğıt mühreciliği (parlatmacılığı) yapan Hüseyin Ağa'dır.(Tanpınar, 2003,s.42) Davutpaşa İskele Rüştüyesinde bir kaç sene okuyan Suavi, medrese tahsili görmemişti. Bu yüzden halkın diliyle ve mantığıyla konuşurdu.

Suavi, girdiği imtihanda başarı göstererek, Bursa Rüştüyesine muallim-i evvel tayin edildi. Ancak bir sene sonra Bursa'dan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Bir müddet rüştiyede başmuallimlik vazifesinde bulundu. Bu sırada hacca giden Ali Suavi, dönüşte Sami Paşa'nın himayesiyle Filibe Rüştüyesi'ne hoca olarak tayin edildi. Daha sonra

Sofya'da ticaret mahkemesi reisliği, Filibe'de tahrirat müdürlüğü yaptı.(Tanpınar, 2003.s.43) 1867 senesinde İstanbul'a dönen Suavi, bir taraftan Şehzade Camii'nde vaazlar verip, diğer taraftan Filip Efendi'nin Muhbir adlı gazetesinde yazarlık yapıyordu. Yazıları, gazetenin kapatılmasına ve Ali Suavi'nin Kastamonu'da ikamete mecbur edilmesine yol açtı. Kastamonu'dayken Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine kaçıp Paris'e gitti. Paris'te Mustafa Fazıl Paşa ve arkadaşlarıyla yapılan toplantıdan sonra, burada alınan karar üzerine Muhbir Gazetesi'ni çıkarmak için Londra'ya gitti. Gazetenin daha ilk nüshalarından itibaren kararlaştırılmış hedeflerin dışına çıktığı görüldü. Bu yüzden Yeni Osmanlılar ile arası bozuldu.(Tanpınar, 2003,s.42) Osmanlı devletini şeriata dayandırmaya çalışan Namık Kemal ve Ziya Paşa'ya karşı laikliği savunmuş, monarşiye karşı Cumhuriyetten, Osmanlıcılığa karşı da Türkçülükten yana olmuştur.

Londra'da bir İngiliz kızı ile evlenen Ali Suavi, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra İstanbul'a geri döndü. (Koloğlu, 1970, T.T.D, no:23, s.138) Galatasaray Lisesi'ne müdür tayin edildi. Daha sonra Abdülhamit'in gözünden düştü ve kısa zaman sonra bu görevden azledildi. Bir müddet Sami Paşa'nın ve ailesinin koruması altında kaldı. Fakat bu olaydan bir müddet sonra etrafına topladığı beş yüz kadar Rumelili göçmen ile 20 Mayıs 1878'de V. Murat'ın içinde bulunduğu Çırağan Sarayı'nı basarak, V. Murat'ı kolundan tutarak dışarı çıkardı. Amacının II. Abdülhamit'i tahttan indirip yerine tekrar V. Murat'ı geçirmek olduğu sanılmaktadır. Bu sırada yetişen Beşiktaş muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın vurduğu bir sopa darbesiyle Ali Suavi olay yerinde öldü (1878). Yıldız Sarayı civarında bir yere gömüldü.(Çelik, 1994) Bugün yeri kaybolmuştur. İngiliz olan karısı Mary, olayla ilgili belgeleri yaktıktan sonra bir İngiliz gemisiyle Londra'ya kaçmıştır.

Ali Suavi, daima ön safta bulunmak isteyen, övülmeyi seven, yalan söylemekten çekinmeyen ve dostluğuna güvenilmeyen bir kişiliğe sahipti. Onun bu şahsiyetini iyi değerlendiren İngilizler, kendisini istedikleri biçimde yetiştirmişler ve kullanmışlardır. Nitekim o, rejim meselesinde İngiliz parlamentarizmine benzeyen bir meşrutiyet arzusunu daimi olarak dile getiriyordu. (Tanpınar, 2003,s.44)

Namık Kemal'in Abdülhak Hâmid'e gönderdiği bir mektubunda, Ali Suavi hakkında söylediği şu sözler bir hayli düşündürücüdür: “*Ali Suavi hiç de senin tahminin gibi bir*

adam değildi. Bir çehre nümayaşine aldanmışsın. Onunla iki sene arkadaşlık ettim. O öyle bir adamdı ki, garazkâr ve dünyada misli görülmedik bir şarlatandı. Ben her şeye öyle kolay inanmadığım halde, bana kendini yedi-sekiz dil biliyormuş gibi gösterdi. O kadar cahil, cehaletiyle beraber o kadar mağrurdu. Türkçe üç satır bir şey yazsa, aleme maskara olurdu.” (Tanpınar, 2003,s.45) Ali Suavi'nin eserleri arasında; Kamus-ül-Ulum vel-Maarif, Ali Paşa'nın Siyaseti, Hukuk-üş Şevari ve Hive Hanlığı'nı sayabiliriz.

1.5. Muhbir Gazetesi:

Konumuzun merkezinde yer alan Muhbir Gazetesi'nin yayım hayatıyla ilgili olarak değerlendirilmesinin şu şekilde yapılması doğru olacaktır;

1860'larda çıkan gazeteler arasında en çok isim yapmış gazete Muhbir olmuştur. Bu gazetenin sahibi, önceleri Ceride-i Havadis'te çalışan Diyarbakırlı Filip Efendi idi; ancak gazeteyi Ali Suavi idare ediyordu.(Kurdakul, 2000,s.27) Muhbir gazetesi 1867 yılı Ocak ayında çıkmaya başladı ve hükümete karşı oldukça olumsuz bir tutum aldı. 8 ve 10 Şubat 1867 tarihlerinde, Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e yazdığı açık mektup Muhbir'de yayımlandı; bu da gazetenin muhalif tutumunu açıkça kanıtlıyordu.(Çakır, 2002,s.69) Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi ilk sayısından başlayarak Muhbir'de birçok yazılar yazmışlardır. Muhbir'de çıkan bu yazılarda dikkati çeken ilk nokta, ifadesinin o vakte kadar Türk gazetelerinin hiçbirinde görülmemiş olan sadeliğidir.(Tanpınar, 2003,s.44)

Tasvir-i Efkar'ın ardından, Ali Suavi'de, Girit Rumları ile başa çıkamadığı, Sırp isyanını bastırmadığı, büyük devletlerin müdahalesini engelleyemediği için Babıali'yi şiddetle kınıyordu. (Kocabaşoğlu, 1986,s.74)

Gazete ayrıca, Girit'te açlık ve sefalet düşen Girit Türklerine yardım kampanyası açmıştı. Her sayısında Girit meselesinin aldığı şekil dikkatle izlenmiş, Girit Hıristiyanları tarafından ağır tecavüzlere uğrayan Müslümanlara maddi yardım yapılması da Muhbir tarafından sağlanmıştır. Gazete, Girit Müslümanlarına yardım için özel bir sayı (28. sayı) da çıkarmıştır.(Tanpınar, 2003,s.44) Bu sayıdan elde edilen parayı, gazetenin sahibi Filip Efendi Girit'e götürerek dağıtmıştır. Ali Suavi'nin

topladığı bu paraların çok titiz bir karakterle muhafaza edilip Girit'e yollanması olayı Âli Paşa'ya ağır bir darbe oldu. 4 Mart 1867 tarihli gazetede yayımlanan Ali Suavi'nin "Hürriyet" adlı yazısında ülkedeki sosyal eşitsizlik ve saltçılık eleştiriliyordu. (Çakır, 2002,s.72)

Muhbir'in 9 Mart 1867 tarihli sayısında, Osmanlı Devleti devlet adamları parlamento karşısında sorumlu tutuldukları takdirde ülkenin pek çok hastalığının iyileştirilebileceğine değinen Ziya Bey'in makalesi çıktı. Aynı gün gazete sahibi Filip Efendi, Maarif Nezareti'nden Muhbir'in bir ay süre ile kapatıldığına ilişkin bir yazı aldı. Kapatılma gerekçesi olarak, "Gazetenin insanları kandırarak hükümete karşı kıskırtan bazı asılsız haberleri yayması" gösteriliyordu. (Kocabaşoğlu, 1986,s.77) Muhbir'le birlikte, çeviri bürosu üyelerinden ve Namık Kemal'in Fransızca öğretmenlerinden Mehmet Efendi'nin 1866 tarihinden itibaren çıkardığı Vatan Gazetesi de kapatıldı.

Muhbir, 25 Nisan 1867'de yeniden çıkmaya başlamıştır. Muhbir'deki yazılarından ve hükümete karşı muhalefet yolunu tutmasından öfkelenen Ali Paşa, Ziya Bey'i 9 Mayıs 1867'de Kıbrıs mutasarrıflığı ile İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiştir. (Çakır, 2002,s.71) Ancak, o sırada Yeni Osmanlılar hareketini destekleyen Mustafa Fazıl Paşa, Ziya Bey ve Namık Kemal'i Avrupa'ya gitmeye ve burada cemiyet adına yazı yazmaya çağırmıştır. Ziya Bey ile Namık Kemal, 17 Mayıs 1867'de gizlice Avrupa'ya kaçmışlardır. Suavi de sürgünde bulunduğu Kastamonu'dan 22 Mayıs 1867'de Avrupa'ya kaçırılmıştır. Ali Suavi, 27 Mayıs 1867'de Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Londra'da Muhbir'i çıkarmaya başlamıştır. (Kocabaşoğlu, 1986,s.71) Ancak, 31 Ağustos 1867'de çıkan 55. sayısından sonra hükümetçe tekrar kapatılmıştır. (Kocabaşoğlu, 1986,s.73)

1.5.1 Girit İsyanı Dışında İşlenen Başlıca Haber Konuları:

Muhbir Gazetesi'nin, ilk sayılarını neşrettiği 1867 yılına ait gazete nüshalarında sadece Girit Adası'nda yaşanan olaylara değinilmemiş, ülkenin mevcut genel durumunun üzerinde de önemli yorumlarda bulunulmuştur. Yalnız bu yorumlar, genelde hükümeti eleştirici bazda olmuştur. Gazetenin başyazarı Ali Suavi, gündemdeki olayları sansürlemeden, kendi görüşlerini de katarak anlatmış ve yazılarında sert ifadeler

kullanmaktan kaçınmamıştır. (Tanpınar, 2003) Bu yorumları yaparken de bol bol örneklere yer vermiştir. Bu örnekler, gerek kendi bilgisi alanında olan fihhi ve şer’i konular, gerekse Avrupa basınından aldığı örneklerdir. (Tanpınar, 2003)

Muhbir Gazetesi gözüyle Osmanlı Devleti’nin 1867 yılında Girit İsyanları bahsine kadar veya bu ihsan konuları dışında ağırlıklı olarak ele aldığı konular aşağıda belirtilmiştir.

a) Ali Suavi’nin destekçisi ve koruyucusu olduğu Mustafa Fazıl Paşa ‘dan haberler ;

“Mustafa Fazıl Paşa’nın İstanbul da bir okul yaptıracağı işitilmiş.” (M.G, 31 Ağ. 1866 s.3)

“Padişah, Fazıl Paşa’yı sadarete geçirmeyi düşünüyor.” (M.G, 28 Ey. 1866, s.11)

b) Padişah Abdülaziz’in Avrupa gezisi ile ilgili yorumları ve örnekler;

“Müslümanların padişah hakkındaki zannı; Padişahı (Müslümanlar) halife olarak bilirler, kral değil. Hintli bir müslüman, padişahı Londra’da gördüğü zaman “İmam- ül müsliminin cemalini gördüm” diyerek ağlamıştı. (M.G, 14 Mt. 1867, s.5)

c) Oluşturulması düşünülen ve Ali Suavi’nin sürekli önerdiği Meşveret Meclisi ile ilgili yorumlar;

“Meşveret yönetimi için, ülkenin her tarafından, ehl-i ulemadan müteşekkil bir heyet böyle bir kanun hazırlar.” (M.G, 14 Mt. 1866, s.3)

“Meşveretle yönetilen bir devlete yabancılar güvenir, güvenmezlerse bizim toprağımıza girmesinler.” (M.G, 14 Mt. 1867, s.3)

“Osmanlı Devleti, belalardan kurtulması için ve kanunları sağlam bir esasa bağlaması için meşveret meclisi kurmalı.” (M.G, 7 Mt. 1867, s.2)

d) Osmanlı Devleti yönetiminin sorunlara karşı aldığı fihhi çözümler ve yorumlar:

“Müslümanların konumu fikh ve fetvadır.” (M.G, 31 Ağ. 1866, s.1)

“Avrupa devletlerinin kanunlarını ve bizim fihhi kanunları görenler zaruri kanunların değişmeyeceğini anlarlar.” (M.G, 31 Ağ. 1866, s.2)

Emr-i bil maruf 3 derecedir:

- İşaretle müdahale
- Şiddetle müdahale
- Elden gelen yapılır, kötü fiili men için. (M.G, 28 Mt. 18967, s.1)

e) Osmanlı – Rus münasebetleri:

“*Bab-ı Ali, Moskof entrikalarına aldırış etmedi. Bab-ı Ali uyuyor. Rusya ise 15 konsolosluk açtı Rumeli’ye.*” (M.G, 7 Ey.1866, s.1)

“*Yunan da Rus’a alet oluyor. Yunan zaten bağımsızlık istiyor.*” (M.G, 7 Ey. 1866, s.2)

“*Rus imparatoru, Paris’te elçimiz Fuat Paşa’ya hitaben, ülkenizde Hıristiyanlara imtiyazat halledilmezse, Rusya her alanda Osmanlı Devleti aleyhine olacaktır.*” (M.G, 28 Ey. 1866, s.12) demiştir.

“*Rusya, Osmanlı Devleti’nin herhangi bir yerinde isyan görürse, oraya bağımsızlık vaat ediyor.*” (M.G, 5 Ar. 1866, s.2)

f) Muhbir Gazetesi’nin hemen her sayısında yer alan Osmanlı Devleti’nin iç ve dış borçları da yapılan yorumlarla eleştirilerden nasibini almıştır. Tabii ki Osmanlı Devleti’nin gereksiz harcamalardan ve israftan da kaçınması gerektiği de yazılarda yer almaktadır.

“*Yabancılara borç vaktini kaçırmamalı, faiz ödemek zorunda kalınır yoksa*” (M.G, 28 Ey. 1866, s.13)

“*İsraf; boş seyahatler, ihsan (rüşvet) bırakılmalı, bir israf örneği; eyalet memur maaşı 100 bin kuruş, eyaletin her şeyi, yani tüm gelirleri 300 bin kuruş, maaşlı idare meclisine lüzum yok, yazık.*” (M.G, 28 Ey. 1866, s.14)

“*Yeni borçları millet kabul etmeyecek, hazineye olan borç niçin aranmıyor? Hazinesinin alacağı niçin tahsil edilmedi?*” (M.G, 28 K. 1866, s.3)

“Yüksek askeri masraflar, Macar mültecilerine yardım edilmesi sonucu, yüksek faizle borç alınmaması gerekir, borç hangi şartlarda alınır, neye harcanır, nasıl ödenir, bunu alimlerimiz anlatmalı.” (M.G, 28 K. 1866, s.3)

g) Osmanlı Devleti'ne daha o yıllarda giren ve yeni yeni telaffuz edilmeye başlanan demiryolları ve tren taşımacılığı ile ilgili olarak da Muhbir'in o yıllarda yazdığı yorumları da vardır:

“Üretim gelişmedikçe demiryolu ne taşıyacak? Önce kasabaları bağlayan şoseleri yapmalı, ondan sonra demiryolunu yapmalı. İngilizler öyle yaptı.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.4)

“Demiryolu iyidir; ancak Avrupa'dan İstanbul'a doğru olmalı önce. Avrupa'da demiryolu var; ama onlar önce sanayisini kurdu, biz de kurmalıyız, ondan sonra demiryolu devlete çare olacak anlamdaydı.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.4)

“Demiryolundan önce halkta emniyet yok, önce o halledilmeli.” (M.G, 7 Mt. 1867, s.1)

“Bu zor durumda demiryolu yapılması planlanıyor. 36 milyon İngiliz Lirasını Bab-ı Ali % 5'i taahhüt etmiş, demiryolu servet kaynağı değildir derler.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.4)

1.5.2 Muhbir Gazetesi'nde Belirtilen Girit'in Demografik Durumu:

Girit yakın çağda hiç bir zaman Yunan adası olmamıştı. Osmanlı Devleti bu adayı ele geçirmeden evvel Akdeniz adalarına has, karma bir halk yasıyordu. Girit'e çok daha evvelden Anadolu'dan giden insanların yerleştiği ise, diğer bir gerçektir. Girit, Osmanlı Devleti topraklarına katılmadan evvel, Girit'te çoğunluk olarak Cenevizliler bulunmakta ve onların saltanatı sürmekteydi.(Adıyeke, 2006, s.16) Hatta 7. yy.'dan itibaren Kuzey Afrika'dan ve İspanya'dan (Endülüs) çok sayıda Arabın geldiği ve adanın yerli nüfusunu oluşturduğu bilinmektedir.(Adıyeke, 2007, s.22) Girit, uzun bir kuşatmadan sonra Osmanlı Devleti'nin egemenliğine dâhil olmuştur. Yapılan bazı araştırmalara göre, Giritli Türklerin büyük bir kısmı Anadolu'dan; Konya, Karaman dolaylarından, dağlık yörelerden, yörüklerden gelmeydiler. Girit'in alınması sırasında asker olarak seçilmişler ve orada yerleştirilmişlerdir. Zamanla yerli halkla kaynaşmışlardır. Girit'te, yerli halkın Yunanlılardan farklı bir tipte, Anadolu olmaları da bunun bir kanıtıdır.(Adıyeke, 2007, s.35) Giritli Türkler, Osmanlı Devleti için bir

güvence idiler, ileri bir karakol, üs, kaleydiler. Girit'teki Müslüman Türkler, 1869 yılına kadar, uzun bir süre bolluk, varlık, refah içerisinde yaşamışlar. Oradaki Rum ve Venediklilerle kaynaşmışlardı, Giritçeyi (Türkçe kelimeleri bol bir karma Rum dili) kullandılar.(Adıyeke,2003,ss.17–25) Giritli Türkler boylu, postlu güzel ve cesur, devletine, dinine bağlı, kültürlü, çalışkan, sanatkâr insanlardı.

Yapılan araştırmalar ve Muhbir Gazetesi'nde 1866–1867 yılları arasında yer alan haber yazılarından Girit'teki Türk nüfusun çoğunluğu oluşturduğunu ve sayılarının 110 000 civarında olduğunu anlıyoruz. Buna mukabil Hıristiyan nüfus 40 000 ile 65 000 arasında değişiyordu.(Bourne,1956,s96) Bu tespitlere Muhbir, birçok sayısında değiniyor ve aşağıda yer alan ifadelerle görüşlerini beyan ediyordu.

“Girit’in demografik yapısına baktığımızda ise; Türklerin, adada Rumlardan daha fazla olduğunu, Müslüman (Giritli Türkler) nüfusun yaklaşık 110 binken, Rum nüfusunun 65 bin civarında seyrettiğini görürüz. Bu orana göre egemenlik Türklerin hakkı değil mi? Neden adada bu orana rağmen Türklerin hakları gasbediliyor? Niçin Avrupalılar Türklerin bu oranını görüp ona göre davranmıyorlar?” (M.G, 21 K. 1866, s.3)

O dönem Avrupa'sının, Aydınlanma Çağı sonrası kendilerinde oluşan Antik Yunan hayranlığının etkisinde kalarak, içinde Yunan ismi geçen her konuda yanlı davranıp Yunan'dan yana tavır aldığı görülür. Girit hadiselerinde de hep Türk tarafı dinlenmeyip, adada Rumların yaptığı her tazyikte, hep Rum tarafı haklı görülmüş ve onlardan yana tavır sergilenmiştir. Bunu Muhbir şu şekilde ele alır:

“Avrupalılar Girit hakkında şu veya bu kararı alırken, sayıca Rumlardan çok üstün olan ve nüfusu 110 bin olan Müslüman (Girit Türkleri) zevat unutulmamalı.” (M.G, 21 K. 1866, s.2)

Muhbir Gazetesi'nde, adada Müslüman nüfusla ilgili olarak 1867 yılına ait yukarıdaki tespitlerden başka, gazetenin ileriki sayılarında adada yaşayan Müslüman nüfusla ilgili farklı tespitlerde bulunulduğu da dikkati çekmektedir.

“Eskiden Müslümanların (Giritli Türklerin) nüfusu 110 bini buluyordu. 1867 yılı itibariyle Girit'te 40–50 bin Müslüman kaldı.” (M.G, 13 My. 1867, s.4)

Bu durumu, gazetenin aynı nüshasında üzerinde çok durmadan ama bilinmesi gerekli olan anekdotların da üzerine basarak, yaklaşık bir yıl önce Müslüman nüfusun 110 bin civarında olduğundan bahsederken, bir yıl sonra ne oldu da bu sayı nerdeyse yarı yarıya, 40–50 binlere düştü. Aslında Muhbir'de bu sorunun cevabı verilmekte, yarı yarıya telef olan bu nüfusun büyük bölümünün, özellikle dağ köylerinde yaşayan kısmının, ana karadan gelen ve Ada Rumlarıyla birleşen Yunan çetecileri tarafından hunharca katledildiğini, bir bölümünün de bu katliamdan sağ kurtularak Anadolu'nun batı sahillerine geldikleri yazılmıştır. Böylece adada yaşayan müslüman nüfus kırılarak çoğunluk nüfus ele geçirilecek, Muhbir'in yayımlandığı tarihlerde daha dillendirilmeyen “enosis” idealleri gerçekleştirilecekti. "Girit'e önce muhtariyet (özerklik), sonra Yunan'a iltihak." Aslında bu ifadeler günümüzde de bizlere tanıdık gelmektedir. Yunan oyunları ve Avrupa'nın bu oyunlara sessiz kalması... Günümüzde de yine bir ada olan Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ın oynadığı oyun ve Avrupa'nın takındığı tavır, birbirine ne kadar benzerlik göstermektedir! 1841 yılından itibaren fasılalarla, 1861 yılından sonra ise, Yunanistan'dan Girit'e hızlı göçler yaşanmış, bütün bunlara rağmen normal yollardan Giritli Türklerin nüfusu yakalanamamış, (Annesi Girit'ten gelmiş 95 yaşındaki Sökeli Hanife GÜZELYAĞDÖKEN'e göre: “*Eskiden Giritli Türkler, Rumlardan daha çok çocuk yaparlardı. Her hanenin en az 9–10 çocuğu olurdu*”)Türkler ya katledilmiş ya da göçe zorlanılmıştır.

BÖLÜM 2: GİRİT İSYANLARINA MÜSLÜMANLARIN BAKIŞI

2.1. Adadaki Müslümanların Durumu:

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği XIX. Y.y.ın ikinci yarısında Avrupalı büyük devletler, özellikle Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan azınlık ve diğer milletlerin sözde hamisi olma görevini üstlenip, Osmanlı Devleti topraklarında bu milletlerle ilgili her sorunda ortaya çıkarak, Osmanlı Devleti'ne müdahale eğilimi içerisinde olmuşlardır. (Özfatura, 2008, s38)

Bu milletleri, kendi çıkarları doğrultusunda, Osmanlı Devleti'ni daha güçsüz duruma getirebilmek maksadıyla uzun yıllar (XIV. yy.dan beri) Avrupa'dan ve Balkanlar'dan uzaklaştırmak için kullanmışlardır. Menfaatleri doğrultusunda bazen Osmanlı Devleti'ne dost görünmüşler, bazen de Osmanlı Devleti aleyhinde yer alan ittifaklara katılıp düşmanca tavır takınarak Osmanlı Devleti'ni müşkül duruma sokmuşlardır. Osmanlı Devleti de özellikle XIX. yy. ikinci yarısından itibaren bu büyük devletlere (Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan) karşı denge politikası güderek ayakta durmaya çalışmıştır. Öyle ki bir sene evvel düşman olduğu ve savaştığı bir devletle bir sene sonra ittifak yapıp, başka bir devlete karşı mücadele etmiştir.(Uçarol, 2010, s.38)

Böylelikle Osmanlı Devleti biraz daha fazla ayakta durmaya gayret etmiştir. Böyle durumlarda da bu büyük devletler bazen kendi menfaatleri doğrultusunda (onlara göre şark meselesi mucibince) Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını gözetir gibi olmuşlardır.

Girit Adası'nda gayr-i müslimlerin (Rumların) çıkarmış oldukları her küçük isyan hareketinde, daha onlardan istek gelmeden, asilerin yanında yer alıp onların sözcülüğünü yapan bu devletler, mağdur durumda olan Müslümanlara karşı aynı hassasiyeti göstermemişler ve her ne hikmetse bazen kısmi olarak iyi niyet gösterip adadaki Müslümanlardan yardım çağrısı geldiğinde adadaki olaylara müdahale edebileceklerini beyan etmişlerdir. (Tukin, 1945, s.797) Tıpkı Muhbir Gazetesi'nde belirtildiği gibi:

“Adadaki Müslüman ahali yardım istemedikçe İngilizler ve diğer devletler Müslümanlara yardım etmezler, bu onların ikiyüzlü olduklarını göstermez mi ?” (M.G, 5 Ar. 1866, s.2)

Girit adasında uzun yıllar devam eden isyan hareketleri ve Rumların baskıları sonucunda Müslüman nüfus yoksullaşmış, buna karşılık Rumlar daha konforlu ve rahat bir hayat sürdürmüşlerdir. Adanın maddi ve manevi yükünü Müslümanlar çekmiş, ama sefasını gayr-i müslimler sürmüşlerdir. (Adıyeke, 2007, s.65) Müslümanlar, Osmanlı Devleti’ne vergi verirken, Rumlar da vergi affı yüzünden vergi vermeyerek daha rahat bir hayat sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda adada isyancılar tarafından başlatılan bu kargaşalı dönemlerde, yaptıkları birçok barbarlık ve yağmalama sonucunda bir çok masum Müslüman zarar görmüş ve şehit edilmiştir. Ama bu duruma Osmanlı Devleti gereken önemi vermemiş ve isyancılar bu durum karşısında daha fazla taşkınlık yapmışlardır.(Saka, 1955, s.77)

“Neden gayr-i müslimlerin oturdukları yerler saray gibi, Müslümanlarınki virane gibi, tabii ki isyancıların yüzünden. Müslümanlar gün be gün fakirleşirken, isyancılar ve onlara destek verenler daha da zenginleşmişler. Bunun hesabını kim verecek?” (M.G, 5 Ar. 1866, s.4)

Diğer yandan yine Muhbir’de yukarıdaki yazının devamında yer alan ifadeye dikkat edelim.

“Neden isyancılar tarafından şehit edilen Müslümanların kaydı yok? Şehitlerimize kim sahip çıkacak? Müslümanlar nerede, ne şekilde şehit edildi? Bunun hesabını kim nasıl verecek?”

Muhbir Gazetesi'nde yaşanan olaylarla ilgili eleştirel sorular sorulduğunu görmekteyiz. Girit’te isyancıların organize olarak başlattıkları ve Yunanlı çetecilerden de destek alarak yaptıkları zorbalıklar ve ehl-i İslamı yıldırma operasyonları, bıktırma, terke zorlama faaliyetleri sonucu, Müslümanlara büyük zararlar verilmiş, özellikle Türklerin, Türklük özellikleri gereğince, kıyıda ziyade dağlık yerlerde yaşamayı seven bir yapıda olmaları hasebiyle, Girit Adası'nda daha ziyade dağ köylerinde yaşayan Müslüman Girit Türklerinin bağ ve bahçe tarlalarına yağmalama faaliyetleri yapılarak

Müslümanlara büyük zararlar verilmiştir. Müslüman Girit Türeleri'nin durumları içler acısı olup, maddi yönden büyük zarar görmüşler ve geçinmeleri güçleşmiştir.

Bu yağmalama olayları sadece dağ köylerinde yaşanmamış, kısmen sahilde yaşayan ve dağ köylülerine göre refah seviyesi daha iyi durumda olan Girit Türeleri'ne karşı da isyancılar tarafından baskılar yapılmış ve bu baskılar sonucu kıyılarda (Hanya, Resmo) yaşayan Müslüman ahali de dağlara, daha güvenli yerlere çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu anlatılanlar, o dönem yayınlanan Muhbir Gazetesi'nde de aşağıdaki şekilde yer almıştır:

“Girit'te asilerin yaptığı yağmalama, yakıp yıkmadan ehl-i İslam'ın ekip biçecek hali kalmadığından, geçinmesi güçleşti. Aynı şekilde Girit'te sahilde yaşayan Müslüman halk, asi tazyiklerinden bıkararak dağlara çekiliyor.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Girit adasında halk 3 kısma ayrılır:

a) Müslüman Halk (Girit Türkleri)

b) Muti Hıristiyanlar (yani kendi işlerinde güçlerinde olup, isyancıları sevmeyip ve isyancılara katılmayan gayr-i müslim halk)

c) İsyancılar

Burada Muti Hıristiyanlar olarak isimlendirilen Osmanlı Devleti'ne sadakat sahibi Hıristiyanlar, Ada da huzur içinde yaşarlar, hatta isyanlara katılmadıkları için Osmanlı Devleti onları ödüllendirir ve onları da vergiden muaf tutar, hatta onlara kalkınmak için devlet komisyon yardımlarında bile bulunur. Bu yolla Hıristiyan tebaanın, devletin yanında olması ümit edilmektedir. Yalnız Osmanlı Devleti'nin, Hıristiyanlara bu iyi niyetli yaklaşımı bazen ters teper ve Osmanlı Devleti'nin yardımlarından isyancılarda nasibini alır. Muti Hıristiyan rolüne bürünen bazı isyancılar da Osmanlı Devleti yardımlarına muvaffak olabilmekteydiler. Hatta çoğu zaman isyancılar yağmalama sonucu Müslümanlardan ele geçirdikleri malları, bu Muti Hıristiyanlara satarlar ve buradan çok para kazanırlardı. Böylelikle hem Osmanlı Devleti, hem de Müslüman vatandaş en çok zarara uğrayan kesim olmuştur.

“Muti Hıristiyanlar alışverişlerini rahat yapar, para kazanır, komisyon yardımı alır; Müslüman’ın mallarını eşkıya yağma eder ve Hıristiyanlara satarlar, yardımlarından eşkıya bile yararlanır.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Muhbir Gazetesi'nin Girit ile ilgili haberlerinin çoğunda Girit'te yapılan ıslah hareketlerinde ismi geçen, ancak muhalif bir gözle irdelenen bir isim olan Ali Paşa, Girit'te meydana gelen ayaklanmalarda Osmanlı Devleti adına ayaklanmaların bastırılmasıyla ilgili birçok karar almıştır. Muhbir Gazetesi'nin alınan bu kararların hemen hemen hepsine muhalif olduğunu o dönem yayınlanan nüshalarından anlamaktayız. Yine Ali Paşa tarafından alınan ıslah hareketi kararı, Muhbir Gazetesi'nde yer bulmuş; fakat alınan bu karara Muhbir Gazetesi mesafeli yaklaşmıştır. Tabii haklı olarak daha evvel yaşanmış bir olay örnek göstermiştir.

Sırf çıkarılan ayaklanmaların etkisiz hale getirilmesi ve isyanın yayılmasına engel olmak için gayr-i müslimlere de Müslümanlara verilen bazı haklar verilmiştir. Verilen bu haklar sonucunda her iki taraf eşit hale getirilmeye çalışılmıştır. Fakat her seferinde kraldan fazla kralcı olan konsolosların müdahaleleri ile isyancıların lehine daha fazla haklar sağlanmaya çalışılmış, bu da Müslümanların nezdinde birçok tepkilerin oluşmasına sebep olmuştur. (Tukin, 1945, s.798)

“En son Ali Paşa’nın yaptığı ıslah hareketi ile, ehl-i İslam’ın hakları Hıristiyanlarla şimdi aynı. Ancak hep böyle aynı mı kalacak? Belgrat'ta da durum öyleydi, ancak sefirlerin sürekli müdahalesiyle nice felaketler oldu ve birçok çatışmanın çıkmasına sebebiyet verdiler.” (M.G, 31 Ar. 1866, s.3)

Muhbir'de yukarıda bahsedildiği gibi, Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit'teki isyanı yatıştırmak için öngördüğü ıslahat çabalarının olumlu sonuç getirmesi tabii ki arzu edildir ve hatta kısa sürelide olsa Girit'teki isyancıları ve onlara destek verenleri yatıştırmıştır. Fakat bir müddet sonra Giritli isyancıların şiddetini biraz daha arttırarak başlattıkları isyan hareketleri, Ali Paşa'nın ıslahat girişimlerini yarım bırakmış ve tabii ki bu durum Ali Süavi'nin Muhbiri'nde eleştiri konusu olmuştur:

“Girit'te ıslahatlar yapıldı; ancak Girit meselesi çözülmedi.” (M.G, 31 Ar. 1866, s.3)

Girit Adası'nda asilerin adayı Yunan'a bağlama arzusuyla başlattıkları isyan hareketleri sonucu, zararın, yıkımın ve kaybın büyük bölümünü tabii ki adada yaşayan Müslüman halk (Giritli Türkler) çekmiştir. En büyük acıyı ve eziyeti çeken Giritli Türkler, sonunda çareyi adayı terk etmekte veya o zaman için güvenli gördükleri dağlara çekilmekte görmüşlerdir.

İşte bu durum karşısında her seferinde Osmanlı Devleti, adada yaşayan Müslüman halkı itidalli olmaya ve müsavat (sabır) göstermeye çağırmıştır. Tabii ki bu da ada Müslümanlarının sabrının taşma noktasına gelmesinin sebeplerinden olacaktır.

Bütün bu olup bitenler karşısında, küçük bir ada olmasına rağmen, neredeyse adanın her tarafını sarmış olan büyük devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya) konsolosları da olaylara seyirci kalmışlar, Müslümanları iyileştirmek için herhangi bir çaba sarf etmemişlerdir.

Tıpkı 1992–1994 yıllarında Bosna-Hersek ve Kosova'da, Sırp ve Hırvatların Müslümanlara karşı yaptıkları soykırım faaliyetlerinde, gözlemci olmalarına rağmen o dönem çeşitli basın yazılarında yer aldığı gibi ses çıkarmadıkları gibi... Adada yaşanan bu durumlar da yine Ali Suavi'nin Muhbiri'nden kaçmamış ve durumu eleştirel bir mahiyette gazetede şu ifadeler yer almıştır:

“Mülavaat (sabır) isteyenler, eziyeti Müslüman halkın çektiğinin farkında değiller mi? Konsoloslar bildirmiyorlar mı? İnsaflı, olaylara bağımsız yaklaşan konsoloslar nerede? Medeniyetin beşiği olan İngiliz hükümetinin konsolosu nerede?” (M.G, 10 Oc. 1867, s.2)

Girit'te isyancıların yaptıkları tahrik hareketleri sonucunda, Giritli Müslümanların da artık sabrı taşı ve onlarda silahlanma eğilimi içerisine girdiler. Giritli Müslüman gençler silahlanarak dağlara çekilip, isyancıların köylerini ateşe vermeyi dahi düşünmeye başladılar. Ama onlara nazaran daha mutedil davranan Müslüman vatandaşlar, gençleri sakinleştirip, Osmanlı Devleti'nin bu durumlara çözüm bulacağını ve gereken yardımların yapılacağını gençlere anlatarak Müslüman gençleri sakinleştirmişler, buna nazaran Osmanlı Devleti ise, her isyanda daha fazla ödün vererek çalışmadan zengin olan gayr-i müslimlere karşılık, Müslümanların sıkıntılarına

çare olmamış, sürekli Müslümanları sabretmeye çağırılmış, Müslümanların durumlarına hal çare olamamıştır.

Bu durum karşısında Müslümanlar, isyancıların yaptıkları bütün eziyetler sonucu göç etmeye mecbur kalmışlardır. Tabii bu durum, Müslümanların (Giritli Türkler) Osmanlı Devleti'ne karşı olan güvenlerinin bitmesiyle sonuçlanmıştır.

Giritli Türkler; "*Vatan elden gidiyor bir şey yapmak lazımdır, derler ve adada isyana yanaşırlar.*" (M.G, 17 Oc. 1867, s.5)

"*Giritliler diyor ki: Bu derece halkını sevmeyen bir devlet tasavvur edemedik, bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen, Osmanlı Devleti Hükümeti, adalı Müslümanlara hiçbir yardımda bulunmuyor. Çaresizlik içinde kıvranan adalı Müslümanların göçten başka çaresi kalmadı, öyle ki Osmanlı hükümetinin ilgisizliğinden, adadaki Müslüman halk Osmanlı Devleti'ne arzuhal etmeyeceklerine dair yemin etti.*" (M.G, 13 Ş. 1867, s.3)

Osmanlı Devleti'nin Giritli Müslümanlara (Türlere) bu ilgisizliği tabii ki Ali Süavi'nin Muhbir Gazetesi'nde eleştiri konusu olmuş ve olup bitenler Muhbir Gazetesi'nde şiddetle ve ağır sözlerle eleştirilmiştir. Osmanlı Hükümetinin sürekli Hıristiyan isyancılara yardım etmesi, onlara bir takım haklar vermesi üzerine bu durumu gazete şu şekilde yorumlamıştır:

"*Girit'te Müslümanlar, Hıristiyan kıyafetine girmedikçe veya Müslümanlıklarını gizlemedikçe devlet yardımından mahrumlar!*" (M.G, 14 Mt. 1867, s.4)

Yine aynı gazetenin aynı sayfasında yazının devamı olarak yer alan şu cümle de dikkate şayandır:

"*Girit Müslümanlarının başına gelenler, diğer Müslümanlar tarafından duyulduğunda hilafetin itibarı zedelenmez mi?*" (M.G, 14 Mt. 1867, s.4)

Muhbir Gazetesi, Osmanlı Devleti'nin Giritli Müslümanlara karşı bu ilgisizliğinin ve samimiyetsizliğinin, tabii ki imparatorluğun başka yerlerinde yaşayan Müslümanlar nezdinde de olumsuz etki uyandıracığına, devlete karşı bir güvensizlik buhranına yol açacağına dikkat çekmiştir.

Bu anlamda burada Giritli Müslümanlar için bulunacak her türlü çare, imparatorluğun diğer yerlerinde yaşayan Müslümanlara da örnek olacaktır. Bunu iyi düşünmeli ve ona göre adım atılmalıdır, şeklinde devlete uyarısını yapmıştır. İngilizlerin ve Fransızların, imparatorluğun başka Müslüman topraklarında bunu kullanmasına izin verilmemelidir.

İsyancıların yaptıkları zulümler yetmiyor gibi, bir de adada Rumların ve Yunanlıların yaydıkları bir iftira kampanyası da, hem adada hem de Osmanlı hükümetinde huzursuzluğa yol açtı.

“Güya Girit’te Müslümanlar, gayr-i Müslimlerin idamı için gizli cemiyet teşkil etmişler ve gayri Müslimleri kesmek için faaliyet göstereceklermiş, bunların ileri gelenleri hapis edildi.” (M.G, 4 N. 1867, s.5)

Bu durumun kendi yaptıkları zulümleri örtbas etmek ve yön şaşırtmak için yapılan bir şaşırtmaca olduğu bellidir. Adada tam tersine olaylar cereyan etmekte, en büyük zulmü, eziyeti Müslümanlar görmekte ve buna karşılık hem Osmanlı Devleti'nde hem de büyük devletlerin konsolosluklarında yeterli ilgiyi görememekteydiler. Müslüman halk, özellikle kıyıda ve şehirlerde yaşayanlar, köylere gönderiliyordu. Eşkiya yüzünden köylerde de güven kalmadığından Müslümanlar, bahçesini, tarlasını işleyemez hale gelmişlerdir. Tabii ki bu durumlar karşısında Müslüman halk, kendilerini korumak için farklı pozisyonlar alma gereğini görmüşlerdir.

“Müslümanların cemiyet kurup gayr-i Müslimleri kesecekleri söylentisi yayılıyor, hâlbuki Müslümanlar eziyet çekiyor, yardım isteyince de hem Osmanlı Devleti hem de yabancı konsolosluklarca da " ne yapalım olur böyle!" deniyor. Bu durumlar karşısında ehl-i İslam köylere gönderilmeye çalışılıyor, eşkiya tehlikesinden, Girit’te, köylerde halk bahçesini, tarlasını işleyemiyordu. Adada bütün bu olup bitenler karşısında ise, ehl-i İslam (Giritli Türkler), Osmanlı hükümetinden kendilerini gayri Müslimlere (Rumlara) karşı savunma hakkı istiyorlardı.” (M.G, 4 N. 1867, s.3)

Muhbir'e göre, Osmanlı Devleti tarafından çifte standart yapılmaya başlandı. Bütün eziyetleri, baskıları ve zulmü Türklerin görmesine rağmen hiç sesini çıkarmayan Osmanlı Devleti sırf bütün bu zorbalıklara karşı hala kendini savunmaya çalıştığı için Müslümanlara ceza yağdırdı. Silahlanıp bağında, bahçesinde isyancılara karşı kendini

savunan Müslümanlar, silah taşıyorlar ve isyana teşvik ediyorlar gerekçesiyle hapis edildi.

“Gayr-i Müslimler (Giritli Rumlar) bu kadar isyan ve zulüm etti, Müslümanlar sadece savunmada bulundu; kendi toprağını, evini korudu. Gayr-i Müslimlere yapılmayan, Müslümanlara reva görüldü.” (M.G, 4 N. 1867, s.3)

Adada kendini savunan Müslümanların hapsedilip çeşitli cezalar almasından sonra, iyice şımaran gayr-i Müslimler, taşkınlıklarını arttırmışlar ve yine zulüm etmeye devam etmişlerdir.

Adada talan dönemi yine başlamaktadır. Direkt olarak Müslümanların evlerine, bağlarına ve bahçelerine saldıran isyancı Rumlar, ne kadar ekili biçili arazi varsa hepsini yağmalayıp, yakıp yakmışlardır. Bağ ve bahçeleri yok olan Müslümanlar da çareyi Anadolu’ya göçmekte bulmuştur.

Adada süratle Müslüman nüfus azalmaktadır, ama sayıca yine Müslümanlar, gayr-i Müslimlerden fazladır. Yaşanan bu felaketler, Muhbir’de şöyle anlatılır:

“Yine taşkınlıklara başlayan adalı isyancı Rumlar Müslümanlara saldırmışlar. Müslümanlara ait zeytinlikler harap oldu, Girit’te ortalık o kadar karışık ki Girit elli senede düzelmez.” (M.G, 13 My. 1867, s.4)

“Meydana gelen son olaylardan sonra Anadolu’ya Türk göçleri arttı. Anadolu’ya gelenler, özellikle İzmir, Fethiye, Antalya gibi sahil yerlerine gitmekte.” (M.G, 12 Hz. 1867, s.1)

Adada yaşanan bütün bu olaylara rağmen Müslümanlar, isyancıların baskılarına, zulümlerine aldırmadan, ramazan ayı geldiğinde normal hayatlarını yaşamaya çalışıyorlardı. Ramazan ayının o uhrevi havasını solumak isteyenler, Ramazan ayı için sofralarına, Girit’te pek bulunmayan bazı yiyecekler dahi isterler.

“Girit’te Türkler; Ramazan ayı için İstanbul’dan Girit’te pek bulunmayan reçel, pastırma ve sucuk istediler. Onlar normal hayatlarına devam etmek istiyorlar ama gayr-i Müslimlerden gördükleri eziyetler bazen dayanılmaz oluyor.” (M.G, 13 Ş. 1867, s.3)

2.2. Osmanlı Padişahı'nın (Abdülaziz) Girit İsyanları İle İlgili Sözleri ve Yorumlar:

Muhbir Gazetesi'nin yayınladığı tarihlerde Osmanlı Devleti'nin 32. Padişahı olarak Sultan Abdülaziz tahtta bulunmaktaydı. 1861 yılında Osmanlı Devleti tahtına geçen ve 14 yıl saltanatta kalan Sultan Abdülaziz, Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Mütercim Rüştü Paşa ile Hayrullah Efendi'nin çabalarıyla tahttan indirilmiş, sonra da şüpheli bir şekilde ölümü gerçekleşmiştir. Abdülaziz, Osmanlı Devleti'nin başında iken Osmanlı Devleti, büyük bir buhran içindeydi. (Öztuna, 1982,s.52)

Tanzimat Devri sonuçlarının yaşandığı ülkede, misyonerlik faaliyetleri hızla artmıştır. Özellikle bu dönemde Osmanlı Devleti toprağı olan Sırbistan ve Karadağ gibi Balkan topraklarında misyonerlik çalışmalarında artış görünür. Bunun sebebi elbet ki Osmanlı Devleti'ni bölmektir. Ve yine pek tabiidir ki bu bölünme din aracılığıyla olacaktır. Bu misyonerlik faaliyetlerini Girit'te de görmekteyiz. Din ayrımı gözetilmeksizin uzun yıllar Osmanlı Devleti sancağı altında refah içinde yaşayan Girit halkı, bu yıllarda önce din ayrımı gözetilerek Osmanlı Devleti'nden koparılmış ve nihayetinde Yunan'a bağlanmak istenmiştir. Bu yıllar, Girit isyanlarıyla adayı Yunan'a bağlama girişimlerinin bulunduğu yıllardır.

Padişah Abdülaziz, zeki ve hamleli bir padişahı. Kendisine küçük yaştan itibaren gayet itinalı bir tahsil yaptırılmıştı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin bu zor yıllarında, Sultan Abdülaziz ile beraber devletin bir silkinme dönemi yaşadığını görmekteyiz. İlk defa modern anlamda Osmanlı Devleti kanun kitabı olan Mecelle, onun zamanında Ahmet Cevdet Paşa'ya yazdırılmış ve yine onun zamanında Osmanlı donanması, dönemin en güçlü donanmalarından birisi olmuştur. Ayrıca bu ileri görüşlü Osmanlı padişahı, ilk kez yurt dışı gezisine çıkan padişah olma unvanına sahiptir. (Öztuna, 1982,s58)

Fransa, İngiltere ve Almanya gibi büyük Avrupa devletlerine düzenlediği gezilerde, olağanüstü bir şekilde ağırlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hasta adam görünümde olduğu bu dönemde büyük bir atılım yapmış ve Osmanlı Devleti yabancı ülkelerin olumlu yönde dikkatini çekmiştir. Avrupa

gezisi sırasında Fransa'ya gelen Sultan Abdülaziz, Paris'te büyük bir törenle 3. Napolyon tarafından karşılanmıştır. Şerefine verilen yemekte yanına oturan 3. Napolyon'un:

"Ekselans Hazretleri! Girit için en güzel çözüm yolu olarak adanın Yunanistan'a terkini düşünüseniz!"

Demesi üzerine sultan celallenmiştir. O, diplomatik münasebetlerde zaaf gösterecek bir padişah olmadığından ötürü, kendisini yoklama mahiyetindeki suale şu cevabı verdi:

"-Ekselans! Osmanlı Devleti, yirmi yedi sene Girit için kan döktü. Her karış toprağını şehit kanları ile suladı. Ordumda tek bir asker, donanmamda tek bir sandal kalana kadar ecdad mirasını korumak mecburiyetindeyim..."(Öztuna,1982,s.58)

Beklenmeyen bu şiddet karşısında 3. Napolyon, özür dilemek zorunda kalmıştı. İşte bu durum, yani Girit Adası'ndaki kararlı tutumu, Ali Süavi'nin Muhbir'inde de yer bulmuş ve gazete yazısında şöyle bir ifadeye yer verilmişti:

"Padişah'a, Girit için Fransa krallığına verdiği cevaptan dolayı teşekkür ederiz."
(M.G, 21 Ey. 1986, s.4)

Yine aynı dönemlerde Girit Adası'nda yaşanan olaylar neticesinde sürekli olarak yabancı ülkelerin elçilikleri, özellikle Rus elçisi, Osmanlı Padişahı'nı sıkıştırıp, adanın sulhu ve selameti için Yunanistan'a ilhak edilmesi konusunda teklifler vermekteydiler. Padişah da bu ısrarlara şiddetle karşı gelmiş ve Rus elçilerini huzurundan geri göndermiştir.

"Rus elçisi sürekli padişahın huzuruna çıkarak ona, Girit Adası'nın huzuru ve sulhu için Yunanistan'a ilhak olunmasının en mantıklı yol olduğunu iknaya çalışıyor. Ama padişah, "Girit"'i Yunan'a verirsek biz burada nice otururuz, biz ne işe yararız" (M.G, 21 Ey. 1866, s.4) der.

Osmanlı padişahı, bitmek tükenmek bilmeyen baskılara rağmen Girit Adası konusunda kararlı bir tutum sergilemiş, dışarıdan gelen her türlü ikna çabalarını sert bir üslupla bertaraf etmiş ve aldığı önemli kararlar büyük devletlerin müdahalelerini engellemiştir.

“Padişah’a Girit için gösterdiği gayretleri ve yabancıların müdahalesini engellediği için teşekkürler.” (M.G, 21 K. 1866, s.1)

Öyle zamanlar oluyordu ki, Girit isyanlarıyla ilgili gelen haberler halkı derinden sarstığı gibi zamanın Padişahı Abdülaziz de üzülyordu. Bazen bu olumsuz haberler yüzünden sultan bütün toplantıları iptal etmiş ve görüşmeleri de ertelemiştir.

Bu durumla ilgili olara Muhbir şöyle bir haber yapmıştır:

“Girit’ten gelen kötü haberler yüzünden padişah huzuruna kimseyi kabul etmiyor. Bütün gelişmeleri ve toplantıları iptal etmiş.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.3)

2.3. Mısır Hıdivliği’nin Girit İsyanlarıyla İlgisi ve Yorumlar:

Muhbir Gazetesi'nin yayımlandığı dönemlerde Mısır Hıdivliğinde İsmail Paşa bulunmaktaydı. İsmail Paşa, 1830–1895 yılları arasında yaşamıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın soyundan gelmedir. Mısır valilerinin beşincisidir. Mehmet Ali Paşa’nın torunu İbrahim Paşa'nın ikinci oğludur. Kahire’de doğmuştur. Paris’te eğitim görmüş, 1. Abbas Paşa'nın valiliği zamanında Mısır’a dönmüş ve yabancılara karşı muhalif olan partinin başına geçmiştir.

1863’de Sait Paşa’nın yerine valiliğe geçmiştir. Padişah Abdülaziz’in Mısır ziyareti onun valiliği dönemine rastlar. Abdülaziz’den Mısır valiliğindeki veraset usulünün değişmesini ve valilere hıdiv unvanının verilmesi konusundaki fermanını alanda odur.

Hıdiv unvanını ilk defa İsmail Paşa kullanmıştır. 1879 tarihine kadar hıdivlikte kalarak Kahire’nin gelişmesi için çabalarda bulundu. Örneğin operalar, mektepler, yollar, bahçeler yaptırdı. Çok para harcadığı ve Mısır hazinesini batırdığı öne sürülerek (Mısır Hıdivliğine getirildiğinde yedi milyon sterlin olan Mısır’ın dış borcu, onun zamanında yüz milyon sterline çıkmıştır.) İngiliz ve Fransızların müdahalesi ile hıdivlikten çekilmek zorunda kalmış ve İstanbul’a gelerek Emirgan’daki yalısında ölmüştür. Öldükten sonra cenazesi Mısır’a götürülmüştür. Fransa’da eğitim gördüğünden, Avrupa kültüründen oldukça etkilenen İsmail Paşa, Girit Adası konusunda Osmanlı Devleti ve adada yaşayan Müslümanların hassasiyetlerini göz ardı etmiş, fazla masraf oluyorlar diyerek belki de Fransız ve İngilizlerin etkisinde kalarak Girit Adası'nın güvenliği için, Mehmet Ali Paşa zamanından beri adada olan Mısır askerlerini çekme kararı almıştır.

“İsmail Paşa, yıllardır Girit'in güvenliği için adada bulunan Mısır askerini Girit'ten çekiyor, acaba bu düşmanlara yaranmak mıdır? Bu Osmanlı Devleti'ne sadakate sığarmı?” (M.G, 7 K. 1866, s.2)

Tabi ki en sorunlu dönemlerde ve Müslümanların korunmaya ihtiyacı olduğu dönemlerde İsmail Paşa tarafından alınan bu tavır şiddetle hem gazete tarafından, hem de Giritli Müslümanlar tarafından eleştirilmiştir.

Yine Girit için önemli bir kişi olan İsmail Ferik Paşa'dan bahsetmek yerinde olur. Asıl adı Emanuil Kombanis Papadakis olan Yunan bağımsızlık savaşı sırasında, Girit'te esir alınıp devşirme olarak Mısır'a getirilen ve Harbiye Nazırlığına kadar yükselen İsmail Ferik Paşa, kısa sürede Mısır'ın en önemli kişilerinden birisi olmuştur.(Galanaki, 1999,s.36)

Kendisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ve onun oğlu İbrahim Paşa'nın da yakından dostudur. Aynı zamanda İsmail Ferik Paşa, o dönemlerde Yunan bağımsızlığı için savaşan Anduniz Kambunis'inde kardeşidir.(Galanaki, 1999,s.38) İsmail Ferik Paşa, Yunan, Mısırlı ve Osmanlı Devleti kimliğine sahip olan ama tamamen İslami eğitim alıp, İslam gelenek ve göreneğine sahip bir kişidir.

İbrahim Paşa ile olan dostluğu sayesinde, İbrahim Paşa'nın ada valiliği sırasında, 6 yıl Adana'da beraber yaşarlar ve Adana'da tarımı ilerletirler. Para bastırırlar. Toroslar'dan kestikleri ağaçlar ile gemi inşa ederler. (Galanaki, 1999,s.39) Bir müddet sonra İbrahim Paşa ölür ve İsmail Ferik Paşa Kahire'ye döner. Ama daha sonra Cihadiye serdarı olarak, Girit isyanını bastırmak üzere görevlendirilir. Yıllar önce doğup büyüdüğü topraklara Müslüman ve Mısır'ın Cihadiye serdarı olarak döner. (Galanaki, 1999,s.40)

Adada Osmanlı Devleti serdarı Mustafa Paşa'nın emrine girer ve adadaki isyancılara karşı birçok savaş yapar ve hepsini kazanır. Bir müddet sonra Girit'te muharebeler yeniden alevlenir. Bu arada Osmanlı Devleti serdarı Mustafa Paşa İstanbul'a geri çağırılır, yerine Ömer Paşa atanır. Ömer Paşa Hristiyan asıllıdır. Avusturya ordusunda görev almış, bir suçtan kaçarak İstanbul'a gelmiş ve 20 yaşında Müslüman olmuş, askeri hiyerarşide hızla yükselerek Osmanlı Paşası olmuştur. Sertliği ile nam salmış, Bosna Hersek ve Karadağ isyanlarını başarı ile bastırmış bir komutandır. Sultan onu

Girit ayaklanmalarını bastırmak için görevlendirmiştir. Ama İsmail Ferik Paşa ile Ömer Paşanın yıldızları hiç barışmaz.(Galanaki, 1999, s.41)

Ömer Paşa, adanın yerli halkından birini muhbir olarak seçer ve ondan, savunmasız bir geçidin yerini öğrenir. Daha sonra muhbir, adada hain ilan edilerek papaz Yanis Kambanis tarafından cezalandırılır. Bunu öğrenen Ömer Paşa, papazın soyulmasını, bedenine bal sürülmesini ve öyle meydana bırakılmasını buyurur. Kısa sürede sinekler ve arılar onu bayıltırlar. Bunu duyan Ferik Paşa, papaza yapılanlara ve Ömer Paşa'nın bu keyfilğine göz yummamaya karar verir. Yaverine, bağlı adamın çözülmesini ve bol suyla yıkanmasını emreder. Yaver bunları yaparken Ömer Paşa, İsmail Ferik Paşayı sohbet için çadırına davet eder. (Galanaki, 1999, s.42)

Dut ve kahve ikram eder. Kahveyi içen İsmail Ferik Paşa, korkunç acılar içinde kıvrılır ve oracıkta ölür. Ömer Paşa, korkudan şaşırılmış gibi yapar, doktoru çağırır ama iş işten geçmiştir. Girit Adası'na, kendi doğduğu memlekete Müslüman bir Mısırlı olarak gelen ve kısa sürede yaptığı hayırlı işler ve isyancıların eylemlerini bastırmasıyla ünlenen, halk tarafından da çok sevilen bir kişiliğe sahip olan İsmail Ferik Paşa, Girit Adası'nın kerestelerinden yapılmış, cilalanmış bir tabuta konur. Mısır'a götürülmek için İskenderiye'ye yelken açan filonun en süratli gemisine konur. (Galanaki, 1999, s.42) İsmail Ferik Paşa'nın ölümü Mısır hıdivinin canını sıkar. Fakat Süveyş Kanalı yapımı ile ilgilendiğinden ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığından bir şey yapamaz.

Böyle yoğun bir kişiliğe sahip olan ve kısa süreli kaldığı Girit Adası'nda isyancıların korkulu rüyası, halkında sevgilisi olan İsmail Ferik Paşa'yla ilgili yorumlar tabi ki Muhbir Gazetesi'nde de yer alır. Öyle ki gazete burada iddialı bir cümle kullanarak onun, adayı Osmanlı Devleti'nden daha iyi koruyacağını ileri sürer.

“İsmail Ferik Paşa'nın bu ani ölümü ve bunun sonucu Mısır askerinin adayı terk etmesiydi. Asiler hep bu Mısır askerlerini de vururdu. Ama bütün bu olanlara rağmen Ferik Paşa'nın gösterdiği başarılar sonucu Mısır askeri adayı Osmanlı'dan daha iyi korudu.” (M.G, 10 Oc. 1867, s2)

2.4. Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit İsyanları İle İlgili İcraatları ve Yorumlar:

Muhbir Gazetesi'nin birçok sayısında adından sıkça söz edilen ve genellikle yaptığı icraatlara Muhbir Gazetesi'nce muhalif bir tavır takınılan Osmanlı sadrazamlığı ve Girit Valiliği görevlerinde bulunmuş olan Mehmet Emin Ali Paşa'nın kısaca hayatına değinmek gerekmektedir.

Mehmet Emin Ali Paşa; Abdülmecit ve Abdülaziz'in saltanat yıllarında, 5 dönem (sekiz yıl, üç ay, dokuz gün) sadrazamlık yapmış olan önde gelen Osmanlı devlet adamlarındandır. Islahat Fermanı'nı hazırlayarak yürürlüğe koymuştur.(Tukin, 1945,s.800)

Mehmet Emin Âli Paşa, 5 Mart 1815'te İstanbul'da doğuştur. Devlet memuriyetine ilk olarak 15 yaşında divan-ı hümayun katibi olarak başlamıştır. Daha sonra, Tanzimat Dönemi'nde, dışişlerine kamu görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan Tercüme odasında çalışmıştır. Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde çeşitli devlet görevlerinde bulunan Mehmet Emin Âli Paşa, beş kez sadrazamlık, sekiz kez de Hariciye Nazırlığı (Dışişleri Bakanlığı) yapmıştır. Mehmet Emin Âli Paşa, ilk sadrazamlığına 1852'de getirilmiştir. Kırım Savaşı sürerken 1855'te Mustafa Reşit Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazamlığa getirilen Mehmet Emin Âli Paşa, bu görevi sırasında, büyük Avrupa devletlerinin istekleri doğrultusunda, Şubat 1856'da, Islahat Fermanı'nı hazırlayarak yayımladı. Bu fermanla, Osmanlı Devleti uyruğundaki Müslüman olmayan halkın durumu iyileştirilmiş oluyordu. Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni de temsil eden Mehmet Emin Âli Paşa, 30 Mart 1856'da Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Anlaşması'nı imzalamıştır. Aynı yıl sadrazamlıktan alınan paşa, 1858'de Mustafa Reşit Paşa sadrazamken ölünce üçüncü kez bu göreve getirilmiştir. 1861'de dördüncü kez, 1867'de de beşinci kez sadrazam olmuştur. Sadrazamlıktan uzak kaldığı dönemlerde ise Hariciye Nazırlığı gibi başka devlet görevlerinde bulunmuştur. (Tukin, 1945,s.801)

Beşinci sadrazamlığı sırasında Sırbistan ve Girit sorunlarını çözdü. Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit sorunlarıyla ilgili gayretleri şu şekilde izah edilir:

İngiltere Devleti, o dönemlerde Süveyş Kanalı'nın açılma projesinin gerçekleşmesiyle ilgilendiğinden bu kanalın açılmasıyla Girit'in öneminin artacağı bilmekteydi. Bu yüzden Girit Adası'nda kendi lehinde yönetim oluşması için faaliyet göstermekteydi.

Fransa Kralı 3. Napolyon'un da Girit Adası'nda yeni bir idari mekanizma oluşturulması için (İngiltere'nin Akdeniz'de güçlenmesine engel olmak için) Osmanlı Devleti'nin üzerinde baskılarını arttırması ve diğer büyük devletlerinde Girit'e müdahalelerini önlemek için Osmanlı Devleti, Girit'e kendiliğinden yeni bir düzen verecek, 1867'de Girit'te genel af ilan etmeye razı olduğunu açıkladı. Arkasından da, Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit'e bizzat giderek uygulayacağı ıslahat programını devletlere bildirdi. Ancak bunlar yine de Fransa'yı memnun etmedi. Bunun üzerine Fransa, Rusya, Prusya ve İtalya, Babiâli'ye ortak bir nota verdiler. Bu nota ile Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin susmasından cesaret alarak, diğer devletlerin önerilerine aldırmandan istediği gibi önlemler aldığı belirtilerek, bundan sonra meydana gelecek olaylarda hiçbir sorumluluğu kabul etmeyeceklerini bildiriler. Böylece, bu dört Avrupa devleti ile Osmanlı Devleti arasında, Girit, başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkmış oldu. Çünkü bu nota, durumu olduğu gibi bırakmak şöyle dursun, adeta bir aferin kapısını açıyordu. (Tukin, 1945,s.803)

Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa, bu siyasi ortamda, 6 Ekim 1867'de Girit'e vardı. Burada, daha önce 30 Eylül 1867 tarihli buyrukla (fermanla), İstanbul'da Lübnan örneğine göre hazırlanmış bulunan yeni düzenlemeyi açıkladı. Buna göre:

Vergiler önemli ölçüde azaltılacak; valinin yanında biri Müslüman, diğeri Hıristiyan olmak üzere iki yardımcı bulunacak; yerel ve genel meclisler kurulacak, bunların üyeleri Müslüman ve Hıristiyanlardan seçilecek; ada gerektiği kadar sancaklara ayrılacak ve bunların başına getirileceklerin yarısı Müslüman, yarısı Hıristiyan olacak; adada resmi yazışmalar Türkçe ve Rumca olmak üzere iki dilde yapılacaktı. Böylece Girit'e özerklik veren bir yönetim şekli getirilmiş oldu. Sadrazam Ali Paşa, 28 Şubat 1868'e kadar adada kalarak, bu buyrukla getirilen yeni düzenlemeyi uygulamaya koydu. Bu girişimler sonucunda Girit İsyanı yatışmaya başladı.(Tukin, 1945,s.808)

Mehmet Emin Âli Paşa'nın bizzat Girit'e giderek uygulamaya koyduğu bu ıslahat düzenlemesi ile Osmanlı Devleti'nin Girit sorununa bu şekilde bir çözüm getirmesi,

adayı kendisine katmak emelinde olan, bu nedenle de karışıklığın sürmesini isteyen Yunanistan'ın işine gelmedi.

Mehmet Âli Paşa'nın Sırbistan'daki bazı yerleri çözüm için Sırp yönetimine bırakması, Girit için de örnek teşkil olmuştur. Muhbir'in, ıslahat düzenlemesiyle Girit'e verilen özerkliğe karşı bir tavır takındığı yazılarından anlaşılmaktadır. Mehmet Emin Âli Paşa, 1869'da Fuat Paşa'nın ölümü üzerine Hariciye Nazırlığı'nı da üstlendi. Bu arada Mısır Valisi İsmail Paşa'nın bağımsız davranma girişimlerine karşı koydu.(Tukin, 1945,s.809)

1871'de, ölümünden birkaç ay önce Londra Konferansı'na katıldı ve Rusya'yla çıkabilecek bir savaşı önledi. Mehmet Emin Âli Paşa, Mustafa Reşit Paşa ve Fuat Paşa ile birlikte Tanzimat Dönemi'nin üç büyük devlet adamından biriydi. (Tukin, 1945,s.809)

Devlet yönetiminde yenileşmeci bir politika izledi ve devlet kurumlarını Avrupa'daki örneklerine uygun olarak yeniden düzenledi. İngiltere ve Fransa yanlısı olarak tanınan Mehmet Emin Âli Paşa, Osmanlı Devleti'nin batılı devletler karşısında varlığını sürdürmesi temelinde bir dış politika izlemiştir. Muhbir Gazetesi başyazarı Ali Süavi, Mehmet Emin Âli Paşa'nın sadrazam olmasından itibaren yaptığı bütün faaliyetlere ve icraatlara muhalif olmuştur. Gazetenin her sayısında Mehmet Emin Âli Paşa'nın icraatları şiddetle eleştirilmiştir. Özellikle Âli Paşa'nın Girit ıslahatları için yaptığı düzenlemeleri ve bu düzenlemeleri bizzat Girit'e gidip orada uygulamaya koyması, hep Muhbir Gazetesi ve Ali Süavi tarafından eleştirilmiş ve gazete yayınlarında tenkit konusu olmuştur.

Bu muhaliflik öyle bir boyut kazanmıştı ki, belki Mehmet Emin Âli Paşa'nın Osmanlı Devleti bekası için atacağı adımlar dahi beğenilmemiş, bir kulp bulunup tenkit edilmiştir. Buradan Muhbir Gazetesi'nin Mehmet Emin Âli Paşa'ya karşı bir takıntısı olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Emin Âli Paşa'nın özellikle Girit ile ilgili yaptığı faaliyetler Muhbir'de konu olmuş, onun Girit'e gitmesinden, orada yaptığı icraatlara, hatta yabancı basının dahi Mehmet Emin Âli Paşa ile ilgili görüşleri ve fikirlerine kadar gazetede konu edilmiş ve Âli Paşa tenkit edilmiştir. Burada Muhbir'in her şeyi olan Ali Süavi'nin, Âli Paşa'ya

karşı bir takıntısı olduğu da su götürmez bir gerçek olmuştur. Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit'e düzenlemeler yapmak için gittiği günden itibaren eleştirilerin başladığı, Muhbir'deki şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

“Âli Paşa adayı düzelteceğini umarak Girit'e gitti! Âli Paşa'nın Girit'e gidişi bile asileri şımarttı, adada yaptıkları saldırganlıkları arttırdı. Sanki Âli Paşa'nın adaya gitmesi isyancıların işine yaradı, daha da rahat davranmaya başladılar.” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

Yine Muhbir Gazetesi'nin bir başka nüshasında, Mehmet Emin Âli Paşa'nın bizzat 6 Ekim 1867 tarihinde Girit'e varıp, hazırlanan ıslahat programını açıklaması ve bu programın doğuracağı sonuçlar da olaylı bir şekilde konu olmuştur.

“Âli Paşa ıslah için Girit'e gitti! Sanki bu ıslah programı bir işe yarayacak, adalı gayri-Müslimleri şımartmaktan öteye gidemez. Düzenlemelerin başarılı olacağına inanıldığı zannediliyor, siz onu çocuğunuza anlatın!” (M.G, 31 Ar. 1866, s.2)

Avrupa devletlerinin bitmek tükenmek bilmeyen baskıları sonucunda Bab-ı Ali, 12 Eylül 1867'de Girit'te genel af ilan etmeye razı oldu. Ardından Avrupa devletlerinin baskısı altında 6 Ekim 1867'de Girit'e varan Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa, Fuat Paşa'yla beraber hazırlanan ıslahat programını açıklamıştır. Bu ıslahat programına göre vergiler önemli ölçüde azaltılacak, valinin yanında biri Müslüman, diğeri Hıristiyan olmak üzere iki danışman bulunacak, bunların üyeleri Müslüman ve Hıristiyanlardan seçilecek, ada gerektiği kadar sancaklara ayrılacak ve bunların başına getirileceklerin yarısı Müslüman yarısı Hıristiyan olacak, adada resmi yazışmalar ve kullanılacak resmi dil Türkçe ve Rumca olmak üzere iki dilde olacaktır. (Tukin, 1945,s.810)

Bu şekilde, Fuat Paşa'yla beraber hazırlanarak Mehmet Emin Âli Paşa tarafından Girit'te uygulanmaya konan ıslahat programının o dönem yayınlanan Muhbir Gazetesi'ndeki yorumu şu şekilde idi:

“Âli Paşa'nın Girit isyanlarını yatıştırmak için uyguladığı 5 ıslah maddesi;

a) Girit isyan ettikçe ona hak verildi. İsyancı Rumlara hemen vergi affı yapıldı ve en son Girit eyalet-i mümtaze arasına alındı.

b) Girit'te valinin İslam ve Hıristiyan 2 müşaviri (danışman, yardımcı) olacak, müşavirlerin yardımcıları da ayrı dinden olacak.

c) Bu layihayla bedelli askerlik kaldırılacak. (Girit'te)

d) Girit'te resmi yazışmalar Türkçe ve Rumca olacak.

e) Müslümanlarla Hıristiyanlar hukuki anlamda aynı haklara sahip olacak.

"Bütün bu açıklamaları yapmak için, sadrazam topladığı cemiyete düvel-i meşrutaya benzer bir nutuk irad etti." (M.G, 31 Ar. 1866, s.3)

Tabii Girit'te açıklanan ve yürürlüğüne konan bu ıslahat programı Muhbir Gazetesi'nde de yer bulmuş ve program gazetede sert bir şekilde eleştirilmiştir. Programın baştan aşağıya yanlışlarla dolu olduğu, özellikle isyancıların daha da şımarıp eylemlerini arttırarak devam ettireceklerini gazetenin yaptığı yorumlardan anlamaktayız.

Bu programın uygulamaya konması ile adanın artık daha kolay bir şekilde Yunana gideceği, 6 sene vergi affı ile büyük bir maddi kayıp yaşanacağı, böylelikle memurlarının maaşlarının bile ödenmesinde zorluklar yaşanacağı ve sonuç itibariyle adada hiçbir şeyin değişmeyeceğini ve isyancıların adayı Yunana bağlama girişimlerinin devam edeceği Muhbir Gazetesi'nde yayınlanmıştır.

Muhbir Gazetesi'nde yer alan ifadeler şu şekildedir:

"Giritli Rumlar, Âli Paşa'nın gelişine sevindiler, çünkü birçok ödünler kaptılar. Vilayet meclisi (Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşmuş, çoğunluğu ise Rum) toplandı. Burada Âli Paşa, meclise katılanlara Türkçe nutuk verdi ama nutuk Türkçe olduğu için anlaşılması zordu. Ve kimse bu nutuktan bir şey anlamadı. Burada, Osmanlı için kötü ama isyancılar için son derece iyi teklifler yapıldı. Bütün bu iyi tekliflere rağmen, asilerin söylediklerine göre, bu teklifler kabul edilse bile biz isyana devam ederiz." (M.G, 10 Oc. 1867, s.1)

Asilerin bu tür açıklamalarda bulunması üzerine Osmanlı Devleti casusları bu durumu Mehmet Emin Âli Paşa'ya haber vermişlerdir. Bunun üzerine Mehmet Emin Âli Paşa, sert önlemler alarak, isyancıları cezalandırma yoluna gitmiştir. Tabii ki bu durum da isyancıların işine gelmiştir. Böylelikle kendilerini haklı gösterebilecekleri bir fırsat

yakalamış olacaktıdır. Bunu kullanarak kendilerini mazlum konuma sokacaklar ve böylelikle adanın Yunana bağlanması girişimleri olumlu bir sonuç doğurmuş olacaktır.

“Casusların isyancıların bütün tekliflere rağmen isyanlarına devam edeceklerini bildirmesi üzerine Osmanlı casusları Âli Paşa’ya isyancıları ihbar ettiler ve hemen isyancıları cezalandırma işine gidildi. Âli Paşa’nın bu sert hareketleri biraz daha devam ederse, Girit Adası bütün Yunan’a gider, o halde adada yaşayan ehl-i İslam ne olacak?” (M.G, 10 Oc. 1867, s.1)

Gazetenin yine aynı sayı ve sayfasında yorumların devamı olarak, islah programın tamamen anlamsız ve geçersiz olmasından sadece gayr-i Müslimlerin değil, adada yaşayan Müslümanların da hükümetten bazı istekleri olduğu ve onların dinlenmesi gerektiği konusu gündeme gelmiştir. Aynı zamanda uygulamaya konulacak ve 6 sene sürecek vergi affı ile büyük oranda maddi kayıp yaşanacağı ve memurların bile maaşlarının ödenmesinde zorluk yaşanacağı belirtilmiş olup gazetede bu ifadeler aynen şu şekilde yer almıştır:

“Âli Paşa’nın isyancılara verdiği 5 madde anlamsız ve geçersizdir. Hukuki haklar sadece gayr-i Müslimlerden olmamalıdır. Adada yaşayan Müslümanların da Âli Paşa’dan istedikleri vardır. Yönetimde kendi lehlerinde bazı değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu değişiklikler yapılmadığı takdirde adada sanki sadece Rumlar yaşıyormuş izlenimi uyandırır. Bu da adalı Müslümanlara büyük saygısızlık olur. Avrupalılara da daha önemli bir koz sağlanmış olur.

Girit sakinlerine verilen 6 sene vergi affı... Bu büyük maddi kayıp demek. En önemli ada gelirleri uzun süre alınmayacak, bu memurlar maaşlarını nereden alacaklar. Âli Paşa geldikten sonra ada iyice karıştı. Bunu söyleyenler sadece biz değil adalı Müslümanlar ve hatta isyanlara hiç katılmayan adalı Rumlar da bunu söylüyor.” (M.G, 10 Oc. 1867, s.1)

Muhbir'e göre, Mehmet Emin Âli Paşa'nın Fuat Paşa ile beraber hazırladıkları ve uygulamaya koydukları islahat programı, Mehmet Emin Âli Paşa'nın düşüncesine göre Girit meselesini çözecektir. Fakat sorunun hallolmaması, Mehmet Emin Âli Paşa'nın Hariciye nazırlığında bulunmamasına yorulmuş olup sadarettten istifa edeceği ve yerine

Fuat Paşa'nın getirilmesini salık verdiği Mehmet Emin Âli Paşa'nın ağzından duyurulmuştu.

Girit ıslahat programını Ali Paşa'yla beraber hazırlayan ve Muhbir'de de adından bahsedilen Fuat Paşa'nın kısa hayat hikâyesi de şu şekildedir:

Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa Osmanlı devlet adamıdır. Tanzimat Dönemi'nin önde gelen üç siyasi liderinin biridir. Abdülaziz döneminde iki kez sadrazam ve toplam on yıla yakın hariciye nazırlığı (dışişleri bakanlığı) yapmıştır. Siyasi başarılarının yanı sıra keskin zekâsı ve nükteleriyle ün kazanmıştır.(İnal, 1962,s71)

Tanınmış şair ve âlim Keçecizade İzzet Molla'nın oğlu, Rumeli kazaskeri Mehmet Salih Efendi'nin torunudur. Annesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunlarından. Baba ve atalarını izleyerek ilmiye mesleğine girdi; müderris (medrese hocası) diploması aldı. Yanı sıra yeni kurulan ve Fransızca eğitim verilen tıbbiye mektebinde de okudu.(İnal, 1962,s.72)

Zekâsını takdir eden Mustafa Reşit Paşa'nın teşvikiyle siyasi kariyeri başladı. Bab-i Ali tercüme kalemine girdi. 1843 de Portekiz, daha sonra Bükreş ve Petersburg elçiliklerinde bulundu.(İnal, 1962,s.72)

1852'de Mısır'da, Mısır iradesinin reformu ile ilgili müzakereler için Kahire'ye gönderildi. Kırım savaşının en kritik dönemlerinde hariciye nazırlığı yaptı. Paris Barış Antlaşması müzakerelerinde bulundu.

1854'ten itibaren Tanzimat reformlarını planlamakla görevlendirilen Fuat Paşa, Meclis-i Ali Tanzimat üyeliğinde ve birkaç kez başkanlığında bulundu. Fransa'ya yakın politikasından dolayı İngiltere'nin baskısıyla 1856'da dış işleri bakanlığından uzaklaştırıldı ise de 1858'de yeniden bu göreve geldi. 1860'da çıkan Suriye ve Lübnan isyanını bastırmakla görevlendirilerek Şam valiliğine atandı. Bu görevinde eski Şam valisi ve Arabistan ordusu müşiri Ahmet Paşa ve Şam eşrafından birçok kişiyi idam ettirdi. Bu olaydan sonra “*Ben ömrümdede bir tavuk kesmemiş ve bir kuş vurmamış iken Cenabı Hak bakınız nelere alet etti.*” diyerek üzüntüsünü belirttiği rivayet edilir. (İnal, 1962,s.73)

Abdülaziz'in tahtta geçişini izleyen sekiz yıl süresince sadrazamlık ve hariciye nazırlığı, iki yakın müttefik ve dost olan Ali Paşa ile Fuat Paşa arasında birkaç kez el değiştirdi. Fuat Paşa 22 Kasım 1861- 5 Ocak 1863 ve 1 Haziran 1863- 4 Haziran 1866 tarihleri arasında 2 dönemde toplam 4 yıl sadrazamlık yaptı. Bunun yanı sıra seraskerlik (başkomutanlık) görevinde bulundu. (İnal, 1962,s.73) 1866'da padişahın, Mısır Hidivi Tevfik Paşa'nın kızıyla evlenmesine itiraz etmesi üzerine sadrazamlıktan azledildi. Bir süre açıkta kaldıktan sonra 1867'de yeniden hariciye nezaretine atandı. Kışı geçirmek için gittiği Fransa'da vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Peykhane Sokağındaki türbesine gömüldü. (İnal, 1962,s.73)

Kişiliği, nükteleri ve yaptığı önemli hizmetleri:

Keçecizade Fuat Paşa, zayıf ve çok uzun boylu idi. İbn'ül-Emin Mahmut Kemal İnal'a göre *“Kaddü kametde (boy pos) olduğu gibi talâkatı lisaniyede, zerâfette nükteperdazlıkta, hazır cevâplıkla da babasının tam varisi idi... Hazır cevâplığı, cür'et ve cerbezesi, her şeyde sürat ve serbestliği iltizam etmesi, aleyhinde söylenen sözlere kulak vermeyerek yalnız varacağı noktayı nasbı nazar eylemesi, muvaffakiyetini teshil etti.(kolaylaştırdı.)”* (İnal, 1962,s.77)

Yılmaz Öztuna'ya göre: *“Tamamiyle Avrupa'ya tabi ve meşrebine malik; gayet latifegü(espirlili), Parislilere taş çıkartırcasına zarif bir zat”* idi.

Yaşamının son döneminde *“Baston ve ceket gibi Avrupa adet ve usûlüne taklid buyurması”* eleştirildi. Fuat Paşa, Mevlevi tarikatına mensuptu. Eşinin ailesinin Antalyalı ve Nusayri olduğunu Cevdet Paşa maruzatında belirtir. Nüktelerinden örnekler:

Fuat Paşa fevkalade büyükelçilik sıfatıyla 1849 yılında, padişahın özel mektubunu Rus çarına sunmak için Moskova'ya geldiğinde çar ile ilgili anlattığı şu anekdotu dikkat değer:

Çar-- *“Girit'i Yunana verin; Girit'i kaç paraya verirsiniz?”* Fuat Paşa- *“Aldığımız parayı verin yeter!”*(Öztuna, 1982,s.83)

Fuat Paşa'nın hariciye de sarf ettiği diğer nükteli cümlelerden örnekler şu şekildedir:

Padişah Sultan Abdülaziz'in Paris gezisi sırasında Fransa İmparatoru 3.Napolyon, dış işleri bakanı Fuat Paşa'ya isteklerini sıralar.

Süveyş Kanalı açılmalı, Girit, Osmanlı Devleti'nden alınıp Yunanistan'a verilmeli, Kudüs'teki kutsal yerlerin Katoliklere ait olanların yönetimi Fransızlarda olmalı.

Osmanlı Devleti'nin bunlara kolay kolay razı olamayacağını bilen imparator, aba altından sopa gösterir:

-“Bu sorunlar sizin için bir dert... Yorgun omuzlarınızdan bunları atınız... Devletinizin ne kadar zayıfladığı bütün dünyada biliniyor.”

Fuat Paşa gülerek karşılık verir:

“Haşmetmeab, siz bendenize, başka bir devlet gösterebilir misiniz ki, üç yüz senedir, dışarıdan sizlerin, içeriden bizlerin, devamlı tahribine direnebilmiş! Evet, üç yüz senedir, siz dışarıdan, biz içeriden, bu devleti yıkamadık!”(Öztuna, 1982,s.84)

Fuat Paşa'nın gerçekleştirdiği bazı önemli işler:

Girit için yapılacak ıslahat programını Ali Paşa ile beraber yapmışlar ve 28 Ekim 1867 de bu ıslahat programını bizzat Fuat Paşa yabancı devletlere örneğini göndermiştir.

Fuat Paşa, İstanbul'daki Galatasaray Lisesi'nin kurucusudur. 1867 – 1872 yılları arasında Şirket-i Hayriye'ye bağlı, Suhulet ve Sahil bent isimli araba vapurları Üsküdar Kabataş seferleri yapmışlar ve bunlar Dünyada sefer yapan ilk araba vapurları olarak tarihe geçmişlerdir. (İnal, 1962) Bu da Fuat Paşa'nın önderliği ile gerçekleşen bir başarıdır. Fuat Paşa'nın hayatından da anlaşılacağı gibi sürekli Mehmet Emin Âli Paşa ile Sadaret ve Hariciye nazırlıkları arasında geliş gidişler yapmış ve birbirlerinin görevlerini ardı sıra değiştirmişlerdir.(İnal, 1962,s.85)

“Girit meselesi çözülmese, Âli Paşa bunu kendisinin Hariciye'de olmamasına bağlayacak ve sadareten ayrılmak isteyecek ve yerine Fuat Paşa'nın geçmesine salık verecekti. Girit meselesinin çözülmeye bu kadar istekli görünen Âli Paşa acaba görevini Fuat Paşa'ya bırakır mı ?” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

Muhbir Gazetesi, Mehmet Emin Âli Paşa'nın duruma el koyması için Girit'e gönderdiği ve isyanların sona ermesi için yaptığı faaliyetleri pek beğenmeyip bir dönem Girit'te aldığı önlemlerle dikkat çeken Ömer Paşa ile kıyas yapmış ve Ömer Paşa'nın Girit'teki isyanların çözümünde aldığı tedbirlerle daha başarılı olduğunu belirtmişti.

Muhbir, Mehmet Emin Âli Paşa'yı Ömer Paşa'nın adadaki uygulamalarından örnekler vererek eleştirmiştir. Özellikle Ömer Paşa'nın isyancılara çok fazla yüz vermediğini, aldığı sert tedbirlerle isyancıları bertaraf edip itaati altına aldığını, oysa Mehmet Emin Âli Paşa'nın, mütareke yaparak isyancılara zaman kazandırdığını belirtmiştir. Hatta Ömer Paşa zamanında halkın rahat bir şekilde silah taşıdığını, buna Ömer Paşa'nın izin verdiğini, durumu kontrol altında tutabildiğini, buna karşılık Mehmet Emin Âli Paşa'nın silah taşıma yasağı getirerek güya isyancıların ve Rumların ellerindeki silahlarını bırakmasını sağlayacağını ve bu durumdan en çok Müslümanların zarar gördüğünü, isyancıların zaten silah bırakmak gibi bir düşünceleri olmadığını ama Müslümanlar kendilerini savunmak için silah taşımaya mecbur olduklarını belirtip Mehmet Emin Âli Paşa'nın bu icraatına eleştirmiştir.

“Mustafa ve Ömer Paşa'lar zamanında Girit'te hayat normal ve iyiydi, ticaret hayatı zor değildi, Müslüman ve gayr-i müslimler silah taşıyordu. Fakat Âli Paşa, şehirlerden çıkışı ve silah taşımayı yasakladı. Adadaki ehl-i İslam zor durumdaydı, şimdi iyice halleri kötüleşti, kanaatkârlıklarından ses çıkarmıyorlar.” (M.G, 25 K. 1866, s.2)

Muhbir Gazetesi'nin başka bir sayısında da:

“Âli Paşa'nın verdiği 2 ay mütareke de asilere zaman kazandırdı. Yoksa Ömer Paşa bu işi bitirecekti.” (M.G, 28 K. 1866, s.4)

Muhbir'e göre Mehmet Emin Âli Paşa, Avrupalılara karşı dengeli bir politika izlememişti. Bunu da gazete yazılarından anlıyoruz. Mehmet Emin Âli Paşa Avrupalı elçilerle yaptığı görüşmelerde onların bir takım istekler içerisinde olduklarını dile getirmiş, bu isteklerden de en önemlisi Girit meselesinin halli için, adada mutlaka gayr-i müslimlerin büyük oranda söz sahibi olacağı bir meclisin olması ve adaya yeni bir yönetim tarzının getirilmesi idi. Bunu da kısmen tehdit içeren cümlelerle belirtmişlerdi. Muhbir de bununla ilgili olarak;

“Avrupaluların Mehmet Emin Âli Paşa’ya dediğine göre; Girit’te eşit haklara sahip bir meclis olmalı. Yoksa olaylara aynı şekilde mukavemet edemez, olaylara müdahil oluruz.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Mehmet Emin Âli Paşa’nın Avrupaluların bu çıkışı üzerine Girit’te olaylara hakim olabilmek ve Girit meselesini Osmanlı Devleti’nin iç işleri ile ilgili bir mesele olduğunu göstermek için bizzat buraya gittiğini, buraya kadar doğru olan ama Girit’e gittiğinde buradaki Avrupalı elçilerle görüşmeler yapmasının, kendisinin söyledikleri ile davranışlarının tutarlı olmadığını belirterek, Avrupalı elçilerle Girit’te görüşerek onların fikirlerini alıp onlara danışarak zaten Girit meselesini, Girit’te, Avrupa meselesi haline getirdiğini belirtmişti.

“Âli Paşa, Girit’e bu konuyu Avrupa konusu yapmamak için gitti. Bu normal bir davranış, ama o konsololarla bu Girit konusunu konuştu, görüştü ve onlardan fikir aldı. Böylece bu konuyu Avrupa konusu yapmış oldu. Yanlış tutum bu.” (M.G, 4 N. 1867, s.3)

Mehmet Emin Âli Paşa, Girit’e yapılacak ıslahatları açıklamak için gittiğinde, orada asilere bir takım haklar ve ayrıcalıklar verileceğini açıklamış, bu hareketi ile isyanların sona ereceğini düşünmüştür. Topladığı mecliste Rumlara bir takım ayrıcalıklar ve haklar vereceğini açıklamış ve orada yayınlanan yerel gazetelere de gayr-i müslimlere verilecek birtakım idari ve sosyal haklar sıralamıştı. Bu durum Muhbir Gazetesi’nde de eleştirilmiş ve Mehmet Emin Âli Paşa’nın gayr-i müslimlere vereceği hakları dile getirmeden verseydi daha iyi olacağını belirtmiş, aksi takdirde Rumların daha fazlasını almak için isyanlarını sürdüreceklerini belirtmişti.

“Âli Paşa Girit’te isyan çıkaranlara bazı haklar verileceğini açıklamadan onlara bu hakları verseydi, asiler daha verilecek diye beklemeden isyanlarını sürdürmekten vazgeçebilirlerdi.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Islahat programı ile verilen bunca ödüne rağmen isyancılar, isyanlarından vazgeçmemişler ve isyanlarına devam etmişlerdir. Bunun üzerine Mehmet Emin Âli Paşa’nın isyancılara çağrısı da bir işe yaramamış, hatta isyancılar Mehmet Emin Âli Paşa’ya hadlerini aşarak, terbiyesizce isyanlarının şiddetinden Kandiye Kalesi kumandanının dahi kuleden çıkamadığını belirtmişlerdi.

“Âli Paşa'nın Girit için bunca vaatleri ve asilere yaptığı teslim olun çağrısına cevaben asiler küstahça bizler hangi halde teslim olalım, şu anda Girit'in kumandanı kuleden çıkıyor, biz kiminle muhatap olacağız? İsteklerimizi verin demişlerdir.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.3)

İşte asilere bunca ödünler verilip ama karşılığında başarısız olunarak istenen amacın gerçekleşmediğini ve asilerin daha fazlasını almak için isyanlara devam ettiklerini, ama buna mukabil bu ıslahat hareketinden en çok Müslümanların mağdur olduğunu, isyancılar ödüllendirilirken Müslümanların cezalandırıldığını Muhbir şu sözlerle ifade etmektedir:

“Âli Paşa'nın ıslahatı, asıl sıkıntıyı çeken Müslümanlara ceza vermek, sürekli olaylar çıkarıp adayı huzursuz hale getiren isyancıları ise ödüllendirmek anlamına gelmektedir.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Muhbir Gazetesi, yine o dönemde asilerin Girit'e, Hanya şehrindeki konsoloslara yazdıkları mektubu haber yapmış ve durumun vahametini ortaya koymuştur. Bunca iyi niyete, hatta Müslüman halkın karşılığın alınması pahasına yapılan bu ıslahat programının uygulamaya konulmuş olması, ancak istenilen sonuca ulaşılamaması da bu mektuptan anlaşılmaktadır.

Muhbir Gazetesi'nde yayınlanan mektup şu şekildedir:

Asilerin Hanya'daki konsoloslara yazdıkları mektuptan alıntıdır. “Osmanlı Devleti sadrazamı Âli Paşa, adadaki Rumlara karşılıksız bazı hediyeler veriyor ve onlara hoş görünmeye çalışıyor. Bu bizi daha çok taciz ediyor. Emelimiz, amacımız ittihad-ı Yunandır. Bu amacımıza ulaşmamızı engellemek için bizi zorlamaya çalışıyor, ama biz davamızdan dönmeyiz. Ne yaparlarsa yapsınlar amacımızdan sapmayız. Bunun için isyanlarımızı sürdüreceğiz.” (M.G, 10 Oc. 1867, s.1)

Muhbir Gazetesi her fırsatta Mehmet Emin Âli Paşa'nın icraatlarını eleştiri konusu yapmıştır. Bu eleştirilerden birisi de Mehmet Emin Âli Paşa'nın isyancıların yaptıkları eylemleri küçük görmesi, fazla önem vermemesidir. Muhbir Gazetesi, Mehmet Emin Âli Paşa'nın cümlelerinden yola çıkarak Girit isyanlarını küçük bir takım çatışmalar olarak gördüğünü yazmış ve eleştirmiştir. Bu yetmiyor gibi bu durumu tedavi etmek

yerine Avrupa'ya, Girit olaylarını küçük gösteren ifadeler de bulunduğunu yazmıştır. Bu durum karşısında da Avrupalıların ortak kanaatinin Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit meselesini çözebilecek kapasitede bir insan olmadığıdır. Bu yoldaki söylemlerini Muhbir Gazetesi yazılarına konu etmiştir.

“Âli Paşa, Girit'teki olayları basit bir iki tüfek patlaması deyip gazetelere, dahile ve harice öyle bildiriyor. Girit sorununa önem vermiyor, küçümsüyor, olayları durumdan daha küçük gösterip aslında olayların daha da artmasına sebep oluyor. Onun bu tutumları ve konuşmaları üzerine Avrupalılar, Âli Paşa'nın Girit'teki isyanı çözecek kapasitede bir memur olmadığını, bu durumun üstesinde gelen bir memur değil diyerek açıklamaktadır” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Osmanlı Devleti, Girit'te meydana gelen isyanlarda artık adet haline gelen kolay yolu tercih ederek isyan eden asilere para teklif edip onları isyandan vazgeçirmek yolunu seçmişler, böylece isyancıların isyanlarının önüne geçeceklerini tahmin etmişlerdi. Tıpkı 1850'lerde ortaya çıkan isyanlarda olduğu gibi yine Mehmet Emin Âli Paşa, çıkan isyanlarda asilere para teklifinde bulunarak isyancıların silahı bırakıp dağlardan inmelerini ve kendi tarafına geçmelerini sağlamak için Osmanlı Devleti'nin açtığı krediyi kullanmıştır.(Tukin, 1946, s.810)

Her isyanda Osmanlı Devleti'nden maddi ve manevi kazanç elde eden isyancılar da bunu kendi lehlerine, Osmanlı Devleti aleyhine kullanmayı fırsat edinmişlerdir.

Mehmet Emin Âli Paşa'nın isyancılara önerdiği bu para teklifi hadisesine o dönem yayınlanan Muhbir'de şu şekilde ifade bulmuştur:

“Âli Paşa, isyancı reislerini parayla kandırmak istedi. Böylece onları kendi tarafına çekecekti. Ama onlar bu durumu konsoloslara şikâyet etti. Bu durum üzerine isyancılar toplanıp bir karar alırlar ve aldıkları karar doğrultusunda isyancılar bu paraları alacak, aynı zamanda da isyana devam edeceklerdi. Tıpkı on sekiz sene önceki isyanda olduğu gibi isyancılara para verilecek, o an için susturulan asiler aslında susmayacak ve isyanlarına devam edecektir.” (M.G, 18 Oc. 1867, s.1)

Mehmet Emin Âli Paşa, Osmanlı Devleti'nin bütün iyi niyetli ve hoşgörülü politikasını Girit Adası'nda uygulamış ve Giritli Rumlara maddi yardımda bulunmasından başka,

isyancıların dağlardan inmelerine ve alışveriş yapmalarına izin vermeye kadar varan iyi niyet gösterilerinde bulunmuştur. Avrupa'nın her ne kadar Yunanın etkisinde kalarak, Girit'te Rumlara baskı ve zulüm yapıyor yaygarasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin bu iyi niyeti maalesef ne Avrupalıların ne de Giritli Rumların nezdinde hak ettiği yeri bulamamıştır. Bununla kalmamış, genel af kapsamında olan isyancıların dağlardan iniş serbestliği ve çarşıda, şehirde rahatça alışveriş yapabilme serbestliği karşısında isyancılar direkt olarak Müslümanlara saldırmışlar ve bahçelerini talan ettikleri gibi mallarına da el koymuşlar, hayvanlarını ele geçirip satarak gelir elde etmişler, böylelikle hem Müslümanlara zarar verip onları yıldırılmışlar hem de ek kazanç elde etmişlerdir.

Giritli isyancıların yaptıkları bu davranışlar Muhbir Gazetesi'nde şu şekilde yer almıştır:

“Âli Paşa, asilere dağlardan şehre inmeleri ve alışveriş yapmaları iznini verdi. Onlar ne yaptı? Bu izin karşılığı onlarda dağdan indiler ve Müslümanların koyunlarını gasp ettiler ve onları satarak kendilerine gelir elde ettiler. İyi niyeti suistimal eden, bu kadar hain insanlar bunlar.” (M.G, 27 Oc. 1867, s.4)

Mehmet Emin Âli Paşa'ya, bazı yabancı elçiler veya bürokratlar Girit'le ilgili kendi istekleri doğrultusunda bazen baskılar yapmakta ve Mehmet Emin Âli Paşa'dan, olaylara yabancı gözüyle bakarak çeşitli isteklerde bulunmaktadırlar. Ruslar, sıcak denizlere inme arzusuyla Giritli Rumları ayaklandırarak güneye inebileceklerini ve Akdeniz'de sömürgecilikte İngiliz ve Fransızlara rakip olabileceklerini düşünüyorlardı. Bu amaçla Girit Rumlarına Avrupa platformunda destek veriyorlardı. Ayrıca el altından bizzat silah ve mühimmat yardımıyla bulunarak Rumları kendi çıkarları doğrultusunda kullanıyorlar, sonra da hiç karışmıyormuş izlenimi veriyorlardı.

Rus amiral, Fransızca olarak, İstanbul'da Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanan Levant Herald'ın *“Rus, Girit'e yardım ediyor.”* Şeklinde yazılan yayınları neden engellemiyorsunuz? Deyince *“Âli Paşa; onlar bizi bağlamaz, onlar ağzına geleni olduğu gibi yazıyor diyor. Hâlbuki Yunan gazeteleri bile Rus'un Girit'e yardım ettiğini yazıyor.”* (M.G, 20 Oc. 1867, s.3)

Girit'te uyguladığı ıslahat programıyla her şeyin yoluna girdiğini düşünen Mehmet Emin Âli Paşa, artık Girit'te sorun kalmadığını düşünmekteydi. Dolayısıyla kendi yaptığı bu programı gölgeleyecek bütün söz ve davranışlara karşı sert tepkiler ortaya koyduğunu Muhbir Gazetesi'ndeki yazılarında belirtmekteydi. Bu durumda Girit'te uyguladığı programın pek bir işe yaramadığını ve Yunan'a bağlanma isteği ile çıkarılan isyanların devam ettiğini bildirmek için Mehmet Emin Âli Paşa'nın huzuruna gelen vatandaşlar, Mehmet Emin Âli Paşa tarafından sert bir şekilde azarlanarak huzurundan kovulmakta ve hatta gözaltına alınarak tutuklandıkları belirtilmekteydi. Bütün bu serzeniş ve tepkilere rağmen Mehmet Emin Âli Paşa, adada her şeyin yolunda olduğunu ve herhangi bir sorunun yaşanmadığını elçilere ve bürokratlara bildirmekteydi.

“Girit'te durumların iyi olmadığını padişaha arz etmek isteyen bazı insanlar, Âli Paşa tarafından gözaltına alınmakta. Hâlbuki Âli Paşa her yerde Girit'in iyi durumda olduğunu ve herhangi bir sorunun kalmadığını söylüyor.” (M.G, 7 Mt. 1867, s.3)

Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit'te yaptığı ıslahat programı sonrası gayr-i müslimleri sevindirip Müslümanları üzmesi sonucu Muhbir Gazetesi bu durumu yazılarında çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Mehmet Emin Âli Paşa'yı hakarete varan ifadelerle yerden yere vuran Muhbir, Müslümanların Mehmet Emin Âli Paşa üzerinde çok hakları olduğunu ve mutlak bu durumun da muhakeme edilmesi gerektiğini yazmıştır.

Bu sert ifadeler Muhbir Gazetesi su şekilde yer vermiştir:

“Girit'te eziyet çeken Müslüman halk, sadrazamı kurtarıcı olarak görmedi mi? Âli Paşa'nın Girit'teki fiiliyatı Türk milletinin itibarını zedeler. Bu zulümlerden İslam milleti sorumlu olacak, millet bu mesuliyetten kıyamete kadar lanet olacak. Bu lanetten kurtulmak isteyen millet, Âli Paşa'yı mahkeme etmeyecek mi? Bu mahkeme yapılmazsa hilafet ve millet dünya ve ahirette mesul tutulmaz mı?” (M.G, 14 Mt. 1867, s.4)

Bu yazıdan başka, hızını alamayan Muhbir Gazetesi, daha da ileri giderek Mehmet Emin Âli Paşa'nın Girit ile ilgili yaptığı icraatları açık olarak padişaha şikayet etmekten geri kalmamış, aleni olarak bunu gazetede belirtmiştir. Öyle ki padişahı zan altında bırakarak Mehmet Emin Âli Paşa'nın büyük bir sorun olduğunu ve kendisine mutlaka ceza verilmesi gerektiğini ve aksi takdirde ada Müslümanlarına karşı yapmış olduğu

tavrılarından ve vurdum duymaz davranışlarından dolayı padişahın İslam aleminin gözünden düşeceğini belirtmiştir.

“Padişah, kendisini ve hilafeti Müslümanların gözünden düşüren Âli Paşa’dan bunun hesabını sormayacak mı?” (M.G, 28 Mt. 1867, s.4)

Muhbir Gazetesi, Mehmet Emin Âli Paşanın basiretsiz idaresi sonrası birçok şehrin elden çıktığını bildirmiş ve her memleketin elden çıkışını Mehmet Emin Âli Paşa’nın başarısızlığına yormuştur.

Bu durum Muhbir Gazetesi’nde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bir zat, Âli Paşa hakkında, Girit, Bulgaristan, Rumeli, hepsi tek tek elden gidecek. Bu kötü gidiş, Âli Paşa’nın Sırbistan’da bulunan Sokullu Kalesini vermesiyle başladı der” (M.G, 28 Mt. 1867, s.4)

Muhbir Gazetesi’nin bir sayısında yine Mehmet Emin Âli Paşa ile Netayeci Sefiri Ali Paşa arasında geçen bir diyaloga dikkat çeker. Burada Mehmet Emin Âli Paşa, Netayeci Sefiri’nin Girit meselesi ilgili olarak Mehmet Emin Âli Paşa’ya durumun halledilip halledilmediğini sorar. Halledildiği cevabı üzerine, asilerin niçin hala isyana devam ettiklerini sorar. Burada, özellikle Mehmet Emin Âli Paşa’nın da üzerinde durduğu önemli bir nokta da bu sorunun büyüyerek devam etmesi ve ardından sadece Rusya’nın değil Avrupa’nın diğer büyük devletlerinin de sorun üzerinde etkisi olmasıdır.

Bu diyalog Muhbir Gazetesi’nde şöyle geçer:

“Bir gün Netayeci Sefiri Ali Paşa, Âli Paşa’ya sorar;

—Girit’te başarılı oldun mu?

Âli Paşa cevap olarak, evet başarılı oldum der.

Netayeci- Peki asiler hala niçin teskin edilemedi?

Âli Paşa cevaben – Çünkü ecnebi diivel yardım ediyor.

Netayeci – Rusya’dan başka, isyancılara yardım eden kim?

Âli Paşa- Asilere Rusya'dan başka, Fransa, Yunanistan ve İngiltere yardım etmekte.”
(M.G, 4 N. 1867, s.3)

2.5. Osmanlı Aydınlarının Girit İsyanı İle İlgili Yorumları ve Çabaları:

Girit'te meydana gelen isyanlar çok uzun sürmüş ve gerek Yunanistan'ın gerekse Avrupalı büyük devletlerin isyancıları tetiklemeleri sonucu isyanlar artarak devam etmiştir. Girit'te meydana gelen bu durumlar karşısında bazı Osmanlı Devleti aydınları sessiz kalmamış ve olaylarla ilgili yorumlar yapmışlardır.

Muhbir Gazetesi de, bazı Osmanlı Devleti aydınlarının yaptığı yorumlara yer vermiştir. Bunlardan birinde Muhbir'in başyazarı Ali Suavi'dir. Gazetesinde, başka bölgede olan Osmanlı aydını ve devlet adamı Mithat Paşa'nın yaptığı ıslahatı Girit'e örnek gösterdiğini görmekteyiz. Muhbir'de yer alan bu habere göre:

“Osmanlı Devleti'nin Tuna valisi olan Mithat Paşa, Tuna Bölgesi için istediği ıslahatlara izin verildiği takdirde, Osmanlı Devleti bütçesine katkı içerikli olarak elli bir kese fazla vergi vereceğini taahhüt etti. Hatta üç sene içinde 43849 kese fazla varidat verdi. Alınan yedi maddelik tedbirler neticesinde görülen Tuna'nın gelirlerinin artmasıdır. Girit'te de böyle somut adımlar atılırsa, Girit sürekli Osmanlı Devleti'ne maddi bakımdan yük olmaktan çıkar. Gelir getiren bir memleket halini alır. Bütün bu işleri başarıyla götüren Mithat Paşa'nın bu büyük gayretidir.” (M.G, 28 Ey. 1866, s.12)

Olağanüstü yetkilerle, elçi olarak, Rusya'ya Osmanlı Padişahı'nın (Abdülmecit) mektubunu götüren Fuat Paşa, burada Rus çarının bazı ağır teklifleriyle karşılaşmış ve bu tekliflere diplomatik nezaket çerçevesinde nükteli bir şekilde cevaplar vermişti. Bu tekliflerden birisi de Osmanlı Devleti'nin uğraştığı birçok konu olduğu ve bu durumun da devleti maddi yönden bir çok kayıplara uğrattığını, durum böyleyken isterse Girit Adası'nın da Yunan'a satılabileceğini söylemiş ve bunu hazır cevaplılığıyla ünlü Fuat Paşa, diplomatik nezaketle, adanın nasıl alındıysa ancak o şekilde verilebileceğini ifade etmiştir. Bu sözlere nasıl karşılık vereceğini bilemeyen çar, konuyu geçiştirmek zorunda kalmıştır.(Ünal, 1978,s.38)

“Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya büyük yetkilerle gönderdiği Fuat Paşa, Osmanlı padişahının emri üzerine çarla görüşmek istedi. Bunun üzerine Rus imparatoru (çar), Fuat Paşa'ya, Osmanlı Padişahı'na iletilmesi için, içinde Girit Adası'nın Yunan'a bağlanması maddesini de içinde barındıran birçok ağır teklifler sundu.” (M.G, 28 K. 1866, s.4)

Girit'te yaşanan olaylar, zaman zaman Muhbir haricinde Osmanlı aydınlarının çıkardığı gazetelerde de dile getirmiştir. İsyancılar ve isyanlar karşısında Osmanlı Devleti'nin pasifliği eleştiri konusu olmuştur. Giritli Müslümanların içinde buldukları durum, bu gazetelerde de yer bulmuş ve onların sözcülüğü yapılmaya çalışılmıştır. Hatta sadece İstanbul'da değil, Anadolu'nun değişik vilayetlerinde de Giritli Müslümanlara ada Rumları tarafından yapılan zulümler tepki ile karşılanmış ve bu durum bazen meydanlarda bazen cami ve hutbelerde protesto edilmiştir. Hatta İzmir, Aydın, Bursa, Antalya gibi illerde yayınlanan gazetelerde, buradaki aydın Osmanlılar tarafından da şiddetle eleştirilmiştir. Giritli Müslümanlara sahip çıkılması gerektiği ve Osmanlı Devleti'nin Müslümanlara da el atmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.

2.6. Osmanlı Devleti'nin Girit İsyancıları Karşısındaki Tavrıyla İlgili Eleştiriler:

Muhbir Gazetesi, o dönem Girit'te yaşanan hadiseler karşısında Osmanlı Devleti'nin tutumunu eleştirmiş, yeterli ilginin gösterilmemesi sonucu Girit'in göz göre göre elden çıkmasını ve orada Müslümanların çektiği sıkıntıları birçok yazılarında ele almıştır. Girit'te, 1866 yılında isyancılar tarafından Selino kazasında yapılan katliamda bütün Selino kazası, çoluk çocuk denmeden öldürülmüş ve sonuç olarak Selino kazası haritadan silinmiş ve buna karşılık Osmanlı Devleti güçlerinin isyancıları yakalayamamaları sonrası adadaki Müslümanlar tepki göstermiştir.(Adıyeke,2007) Gazetede, Osmanlı Devleti'nin isyancılar karşısında gösterdiği başarısızlık sorgulanmıştır. Hükümetin bu olaylar karşısında ağır davranması ve askerinin isyancıların peşine isteksiz düşmesi Muhbir'de hep incelenmiş ve bunun sorumlularının gereken cezayı almaları istenmiştir. Tam bu noktada yine gazete, bütün bu olup bitenlerden padişahın haberinin olup olmadığını sorgulamıştır.

“Bab’ı Ali, Girit’te yaşanan vahşeti önceden duymadı mı? Yoksa duydu da meseleyi her zaman olduğu gibi hafife alıp, sonradan olayla ilgisi olanlar hakkında gereken işlemleri yapmadan, olaylara hakim olduğu görüntüsü verilip, padişaha güçlü mü gösterildi?” (M.G, 7 K. 1866, s.2)

Girit meselesi, 1856 yılında imzalanan ve Rusya’nın Akdeniz’e inmesini önlemek amacı ile; Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Piyemonte devletlerinin ortaklaşa Rusya ile yaptıkları savaş sonrası imzalanan Paris Antlaşması'nın alt maddelerinden birinde dolaylı olarak yer almaktaydı. (Karal, 1983, c.VII, s.18) Burada Girit’te çıkan olaylara müdahale edebilme hakkını Osmanlı Devleti’nin bir Avrupa ülkesi sayılması ve devletler hukukundan faydalanabilmesi maddesiyle elde etmekteydiler. Osmanlı Devleti’nin bir Avrupa ülkesi olması maddesi aslında sadece kayıt üzerinde kalmış, bu maddeye dair Osmanlı Devleti’nin lehine hiçbir gelişme olmamıştır. Zaten çoğu kez Avrupalı devletler bile birbirilerine düşmüşlerdir.(Armaoğlu, 1973, s.107-108) 1854 Osmanlı Devleti ve ittifak devletleri ile Rusya arasında yapılan savaş sonucunda Osmanlı Devleti her ne kadar galip gelen tarafta olsa da batağa gitme konusunda yeni bir sürece de yelken açmış bulunmaktaydı. Dış borçlar ilk defa bu süreçte alındı. Islahat fermanı ile Avrupalıların iç işlerimize daha fazla karışmaları söz konusu oldu. Rusya bir müddet Karadeniz’in kuzeyinde tutuldu. Ama bu, hiçbir zaman Rus tehlikesinin uzaklaşması anlamına gelmedi. Tabi ki Girit’te bulunan iki ayrı nüfus (Müslüman – gayr- i müslim) içinde yeni düzenlemeler yapılacak, ancak bu da hep gayr-i müslimlerin lehine olacaktı.(Karal, 1983, c.VII, s.19)

“Girit’in, Paris Antlaşması’na dâhil edilmesi ile Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale yolu açıldı.” (M.G, 7 K. 1866, s.3)

Osmanlı Devleti, Girit’te cereyan eden hadiseler karşısında, isyancılarla baş edebilmek için çoğu kez askeri müdahalelerde bulunmuş, bunların bir kısmında başarılı olup çoğu kısmında kesin başarıyı sağlayamamıştı. Bu durum da hem yabancı devletlerin (özellikle Yunan’ın kışkırtmasıyla) hem de isyancı Rumların tazyikiyle içinden çıkılmaz bir noktaya gelmekteydi. Sürekli Yunan desteği alan isyancıların çıkardıkları ayaklanmalarda, gerek doğal şartlar (engebeli arazi) gerekse askerin ve komutanın basiretsizliği ve ilgisizliği yüzünden gerekli başarılar sağlanamamış, bunca kalabalık,

düzenli orduya rağmen isyancılar, başarıyla Osmanlı Devleti askerinin müdahalelerini bertaraf etmiştir.

Bu durum, Muhbir'de konu olmuştur:

“70 bin asker ve 2 komutan, bir avuç isyancının çıkardığı isyanı engelleyemedi. Yazıklar olsun! Koskoca bir imparatorluğun ordusu bir adadaki isyanı engelleyemiyor. Topu topu sayısı 10–15 bin olan bir isyancı güruhuna karşılı etkili olamıyoruz. Osmanlı Devleti 40 milyonluk bir devlet, ada nüfusu 170 bin.” (M.G, 21 K. 1866, s.1)

Girit'te meydana gelen isyanlara karşı Osmanlı Devleti her zaman sert tepki göstermemiştir. Çoğu kez isyanları önleyebilmek amacıyla hoşgörülü bir siyaset gütmüştür. Bu hoşgörü, adanın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girişine kadar görmediği bir hoşgörüdür. Adaya Osmanlı Devleti gelinceye kadar, buranın sahibi Venedik ve Cenevizlilerdi. Bu iki devlet, adada yaklaşık 400 sene kalmışlar ve zaman içerisinde, Osmanlı Devleti'nin ada sakinlerine gösterdiği dini hoşgörüyü göstermemişlerdir.(Adıyeke,2007) Katolik olan bu iki devlet, Ortodoks olan Rumlara karşı her zaman dini baskılarda bulunmuşlar ve Ortodoks geleneklerine göre ibadet etmelerinin önüne geçmişlerdir. Ortodoks kiliselerinin yapımına pek izin vermemişlerdir. Oysa Osmanlı Devleti adaya geldikten sonra Ortodoks Rumlara engin dini hoşgörü göstermiş, bizzat Ortodoks kiliselerinin yapımına yardımlarda bulmuştur. Kendisinin genel anlamda en büyük özelliği olan bu hoşgörü siyasetini son dönemlerde ardı ardına çıkan isyanlarda ve ayaklanmalar karşısında da kullanmıştır.(Adıyeke,2007)

“Osmanlı Devleti, isyancıları pasifize etmek için her türlü fedakârlığı yapıyor. Nerdeyse onlara kilise yapıp çan bile takabilirler.” (M.G, 21 K. 1866, s.3)

Osmanlı Devleti'nin isyancıları pasifize etmek için onlara yaptığı yardımları Muhbir Gazetesi yazısında İngiltere örneğini vererek açıklamıştır. İngiltere özellikle XVI. yy.da Avrupa'da yaşanan mezhep savaşları ve Katolik mezhebine olan tepkiden ötürü Protestan mezhebini seçmiş ve böylelikle, Büyük Britanya Adası, İngiliz zümresi Protestan mezhebinden olmuştur. Yalnız adayı beraber paylaştıkları İskoçların bir kısmı, Galler ve özellikle İrlandalılar Katolik mezhebindedirler. Dolayısıyla bu adada mezhep ayrımcılığı son derece keskin bir şekilde kendisini göstermektedir. Protestan

olan İngilizlerle, Katolik olan İrlandalılar arasında mezhep kaynaklı mücadeleler günümüzde bile devam etmektedir.(Yalçın,2008,s.27)

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki bu kıyas, Muhbir Gazetesi'nde şöyle yer almaktadır:

“İngiltere’de İngiliz hükümeti, kendi dindaşı olmasına rağmen mezhep farklılığından, Katoliklerin kiliselerine çan bile takmıyor. Osmanlı Devleti ise, Girit’teki Rumların kiliselerine çan takması, kilise yapımlarına izin vermeleri bir yana, Osmanlı Devleti her konuda yardım bile yapıyor. Geçenlerde Kandiya’daki bir kilisenin çanı rüzgarla düşmüş, bu durum karşısında Osmanlı Devleti yetkilileri çanı tamir ettirip Kilise papazıyla beraber yerine takmışlardır. İngiltere’de böyle bir örnek kesinlikle görülmez.” (M.G, 21 K. 1866, s.3)

Muhbir Gazetesi, zaman zamanda Avrupa’dan gelen şartlı yardımların karşısında olduğunu yazılarında ifade etmektedir. Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması'yla bir Avrupa devleti olduğundan artık Osmanlı’da yaşanan sorunlar Avrupa’da yaşanmış gibi gösterilmiştir.(Türkmen,2001,s.214–244) Avrupa, Osmanlı Devleti’nin durumunu düzeltebilmesi için de, genellikle gayr-i müslimlerle ilgili düzenleme ve ıslahat hareketlerinde destek olabileceğini belirtmiştir. Genellikle tek taraflı ve şartlı olan bu maddi kaynaklar neticesinde Avrupalıların dolaylı da olsa Osmanlı Devleti’nin işlerine müdahaleleri söz konusu olabilmekteydi. (Armaoğlu, 1973, s.108) Yine Girit’te yaşanan olaylarla ilgili olarak da Avrupalılar, genellikle çözümü gayr-i müslimlerden yana kullandıklarından, burada hoş gösterilen sorunlarla ilgili olarak da yapılacak yardımların, Girit’teki Rumların lehine kullanılmasını isteyeceklerdi. Tıpkı Kudüs’teki bir Katolik kilisesinin tamiri için Osmanlı Devleti’ne Fransa tarafından verilen borç gibi...(Armaoğlu,1973,s.111)

Bu durum da Muhbir’de şöyle yer almaktadır:

“Avrupa’dan Girit’in ıslahı içinde yardım alacak mıyız? Gazete olarak müdahaleyi çağrıştıran bu tür yardımlara hayır diyoruz. Osmanlı Devleti yapacaksa ıslahatını kendi yapsın. Fransa’nın, Rusya’nın, İngiltere’nin haberi ve bilgisi olması gerekmez. Kendi işimizi kendimiz görelim. Avrupa, Osmanlı Devleti’ne para verecek, ondan sonra bir sürü hak isteyecek. Bu olmaz!” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa, Girit'te meydana gelen olayları yatıştırmak ve sulh yapmak için Fuat Paşa ile önceden tasarlanan ıslahat taslağını Girit'te uygulamaya koymuştur.(Pınar,2008,s.1–22) Kısa zamanda İstanbul'da Ali Paşa ve Fuat Paşa'dan oluşan komisyon tarafından hazırlanıp Girit'te uygulamaya konulması istenilen Girit'in yönetimi programı için, bütün vükelanın ve maarif heyetinin gayretli oldukları ve bu gayretli çalışmanın da meyvesini biran evvel almak için uygulamaya konulmasına hükümetin çok istekli olduğu Muhbir Gazetesi'nde belirtilmiştir. Hukuki ve idari ıslahatla ilgili bu belge neticesinde Girit meselesinin çözüme kavuşacağı, sadrazam tarafından belirtilmekte olup, en yetkili ağızdan Girit'e askeri bir müdahalenin söz konusu olmayacağı söylenmiştir.

“Osmanlı Hükümeti, Girit ile ilgili hukuki ve idari ıslahatta acele etmeyi gerekli görüyor.” "Islah programı açıklanarak uygulamaya konulacak, Girit'e ise, herhangi bir müdahaleyi düşünmüyoruz.” (M.G, 28 K. 1867, s.4) dedi.

Osmanlı Devleti'nin vilayetlerde görevli yöneticilerinin aldığı sert tedbirler, olumsuz bazı durumlar oluşmasına sebebiyet vermekte, bağlı bulunan vilayetlerden bu konuda şikâyetler gelmekteydi. Girit'ten de zaman zaman bu tür sıkıntıların oluştuğuna dair haberler gelmekteydi. Özellikle böyle bir zamanda hassas bir konumda olan Girit gibi yerlerde yaşanan olumsuz olaylar, Yunanistan'ın ve diğer devletlerin dikkatini çekmekte ve bu devletlerin müdahalelerinin önünü açmaktaydı. Zaten sorunların içinde boğulan Osmanlı Devleti için bu görevli memurların yaptıkları kötü muameleler yüzünden Osmanlı Devleti de yabancılara karşı zor duruma düşmekteydi.(Türkmen,2001,s.219–244)

“Osmanlı Hükümeti'nin memurlarının yaptığı zulüm, sadece Hıristiyanlara değil, herkesedir. Yahudilerin bu bölgede nüfuslarının az olması sebebiyle şikayetleri daha azdır.” (M.G, 25 Ar. 1867, s.1)

Bu cümlelerde Osmanlı Devleti memurlarının yaptığı zulümler, Muhbir'de aynen eleştiri konusu olmuş ve hükümetin bu noktaya dikkat etmesi istenmiştir.

Muhbir Gazetesi, Paris Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti'nin almış olduğu borçların, Yunanistan'daki yankısını bir sayısında haber konusu yapmıştır. Özellikle

Yunanistan'ın Megalo İdeaları dolayısıyla gözü olduğu bazı yerlerin Osmanlı Devleti'ne bırakılmasıyla ilgili görüşleri gazetede şu şekilde yer almıştır:

"Yunan der ki; Osmanlı Devleti, Mora, Epir, Teselya, Girit adına borçlanmıştır. Şimdi buralar hem Osmanlı'ya bağlı kaldı, hem de vergilerini Osmanlı'ya verdi." (M.G, 25 Ar. 1867, s.1)

Yunanistan'ın bu sitemkâr tavrına karşılık, yine Muhbir Gazetesi'nde yazılan bir yazıda, Paris Antlaşması sırasında Osmanlı Devleti ile ilgili görüşmeler yapılırken o dönem kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin yanında görünüp, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngilizler, Epir, Teselya ve yine o günlerde Yunan'a ilhak olması gündemde olan Girit'in Yunanistan'a bırakılmasının, Osmanlı Devleti'nin doğuda zayıflaması anlamında olduğunu dile getirmektedir. (Öksüz, 2010, 93-114)

Tabii, burada zaten Rus etkisi altında olan Yunanistan'ın bu ifade edilen yerleri ilhak etmesi, Rusya'nın, Ege ve Akdeniz'e inmesi demektir. Bu durum da İngiltere'nin çıkarlarına terstir. Böyle bir durumu İngiltere o günkü şartlar altında hiçbir şekilde tasvip etmezdi. Akdeniz'e inen Rusya, İngiltere için büyük tehlike olacak, İngiltere'nin sömürgeleri için de Rus tehdidi başlayacaktı.(Danışman,1966,c.XII,s.114) Süveyş Kanalı projesinin de gündemde olduğu böyle bir dönemde güçlü bir Rusya'nın Akdeniz'de bulunmasındansa, her an kontrol altında tutabilecekleri bir Osmanlı Devleti'nin, ayakta durması İngilizlerin işine gelmekteydi.(Uçarol,2010)

"Osmanlı Devleti muhiplerinden İngilizler, Paris'te Epir, Teselya ve Girit'i Yunan'a vermek Osmanlı'yı şarkta zayıflatmaktır ve buna izin verilmemelidir der." (M.G, 25 Ar. 1867, s.1)

Yunanistan, Avrupalılara Osmanlı Devleti'ne verilen Teselya, Epir ve Girit ile ilgili olarak bu yerlerin nüfuslarının çoğunun Rum olduğunu, bu sebeple bu bölgelerin Yunan'a ilhak edilmesinin daha doğru olacağını beyan ederek baskıda bulunmuştur. Halbuki bu bölgeler, Osmanlı Devleti'nin XIV. yy.dan sonra başlattığı fetih hareketleri sonucu İslamlaşmış ve Osmanlı Devleti'nin İskan politikası sonucu Anadolu'dan getirttiği bir çok Türkmen derviş vasıtasıyla bu bölgeler Türkmenlere iskan edilmiş ve bu bölgede nüfus olarak azımsanmayacak bir Türk ve İslam nüfusu

oluşmuştur.(Halaçoğlu, 1997,s.42) Aynı zamanda XV. yy.da 2. Murat ve Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı fetih hareketleri ve hoşgörü politikası sonucu, önceleri Hıristiyanlığın Bogomil tarikatına mensup olan Boşnaklar da İslam dinini kabul edip kendi rızalarıyla Müslüman olmuşlardır.(Halaçoğlu, 1997,s.48) Böylelikle Balkanlarda azımsanmayacak ölçüde bir Müslüman nüfus oluşmuştur. Bunlara Arnavutlar da dâhil edilebilir. Bölgede iki türlü Arnavut nüfusu vardır. Müslüman Arnavutlar ve Hıristiyan Arnavutlar. Çoğunluğu Kosova bölgesinde Yunanistan'ın kuzeyinde, Makedonya'da, Bosna-Hersek'te ve Arnavutluk'ta yaşayan Arnavut nüfusun çoğunluğu Müslüman olup Osmanlı Devleti'nde en üst seviyede görevler almışlardır. Sadrazamlık, hariciye nazırlıkları gibi... Girit'teki nüfusun büyük bölümünün Türk ve Müslüman olması, Yunanistan'ın o dönem ortaya attığı tezi zaten çürütmüş olmaktadır.(Halaçoğlu, 1997,s.52)

“Teselya, Epir ve Girit'le ilgili Yunan, buranın halkının çoğu Rum der. Hâlbuki Teselya ve Epir'de Arnavut, Hırvat, Boşnak İslam'dır. Yunan'ı sevmeyenler. Girit'te malum Müslüman nüfusu Girit'in yarısı zaten.” (M.G, 25 Ar. 1867, s.1)

Osmanlı Hükümeti'nin 1867 yılında giriştiği ıslahat hareketi ile ilgili Girit'te idari anlamda gerçekleştirdiği değişim ile Girit yönetiminin bir Türk ve bir Rum'un yönetimine dair ikili yönetim, Rumcanın resmi yazı dili olması, Rum isyanlarına verilen genel aflar dolayısıyla Girit'teki olayları yatıştırmamış, bilakis bu alınan haklardan şımaran isyancı Rumlar tazyiklerini artırmışlar ve Yunan'a bağlanma girişimlerini yineleyerek olaylar çıkarmışlardır. Osmanlı'nın sırf isyanlar yatışsın ve sulh gerçekleşsin amacıyla gerçekleştirmeye çalıştığı ıslahat eylemleri, maddi manevi bir çok kayba sebep olmuştur. Girit'e milyonlarca lira masraf yapılmış, ama bu maalesef pek bir işe yaramamıştır.(Tural,2005,s.67–98)

“Osmanlı Hükümeti, Girit Islahatı için boşuna olan, Hıristiyanları şımartacak adımlar attı ve milyonlar harcadı. Ama sonuç yok. Yine aynı noktadayız.” (M.G, 25 Ar. 1867, s.2)

Muhbir Gazetesi'nde isminden bahsedilen ve yirmi yıl Girit valiliği yapmış bulunan Giritli Mustafa Naili Paşa'nın hayatından bahsetmek, gazete haberini anlamak ve yorumlamak açısından doğru olacaktır:

Giritli Mustafa Naili Paşa, Abdülmecit saltanatında, 14 Mayıs 1853 – 29 Mayıs 1854 ve 6 Ağustos 1857 – 22 Ekim 1857 tarihleri arasında 2 dönemde, toplam bir yıl üç ay dört gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. (İnal, 1952, c.I s.483–560)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın himayesinde Mısır'da yetişmiş olup, Arnavut asıllıdır. Yunanistan'ın, bağımsızlığını kazandığı 1820'li yıllarda, Sisam, Sakız ve Girit gibi adalarında, Rumların bağlantılı olarak ayaklanmalarına hazırlıksız yakalanan sultan 2. Mahmut'un, fiilen bağımsız Mısır Hıdivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istediği dönemde Girit ayaklanmasını bastırması ve 1832'de Mısır idaresine sokulan Girit'e vali tayin edilmiştir. Valiliği 20 yıla yakın bir süre sürdüğü için 'Giritli' lakabı ile anılır. (İnal, 1952, c.I s.483–560)

Girit'in idaresi esnasında temkinli ve İngilizlere yakın bir politika izlemiştir. Bir açıdan adanın Müslüman toprak sahipleri ile yükselen Rum tacir sınıfı arasında sentez kurmaya çalıştığı yorumu getirilebilirse de, Rumlara karşı taviz kar politikaları, ada Müslümanlarının tepkileri ile de karşılaşmıştır. Bir Rum papazının kızı ile evlenmiş, karısı Hıristiyan kalmıştır. 1840'da Britanya Başbakanı Lord Palmerston'un Girit'in Osmanlı idaresine geri dönmesi yönünde yaptığı baskı esnasında, bir süre için, yarı bağımsız bir Girit'in prensi olma denemesinde bulunmuştur. Ancak belirsiz siyasi ortamını fırsat bilen Rumlar ayaklanmışlar ve bu küçük çaplı isyan Britanya-Osmanlı donanmalarının müdahalesi ile sona erdirilmiştir. Girit böylece 1840'da Osmanlı Devleti bünyesine geri dönmüş, Giritli Mustafa Naili Paşa da vali olarak muhafaza edilmiştir. Valiliği, İstanbul'a çağırıldığı 1851 yılına kadar sürmüştür. İstanbul'da ilerlemiş yaşına rağmen kariyerini sürdürmüş ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir.

Sadrazamlık dönemleri, Kırım Savaşı'nın hemen öncesine ve ikinci dönemi de bir süre sonrasına denk gelmiş, gündemini Rusya ile ilişkiler meşgul etmiştir. Fransa'da imparatorluğunu ilan eden ve uluslararası ilişkilerde konumunu güçlendirmek isteyen 3. Napoleon'un Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katoliklerin himayelerini Fransa'ya veren 1740 tarihli antlaşmanın yeniden yürürlüğe girmesini istemesi üzerine, Rusya'nın da Osmanlı Ortodoksları için aynı hakları istemesini ve katı bir asker ve koyu bir Ortodoks olan Prens Mençikov'u İstanbul'a olağanüstü yetkilerle elçi olarak yollamasını, kendi çıkarları için tehlike olarak gören İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne giderek artan bir destek verdiği Kırım Savaşı'na gidecek süreç esnasında ilk

sadrazamlığına getirilmiş ve savaşın ilk döneminde de bu görevi sürdürmüştür. Atanmasının nedeni, Prens Mençikov'un taleplerinin kabul edilmemesi halinde İstanbul'dan ayrılacağı ultiyatomunu vermesi ile, prensle sürekli direnen Sadrazam Damat Mehmet Ali Paşa ve hariciye nazırı Sadık Rıfat Paşa'nın görevlerinden alınmalarıdır. Böylece sadrazamlığa Giritli Mustafa Naili Paşa, Hariciye Nazırlığına da Koca Mustafa Reşit Paşa atanmıştır. Ancak bu isim değışikliklerine rağmen Prens Mençikov yine de 27 Mayıs 1853'te İstanbul'dan elleri boş olarak ayrılmış ve Kırım Savaşı başlamıştır.

Hayatından kısaca bahsedilen Giritli Mustafa Naili Paşa yirmi yıl gibi hiç azımsanmayacak derecede uzun bir süre Girit'te vali olarak kalmış ama bu dönem içinde yaptığı icraatları ile o da Müslümanları pek memnun etmemiş, hatta kızdırmış, aldığı kararlar, genelde adadaki Hıristiyan nüfusun lehine olmuş, bu da Müslüman nüfus tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Adada İngiliz yanlısı bir tutum sergilemesi, Müslüman halkın sorunlarını dinlememesi, hatta kötü muamelede bulunması da Muhbir'de yazılan bir yazıdan anlaşılmaktadır. Adada genelde gayrimüslimlerden yana tavır alması ve memur tayinlerinde de taraf tutması ve sorunların temelini inip çözümler bulacağına, önemsiz işlerle uğraşması da ada Müslümanları tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Ama yine de bu kişi yirmi sene gibi uzun bir müddet, hem Mısır idaresinde hem de Osmanlı Devleti idaresinde kalan Girit'te vali olmayı başarabilmiştir. Öyle ki, İngilizlerin desteğine çok güvenen Naili Paşa bir ara bağımsız Girit'in Prensi olmayı bile düşünmüştür!

Mustafa Naili Paşa'yla ilgili olarak Muhbir'de çıkan yazılarda şu şekilde ifade edilmiştir:

"Osmanlı Devleti'nin Girit valiliğini yapan Giritli Mustafa Naili Paşa, Girit'te çok fazla lüzumsuz işlerle uğraştı. Girit'in sükûtu ve huzuru ile ilgileneneğine, sorunların artmasına vesile oldu. Tayinlerde gayrimüslimlerin lehine taraf tuttu, sorunlarını iletme için huzuruna gelen halkı azarladı, bu da zaten gergin durumda olan adada nahoş karşılandı, Müslümanları da üzdü." (M.G, 31 Ar. 1867, s.5)

Muhbir Gazetesi'nde yine Girit İsyancıları ve yapılan icraatlarla ilgili ünlü bir devlet adamı olan Hüseyin Avni Paşa'nın da ismi zikredilmektedir. Gazetenin bu kişi ile ilgili yazısına geçmeden önce, adı geçen Hüseyin Avni Paşa'dan bahsetmek doğru olacaktır.

Hüseyin Avni Paşa; Abdülaziz saltanatında 15 Şubat 1874 – 26 Nisan 1875 tarihleri arasında bir yıl, iki ay, dokuz gün sadrazamlık yapmış olan Osmanlı Devlet adamıdır. Bir hükümet toplantısında yapılan silahlı saldırıda ölmüştür.(İnal, 1952, c.II s.561–600)

Hüseyin Avni Paşa, 1821 yılında Isparta'nın Gelendost köyünde doğdu. Babasının adı Eşekçi Ahmet idi. Babası Eğirdir eşrafından Hacı Memişoğlu'nun uşağıdır. Öğrenimi için babasının patronunun isteği üzerine İstanbul'a yollandı. Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nde müderris olan dayısının yanına sığındı. Medresede Kuran ve Arapça okudu. 1837 Temmuzunda nefer (er) olarak 2. Mahmut'un yeni açtığı modern düzeyde bulunan harbiyenin hazırlık sınıfına alındı. Sekiz ay sonra imtihanla onbaşı, 1839 Temmuzunda çavuş, sonra başçavuş oldu. 1842'de Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane'yi bitirerek 21 yaşında mülazım (teğmen) rütbesini aldı. 1849'da erkân-ı harb kolağası (kurmay kıdemli yüzbaşı) rütbesi ile 28 yaşında Harb Akademisi'nden çıktı.(Öztuna, 2003,s.74)

Hüseyin Avni Paşa, askeri alanda yükselişini hızla sürdürerek 1852 Haziranında binbaşı rütbesi ve "bey" unvanını alarak harbiye ye taktik öğretmeni tayin edildi. 12 Haziran 1853'de yarbay rütbesiyle Şumnu'ya sonra Sofya'ya gönderildi. Daha sonra Vidin'deki tümenin kurmay başkanlığına getirildi. Çatana zaferi üzerine Padişah Sultan Mecid, Hüseyin Avni Bey'e altın kabızalı kılıç, albay rütbesi verdi. Sonra Mirliya (general) olarak Kars'a gönderildi, sonra mekatib-i askeriyeye (askeri okullar) kumandanı oldu. Ocak 1868'te askeri şura reisi, Temmuz 1863'te Müşir (mareşal) rütbesiyle birinci ordu kumandanı oldu. (İnal, 1952, c.II s.561–600)

Hüseyin Avni Paşa, her ne kadar askeri alanda kısa zamanda yükseldiyse de kişisel özellik olarak dengesiz, sapkın ve kindar bir yapıya sahipti. (İnal, 1952, c.II s.561-600) Bunu, birkaç sefer Padişah Abdülaziz tarafından bütün rütbeleri sökülüp aralıklarla görevlerinden alınıp memleketine sürüldüğünde beyan ettiği, şu ifadeyle belli eder; "*Dinim Kinimdir.*" Değişken bir ruh haline sahip olduğunu bu hareketinden de anlamaktayız; Hüseyin Avni Paşa, bir cuma selamlığı töreninde Sultan Abdülaziz'in

eşlerinden bir kadın efendiye en baba külhanbeyinin bile sakınacağı bir edayla sözle sarkıntılık etmiş, bu olay duyulunca 1. Ordu Kumandanlığından alınarak 14 ay boyunca hiç görev verilmeyerek Isparta'ya sürülmüştür. (İnal, 1952, c.II s.561-600) Isparta'da boş durmayan Hüseyin Avni Paşa, buraya boş vakitlerinde zaman geçirmek için Avrupa'dan kumar aleti getirmiş ve böylece ilk kumar Isparta'ya böylelikle girmiştir.(Öztuna, 2003,s.76)

Kısaca hayatından bahsedilen Hüseyin Avni Paşa'nın da bir müddet Girit'te eyalet valisi görevini üstlendiğini görmekteyiz.

İşte onun eyalet valisi olarak görev aldığı bu dönemle ilgili olarak Muhbir'de şöyle bir yazı neşredilmiştir:

“Girit'te meydana gelen ve önlenemeyen ayaklanmalar karşısında, onlarla anlaşmaya ve sulh yapmaya giden Hüseyin Avni Paşa da bir iş yapamadı. Bu görüşmeler sonuçsuz kaldı ve isyancılar yine aynı eylemlere devam etmeyi sürdürdüler.” (M.G, 31 Ar. 1867, s.5)

Daha evvel adı İsmail Paşa'nın hayatının anlatımında geçen ve serdar-ı Ekrem olarak Girit'te bulunduğu zamanlarda Mısır paşasıyla birlikte görev yapan Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'dan da bahsetmek doğru olacaktır. Çünkü Muhbir Gazetesi'nin birçok sayısında Ömer Paşa'nın Girit'te yaptığı faaliyetler geçmektedir. Uzun müddet Girit'te serdar-ı ekrem olarak görev alan Ömer Paşa, yaptığı icraatlarla halk tarafından kısmen başarılı görülmüş kısmen de tepki çekmiştir. Girit'in eski valilerinden M. Naili Paşa'yla beraber Girit'e gelip buranın sulhu için faaliyetlerde bulunmuştur.

Serdar-Ekrem Ömer Paşa; Osmanlı Devleti serdar-ı askeri olup asıl adı Michel Lattas'dır.(Andriç, 2004) 1828 yılında Avusturya'dan kaçarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş ve Ömer Lütfi adını almıştır. Yüzbaşı rütbesiyle orduya katılmış, veliahtlığı döneminde Sultan Abdülmecit'in hocası olmuştur. (Andriç, 2004, s.63)

Daha sonraları askerlikte yükselerek binbaşı, kaymakam ve serasker kapısında mütercim olmuştur. 1843 yılında görevinden alınmış, Sultan Abdülmecit tarafından tekrar göreve getirilerek Eflak ve Boğdan'a gönderilmiştir. Sırayla Rumeli müşiri, Arnavut ve Kürdistan ıslahatına memur, 1852'de de Rus Savaşı'nda serdar-ı Ekrem

olarak başkomandanlığa getirildi. 1854'de Kırım başkomutanı oldu ve çeşitli başarılar kazandı. (Andriç, 2004, s.71)

1857'de Irak ve Hicaz orduları komutanı ve Bağdat valiliğine getirildi. Sultan Abdülaziz'in padişah olması ile tekrar Rumeli müşiri oldu. Daha sonra serasker kaymakamlığına atandı. 1865 yılında Rumeli'deki orduların komutanlığına, 1867 yılında ise Girit başkomutanlığına getirildi. Burada yaptığı icraatlarla da tanındı. Girit'in imarına önem verdi. Girit meselesinin çözümüne çareler aradı ama bunlar genelde askeri kaynaklı çözümler oldu. Serasker Namık Paşa'nın yerine ikinci kez serasker kaymakamı oldu. 1869 yılında hassa müşiri görevinde bulundu ve bu son görevi oldu. 1871'de Eyüp'te ölmüş ve Bostan İskelesi'ne gömülmüştür. (Andriç, 2004, s.75)

Girit'e, vali olarak atanan M. Naili Paşa'nın yanında serdar-ı Ekrem olarak gelen ve Girit meselesinde bazen yaptığı acımasız icraatlarıyla da tepki çeken Ömer Paşa'yla ilgili olarak Muhbir Gazetesi'ndeki yorum şu şekildedir:

“Ömer Paşa, Girit'te olayları teskin için birçok kaleler yaptı. Kalelere birçok asker yerleştirdi ve şiddetini giderek artıran isyanı teskine çalıştı ama nafile, asileri teskin etmeye bu faaliyetler yaramadı. Girit'te yakıp yıkmalar, yağmalar asilerce devam etti. Bu kadar zarardan sonra asilerin cezalandırılması gerekirken, asilerin istekleri valilikçe niye yerine getirildi?” (M.G, 31 Ar. 1867, s.5)

Girit'te meydana gelen isyan hareketleri öyle bir hal almıştı ki, valilik ve belediye artık isyancıların bazen her istediğini yapar olmuşlardı. Bu durumda tabi ki ada Müslümanlarının tepkisini çekmişti. Alınan yetersiz önlemler isyancıları daha da şımartmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Bu durum, Muhbir Gazetesi'ne konu olmuştur:

“Girit'teki isyancıları yatıştırmak için, Kandiya'da, valiliğe Rumların isteğinin bildirilmesi üzerine, burada yer alan Rum mezarlığının masraflarını karşılamak ve bu mezarlığa gelir getirmek için dükkân yapıp bunları kiraya verme isteğine, Müslümanlar itiraz ederek hükümet binasına gelmişler ve burada toplanan kalabalık, valiliğin buna izin vermemesini istemiş, hükümet yetkililerinden yeterli söz almayınca da kalabalık

güruhu artmış ve bunun üzerine Rumların yaptığı birkaç dükkânın duvarları yıkılmıştır." (M.G, 31 Ar. 1867, s.5)

Girit'te asayişî sağlamak için alınan yetersiz tedbirler kötü sonuçlar doğurabilmekteydi. Öyle ki sırf isyanların artmasını engellemek, gayrimüslimlere hoş görünmek ve Yunan tazyikinden (Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine propagandasından) korunmak için Girit'te Osmanlı Hükümeti bazı kararlar almaktaydı. Bunlardan birisi de kalelerinde hapsolmuş konumda bulunan Osmanlı Devleti askerinin isyancılara ateş etmesinin yasaklanmasıdır. Bu kadar yakıp yıkmaya ve yağmaya rağmen Osmanlı askeri isyancılara ateşle karşılık vermemiş ve bundan cesaret alan isyancı Rumlar talanlarını artırarak sürdürmüşlerdir.

"Girit'te Osmanlı Devleti askerlerine, isyancılara karşı silah atma yasağı var. Kalelerinden fazla çıkmayan, çıksa da çarşıda ve dağlarda isyancılara karşı silah atmayan Osmanlı askerine karşılık, asiler yağma ve çapulculuk yapıyorlar." (M.G, 10 Oc. 1868, s.2)

Muhbir'de yer alan bu yazının devamında bir örnek yer almaktadır ki, bu da Girit'teki acı görüntüyü açık olarak ortaya koymaktadır. Çoğu kere isyancıların veya Rumların lehine ıslah hareketleri çerçevesinde alınan bazı kararlar, adanın asıl mağduru konumunda olan Müslümanları çileden çıkarmaktaydı. Artık askerinin üstünde bile isyancıların ve Rumların etkisi aşikârdı. İstedikleri kumandanların yerini istedikleri gibi değiştirebilmekteydiler. İsyancıların isyanlarını bastırmak için, adada yer alan komutanlar hükümetin aldığı bu garip karar yüzünden görevlerini doğru dürüst gerçekleştirememekteydiler. İsyancıları bastırmasından çekindikleri komutanların yerlerini yabancı elçiliklere yaptıkları başvurular ile değiştirebilmekteydiler. Bu yetmiyor gibi daha da acısı, Müslümanları daha çok olumsuz etkileyen, Osmanlı Hükümeti'nden (valilik) gelen her türlü yardımlar her seferinde gayrimüslimlere (Rumlara) aktarılmaktaydı. Müslümanlar (Türkler) hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu maddi yardımlardan nasiplenmemekteydi. Durum öyle bir hal almıştı ki, Müslümanlar artık Osmanlı Devleti'nden yardım alabilmek için gayrimüslimlerden yardım istiyor ve onların aracılığıyla Osmanlı Devleti'nden maddi desteğini alabiliyordu. Yabancıdan medet umar hale getirilmişti Müslümanlar. Necip Fazıl'ın

dediği gibi, “Öz vatanında garip, öz vatanında parya!...” Müslüman nüfus ile gayrimüslimler burada da karşı karşıya getirilmekteydi.

“Yedi taburun kumandanı, asiler istemedi diye değiştirildi. Yeni kumandana silah atma yasağıyla beraber bir emir verildi; o da, halka yardım edilmesi emri. Halktan kasıt hem Müslüman hem gayrimüslim halkın tamamı olmalıydı, yani Girit'in tamamı. Bu emir ne acıdır ki, Müslümanlara yardım yok, gayrimüslimlere var. Sonuç olarak valiliğin yardımlarının tamamını gayrimüslimler aldı. Müslümanlara hiçbir yardımda bulunulmadı. Oysa en büyük eziyet onlarda. Bağı, bahçesi, evi, barkı yağmalanan onlar. Bu durum karşısında ne yazık ki Müslümanlara bile gayrimüslimler aracılığıyla yardım yapıldı. Acep gelen yardımlarda yabancı devletlere bir söz mü vardı, bu mu gerçekleştiriliyor?” (M.G, 10 Oc. 1868, s.2)

Ocak 1868 yılında Girit'te idari ve adli yapıda yeni reformlar yapıldı. Yunanistan kurulduktan sonra, Osmanlı Devleti toprakları içinde Rumca konuşan Ortodokslara elçilik ya da konsolosluklar vasıtasıyla Yunan vatandaşı pasaportu verildi. Tabii ki bundan Giritli Rum Ortodokslar da yararlanacaktı. Yunanlılar bundan da tatmin olmayarak, özellikle adayı kendilerine ilhak edebilmek için, bitmek bilmeyen bir hırsla Giritli Rumları kışkırtıyorlar ve onları Osmanlı Devleti'ne karşı, adayı Yunanistan'a ilhak ettirmek için ayaklandırıyorlardı. Yunanistan'ın etkisinde kalan Girit Rumları, kendilerini mağdur durumda göstermek için, 14 Mayıs 1866 tarihinde Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'e başvurarak ıslahat istediler. Hemen bir süre sonra, Yunanistan'ın da teşviki ile 2 Eylül 1866'da Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan ettiler. İsyancılar, Müslüman halka ve hatta kendilerine katılmayan Rumlara bile saldırdılar. Adada Rum nüfusu ikiye ayrılmıştı. İsyan etmekten yana olmayan liberal Rumlar ve İsyancı muhafazakarlar. Bu iki Rum zümresi arasında çatışmalar başladı. İsyancı Rumlar hem Müslümanların, hem de isyana katılmayan liberal Rumların, evlerini yaktılar, eşyalarını yağma ettiler. Bu vahşeti örtmek isteyen Yunan basını, Avrupa kamuoyuna güya Türklerin adada katliam yaptığı propagandasını nakletmiştir.(Özfatura, 2007,s.55)

Adada cereyan eden bu durum karşısında Osmanlı Devleti, yabancı basına ve büyük devletlere, Girit'teki Hıristiyanlara Türkler tarafından herhangi bir zulmün olmadığını, asıl zulmün Hıristiyan asiler tarafından hem Müslümanlara hem de kendi vatandaşlarına yapıldığını beyan etmiş, Osmanlı Hükümeti'nin de burada yaşayan

masum Hıristiyan ve Müslümanların garantörlüğünü ve korumasını üstlendiğini bildirmişti. Gelişen bu olaylarla ilgili olarak da Muhbir Gazetesi, şu şekilde bir beyanda bulunmuştur:

“Girit'te meydana gelen isyan hareketlerine karşılık Osmanlı Hükümeti'nin isyana katılmayan Hıristiyanlara karşı tavrı gayet sakin ve onları korur mahiyette. Hıristiyanlara hiçbir şekilde zulüm yapılmıyor, hatta Osmanlı Hükümeti, olaylarda yer almayan Hıristiyanları, asi Hıristiyanların zulmünden kurtarma peşinde. Bütün bunlara rağmen ayak takımı bizim bütün önlemelerimize ve koruyuculuğumuza rağmen bizi dinlemez de masum Hıristiyanları keserse bunu böyle bilin.” (M.G, 28 Oc. 1868, s.4)

Girit'te yaşanan bu olaylar, var olan gayrimüslimleri korumak için yapılan faaliyetler olarak algılanmaktaydı. Bir nevi Rum Ortodoks vatandaşların haklarını korumak amacıyla yapılan bu faaliyetler, aslında bu işi zaten yıllardır yapan ve Rum Ortodoks cemaatinin koruyuculuğunu üstlenen Rusların işine gelmekteydi. Sadece Girit Ortodoks Rumlarının değil, Osmanlı Devleti coğrafyasında yaşayan bütün Ortodoksların haklarının savunucusu olarak görünen Rusya, zaten Osmanlı Devleti üzerinde bu baskıyı gerçekleştirmekteydi. Belki Rusların, Girit'te gayrimüslimlere olan ağırlığının ortadan kaldırılması için yapılmış bir yol olabilir ama bunun gayrimüslimler üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığı pek söylenemez.

"Gayrimüslimleri koruyorum diye (Girit'te) farkında olunmadan Rus'un politikalarına destek olunuyor. Gayrimüslimleri sahiplenmenin isyancılar üzerinde olumlu etki sağlayacağı söylenemez. Gayrimüslimleri etkisizleştirilim diyerek ada Müslümanlarını küstürmeyelim." (M.G, 28 Mt. 1868, s.2)

Girit Serdar-ı Ekrem'i Ömer Paşa'nın görev aldığı zamanlar içinde isyanları etkisizleştirmek için yaptığı planlar, zamanında anlaşılmasa da o görevini tamamladıktan sonra geçerliliği ortaya çıkmıştır. Serdar-ı Ekrem olduğu dönemler içinde, adanın birçok yerinde kaleler yaptırıp içine asker yığan Ömer Paşa'nın burada asıl amacı, adada bir gövde gösterisi yapıp adaya hâkim olan gücün Osmanlı Devleti'nde olduğunu göstermek ve isyancıları bu şekilde itaat altına almaktır.

“Girit Serdari Ömer Paşa'nın adanın çeşitli hâkim yerlerine kaleler yapmaktaki asıl niyeti çok sonraları ortaya çıktı. Ömer Paşa'nın var olan kaleleri tamir edip yanına yenilerini ilave etmesindeki asıl niyetinin asilere karşı gövde gösterisi yapıp onlara karşı Osmanlı Devleti'nin azametini ve hâkimiyetini gösterip, onları itaate zorlamak olduğu o zaman için anlaşılmadı, şimdi daha iyi anlaşılıyor.” (M.G, 13 My. 1868, s.4)

Yunanistan'dan Girit Adası'na sürekli olarak gelen emekli komutanlar ve çeteci askerler, Giritli Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırıp Girit'in Yunanistan'a ilhakı için ellerinden gelen her türlü çabayı sarf etmekteydiler. Yunan gemileri sürekli olarak adaya silah, mühimmat ve çeteci taşımaktaydı. Bu gemiler bazen yolcu gemisi görünümünde askeri gemilerdi. Bu gemilerin varlığının haberini alan Osmanlı Devleti donanması da zaman zaman adaya gelir ve adayı bu gemilerin geliş-gidişlerini önlemek için ablukaya alırdı. Yunanistan'dan Giritli isyancılara gelen bu gemiler sayesinde, Giritli Rumlar taşkınlıklarını sürdürüp hem kendi vatandaşlarına hem de Müslümanlara zararlar vermekteydi. Osmanlı Devleti'nin isyancılara yapılan yardımları kesmek maksatlı gönderdiği gemilerin adayı abluka altına almasına rağmen, zaman zaman ablukayı delip adaya çeteci ve silah taşımayı başaran isyancı gemileri olmuştur.

“Osmanlı Devleti, Girit Adası'na gönderdiği gemilerle adayı ablukaya aldı ama korsan Yunan vapuru 12 gün içerisinde ablukayı delerek Girit Adası'na dört sefer düzenledi ve Giritli isyancılara yardımları ulaştırdı. Bu yardımlar sayesinde Giritli isyancılar büyük talan peşinde oldular. Yunan gemisinden gelen bu malzemeler ve çeteciler sayesinde Giritli Rumlar, Müslüman Türklerin evlerine ve dükkânlarına saldırdılar, Girit halkı yine perişan.” (M.G, 13 My. 1868, s.4)

Girit'te yaşanan olaylar ve bunların karşısında Osmanlı devlet adamlarının ve yöneticilerinin basiretsiz yönetimleri sonucu isyanların hiç bitmemesi ve Girit'teki memnuniyetsizlik, Muhbir Gazetesi'ne konu olmuş ve birçok yazı da bu durumu eleştirilmiştir. Girit'e gelen valilerin ve yöneticilerin kararsız ve dengesiz tutumları neticesinde, yönetim boşluğundan faydalanan isyancılar, sürekli olarak birçok ödün koparmış ve adanın Yunana ilhakı için büyük çabalar içinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin 19. yy.ın ikinci yarısında artık bir Osmanlı deyimi haline gelen ve yönetimdeki eksikliği ve basiretsiz kişilerin yönetimde önemli yerlerde olduğunu belirtmek için söylenen "*Kaht-ı rical*" olayının Girit içinde söz konusu olduğunu

Muhbir Gazetesi de belirtmiştir. Ve artık Girit'te adil ve işini bilen yöneticilerin görevlendirilmesi gerektiğini, şu şekilde izah etmiştir:

“Girit'e, adil, bilgili, işini bilen ve becerikli yöneticiler gerekli. Bu sağlanmadığı takdirde Girit'teki sorunlar hiç bitmeyecek. Girit meselesinin hallolması için gönderilen ve burada görev alacak bu kişilerde kararlı ve sözünün arkasında duran, aynı zamanda Müslüman ve Gayrimüslim ayırımı yapmayan, ihtiyacı olan herkese gerekli yardımı gerçekleştiren biri olmalıdır. Bu sağlanırsa Girit'te sükût inşa edilmiş olur.” (M.G, 13 My. 1868, s.4)

İsyancılar tarafından, Giritli Müslümanlara yapılan eziyetler ve Müslümanların mallarının yağmalanması üzerine çok kötü şartlarda yaşamaya mecbur bırakılan Giritli Türklere, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ve özellikle İstanbul'dan vatandaşlar tarafından toplanan yardımlar ve Osmanlı Devleti'nin Müslümanlara ulaştırmak için gönderdiği yardım paraları ve çeşitli malzemeler maalesef zaman zaman Giritli Müslümanlara ulaşmamaktaydı. Anadolu halkının Girit'te yaşananlardan haber alması üzerine camilerde ve çeşitli vakıflar kanalıyla toplanan yardımlar, Osmanlı Hükümeti bünyesinde toplanmış ve güvenli bir şekilde Girit Adası'na ulaştırılması düşünülmüştür. Osmanlı Hükümeti'nin de aldığı kararlar doğrultusunda Giritli Müslümanlara yardım için çıkarılan ödenek bir türlü yerini bulmamış ve adalı Müslümanlara da bir türlü ulaştırılamamıştır.

“Osmanlı Devleti tarafından organize edilen ve Anadolu halkının da destek verdiği yardımlar yerine ulaşmıyor. Adalı Müslümanlara düzenli yardımlar yapılmıyor. Bu yardımların niçin yerine ulaşmadığı merak konusu.” (M.G, 13 My. 1868, s.4)

Osmanlı Devleti'nin, isyanların sona ermesi için uyguladığı politika neticesinde Rumlara sosyal haklar ve vergi affı gibi bir takım ayrıcalıklar tanınmıştı. Bu haklar ile hükümetin güvencesi altında yaşamlarını idame ettiren Rumlar, daha rahat hareket etmeye başlamışlar ve Rumların zenginlikleri daha da artmıştır. Müslümanlara bile gayrimüslimler üzerinden yapılan yardımlar neticesinde, Müslümanlar hükümete küsmüş ve gayrimüslimlere gıptayla bakar hale gelmişlerdir.

“Osmanlı Devleti tarafından Gayrimüslimlerin korunmasına Müslümanlar bile gıpta ediyor.” (M.G, 21 K. 1868, s.3)

2.7. Osmanlı Devleti'nin Girit İsyanlarını Önleme Çabaları:

Muhbir Gazetesi'nin yayınladığı yıllarda sadrazam, Emin Ali Paşa'dır. Bu devlet adamının yaptığı çoğu icraatlara Muhbir Gazetesi genellikle muhaliftir. Bu devlet adamının Girit meselesini çözmek için birçok faaliyet içerisinde olduğu bilinmekte ve hatta Girit meselesini yerinde çözümlmek için birkaç defa Girit'e gittiği bilinmektedir.

Bunlardan birinde Girit Adası'nda yaşanan sorunlar karşısında, Girit'in yönetimiyle ilgili idari birtakım işleri yakından takip etmek ve halletmek için Girit'e gitmesi Muhbir Gazetesi'nde de yer almıştır:

“25 Eylül tarihli (bugün) telgrafına istinaden sadrazam (Mehmet Emin Âli Paşa) Girit'e idare tertibi için gidiyor. Alınan telgraf haberine göre, Girit'te gelişen olayları yakından takip etmek, sorunları yerinde çözebilmek ve tekrar idareyi düzenlemek için sadrazamın bugün Girit'e hareket edeceği haberi alınmıştır.” (M.G, 28 Ey. 1867, s.6)

Girit'e yeni düzenlemeler için gidilmiş ancak orada bulunan donanmamız, Yunan destekli isyancılar karşısında pek varlık gösterememiştir. Hem karada isyancılarla yapılan mücadelelerde hem de denizde, sayıca kendisinden az olmasına rağmen, Yunan gemilerine karşı varlık gösterilemeyip, büyük bir hezimete uğranılmıştır.

“Ordumuz Girit'te bir avuç isyancı tarafından büyük bir hezimete uğratılmıştır. Ali Paşa'nın tedbirleri bir işe yaramadı. Yunanlı mültecileri sürekli adaya taşıyan ve yolcu gemisi görüntüsünde olup aslında isyancılara silah ve malzeme taşıdığı da bilinen çürük iki yunan vapuru ile bayağı uğraşıldı. Sonunda bu Yunan vapurları bertaraf edildi; ama ne yazık ki bu çelimsiz vapurlara dahi varlık gösteremedik.” (M.G, 7 K. 1867, s.3)

Girit'te meydana gelen hadiseler bazen öyle bir hal almaktaydı ki alınan bütün önlemler havada kalmakta ve olayların çözümüne ilaç olamamaktaydı. Çoğu zaman da alınan önlemler o bölgenin derdine derman olmaktan uzaktı. Alınan tüm önlemler yüzeysel, asıl sorunların çözümüne çare olmamakta ve düz mantıkla her isyan hareketinde özellikle gayr-i Müslimlere biraz daha sosyal haklar veya vergi affı, askerlikten muafiyet gibi, sorunların çözümünden uzak hatta sorunları daha da ateşleyen kararlar alınmaktaydı.

Ne zaman ki yapılan bütün yatırımlar sonuçsuz kaldı ve büyük devletlerin müdahalelerine açık bir hal alındı, o zaman Osmanlı Devleti daha detaylı olarak meseleyi çözebilme gayreti içine girdi.

“Bab-ı Ali, şimdiye kadar hiçbir uğraş içinde değildi ve Bab-ı Ali, sıkıntı başına gelinceye kadar Girit hakkında hiçbir şey bilmiyordu.” (M.G, 21 K. 1867, s.3)

Girit'in geleceği ile ilgili bu dönemde birçok devlet ve hükümet devredeydi. Hali hazırda Yunanistan kendisine Avrupa'nın tanıdığı hoşgörü ile şımarmış ve 7 adayı aldıktan sonra Ege'deki adaların en büyüğü olan Girit adasına göz dikmiş ve sürekli Yunanistan'dan gemiler ile taşıdığı çeteler vasıtasıyla Girit'te ayaklanmalar çıkarmaktaydı.

Bu durumda birçok devlet, Girit'teki olayları bertaraf etmek ve Girit'i Yunanistan'a bağlamak için girişimlerde ve bazı tekliflerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, bu teklifleri iç işlerine müdahale olarak görmüş ve karşı çıkmıştır. Ama maalesef kendisi de sorunun ortadan kalkması için kalıcı bir çare bulamamıştır. Bu kararsızlık Osmanlı askerine de yansımış ve olayları bastırıp sükûtun sağlanmasını gerçekleştirecek olan asker bu dirayeti gösteremeyip isyancılara karşı başarısız olmuştur.

Bu durumla ilgili olarak Muhbir Gazetesi şöyle bir yorum yapmıştır:

“Girit meselesinin çözümü hakkında içeriden ve dışarıdan birçok teklifler verildi, Osmanlı idaresi Girit isyanların bastırılmasında çok kararlı olmadığından asker bile Girit'te başarılı olamadı.” (M.G, 21 K. 1867, s.3)

Sadrazam Ali Paşa'nın Girit'e gelip ıslahat açıklamasından sonra isyanlar büyük oranda azaldı. İsyân için dağlara çıkanlar artık silahlarını bırakıp şehre inmeye başladılar. Fakat Girit'teki isyancıların silahlarını bırakıp şehirlere dönmesi Yunanistan'ın hiç hoşuna gitmedi. Kendi çıkarına ters olan bu durumu lehine çevirmek için halkı hareketlendirmek ve tekrar isyanların devam etmesini sağlamak amacıyla adaya göçmen taşıdı. Ayaklanan isyancılar Osmanlı Devleti için yine büyük sorun oldu.

“Osmanlı Devleti Girit asilerinin çıkardıkları isyanları bastıramadı, Yunan ise Sırp dağlarında isyanları bastırdı.” (M.G, 21 K. 1867, s.4)

Osmanlı Devleti'nin geleneksel yönetim politikalarından birisi de, özellikle balkanlara beylerbeyi veya vali atamaları yaptığında valileri veya üst düzey bürokratları o bölgeden seçer ve atamasını yapardı. Bu yüzden genellikle Bulgaristan, Eflak, Boğdan, Mora, Girit gibi bölgelerin valileri Rum veya Bulgar kökenli yöneticiler olurdu. Bu uygulama Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemlerinde başarılı olsa da gerileme, özellikle dağılma dönemlerinde beraberinde sorunlar getirmiş ve bölge ayaklanmaları hiç bitmemiştir. Yine Osmanlı Devleti, bu uygulamasını Girit Adası için gerçekleştirmiş ve buraya gönderilen elçiler ve memurlar genellikle bu bölgeden gayr-i Müslimlerden olmuş, bu da zaten hassas bir dengede bulunan Girit meselesinin daha da içinden çıkılmaz noktaya gelinmesinde önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bu durum aslında Osmanlı Devleti'nin dış işlerinde başarısızlığını da göstermiş, iyi yetişmiş dış işlerine hakim, bilgili, yabancı dili güzel, Müslüman bürokratlar yetiştiremediğini ortaya koymaktadır.

“Osmanlı'nın Girit için tayin ettiği elçilerin, önemli görevler için gayr-i Müslim memurları atamaları ve en hassas görevlerde bunların yer alması devlet adamlarının beceriksizliğini gösterir.” (M.G, 5 Ar. 1867, s.2)

Girit meselesinde sürekli müdahil olarak, Girit Adası'nın Yunan'a ilhak edilmesi doğrultusunda istekte bulunan Rusya'nın, o dönem ne kadar yayılmacı bir politika güttüğü bilinmektedir. Gerek Karadeniz'i bir Rus gölü yapabilmek için Kırım ve Gürcistan üzerindeki emelleri, gerekse Batı Avrupa'ya açılabilme ve Almanları Kuzeyden ve Batıdan sıkıştırabilmek için Lehistan üzerindeki emelleri ve baskıları bilinmektedir. Rusların, Kırım'a, Gürcistan'a ve Lehistan'a sahip olabilmek için ne kadar kan döktüğü de su götürmez bir gerçektir. Buralarda zaman zaman yaşanan çatışmalarda birçok kişinin yok edildiği bilinmektedir. Hal böyle iken, Rusya, sürekli kendi çıkarları gereği Girit Adası'nda yaşanan olayları örnek gösterip ve Rumları masum, hakları gasp edilmiş kişiler olarak göstererek kendisinin Lehistan, Gürcistan ve Kırım'da yaptıklarını saklamaktadır, yön şaşırtmaktadır. *“Osmanlı Devleti, Rusların her fırsatta dile getirdikleri ve borcumuza karşılık öne sürdükleri, Girit'i Yunan'a bağlama girişimlerine karşılık Ruslara bizler de sizin Kırım'da, Lehistan'da ve Gürcistan'da neler yaptığınızı, ne zulümler ve baskılar içerisinde bulunduğunuzu biliyoruz.”* (M.G, 28 Ey. 1867, s.2) demişler.

2.8. Osmanlı Devleti'nin Girit'teki Müslümanlara Davranışı:

Osmanlı Devleti, engin hoşgörü yaklaşımını, kurulduğu 1299 yılından itibaren fethetmiş olduğu bütün bölgelerde gerçekleştirmiştir. Özellikle Balkanlar'da, yeni fethetmiş olduğu bu bölgelerde yürüttüğü hoşgörü politikasıyla batıya doğru gerçekleşen fetih hareketlerini kolaylaştırmış ve önünü açmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, batıya doğru fetih hareketlerini gerçekleştirirken, gerisini güvenlik içinde bırakmayı öngörmüş, aynı zamanda yürüttüğü bu siyasetle de cihanşümul bir devlet olduğunu göstererek, İslam dininin Balkanlar'da ve Avrupa'da yayılmasına olanak sağlamıştır.

Görünüşte son derece iyi niyetli bir yaklaşım olan ve hümanist bir yol gibi görünen bu siyaset, her ne kadar insanlık için büyük değer taşıyıp, medeniyetlerin dil, din, gelenek ve göreneklerini orijinal bir şekilde korumalarına olanak sağlasa da, bu durum Osmanlı'nın gerileme ve çöküş evresinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunan milletler tarafından Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanılmıştır.(Armaoğlu, 1973,s.96) Zamanla Osmanlı Devleti'nin bu tavrı, kendine bağlı milletlere ödünler verme şekline dönüşmüş, zaten bir müddet sonra bu milletler de tek tek bağımsızlıklarını ilan ederek devasa imparatorluktan kopmuşlardır.(Armaoğlu, 1973,s.98)

Osmanlı Devleti tarafından bu devletlere verilen ödünler zamanla öyle bir hal alacaktır ki, bir müddet sonra ülkede yaşayan gayr-i müslimlerin yaşam standartları Müslümanlardan daha üst seviyede olacaktır. Tabi ki bu da ülke içerisinde gayr-i müslimlere yapılan bütün ıslah hareketleri müslümanlar tarafından yanlış yorumlanacak ve bu durum Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam edecektir. (Uçarol, 2010,s.101) Böylece ülke bütünlüğünü sağlamak için yapılan bu girişimler (ıslahat), ne gayr-i müslimleri memnun edecek, ne de müslümanlar tarafından hoş karşılanacaktır. (Uçarol, 2010,s.102)

Ülkede var olan kargaşa ortamı daha keskin bir şekilde kendisini gösterecektir. Osmanlı coğrafyasının hemen her tarafında yaşanan bu gayr-i müslim-müslüman çekişmesi ve yaşanan bu olumsuz durumlarda Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği yöneticilerin yetersiz ve basiretsiz olmaları sonucu içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Girit Adası'nda yaşananların da bu durumlardan pek farkı yoktur(Işın,1945,s.96)

İşte bu durumu, Muhbir Gazetesi'nin adada yaşananlarla ilgili yazdığı yazılardan anlamaktayız:

“Orasını bilmeyiz ama Girit'te, Osmanlı Halkına niçin eşit davranılmıyor, çifte standart devam ediyor. İşte buradan anlaşılın Bab-i Ali, gayr-i müslime (Rumlara) tanıdığı hakkı, kendi Müslüman (Girit Türkleri) halkına tanımıyor. Bu nasıl bir eşitlik, Girit'te bu olaylar yaşanırken gayr-i müslime verilen bu tavizler niye?” (M.G, 28 Ey. 1867, s.6)

Girit'te 1866 yılında ortaya çıkan olaylar üzerine adada sükunet kalmamış ve bir çok Rum, Türk köylerine baskınlar verip, yağmalama ve çapulculuk yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine büyük devletler ve Rusya olaya fiili olarak müdahale etmeden İstanbul'da toplanan meclis, hemen bir komisyon kurmuş ve olayları yatıştırmak için tamamen Rumlar'ın lehine olan Girit'te özerk bir yönetim tarzı benimsemiştir.

Bu durum, Muhbir Gazetesi'nde şöyle ifade edilmektedir:

“Girit için seçilen bir komisyon buradaki ahalinin isteğine göre bir idare tarzı belirleyecek ve böylece ahali dinlenecek, sıkıntılar giderilecek, sadece Girit'e has bir yönetim sergilenecek, bu durum Müslümanların durumunu sıkıntıya uğratmasa gerek!” (M.G, 2 K. 1867, s.3)

Balkanlar'dan Anadolu'ya göçün ilk dönemi, 1804 yılında Sırp İsyanı ile başladı.(Uçarol, 2010,s109) 1804'de Milan Obrovomiç'in önderliğinde isyan eden Sırp'ların şiddet hareketlerinden, özellikle Semendire'ye bağlı yerlerde Türklere karşı girişilen katliamdan kaçanlar, Rumeli ve Bosna – Hersek'e göç etti. 1826'da yapılan Akkerman Antlaşması ile 150 bin Türk, Sırbistan'dan göç etmek zorunda kaldı(Uçarol, 2010,s.110) ve yine Muhbir Gazetesi'nde de taze bir haber olarak bahsedilen ve Girit'e örnek verilen, 1867 yılında Sırp'ların zulmünden kaçan 150 bin civarında Boşnak da Türklere birlikte Anadolu'ya çeşitli şehirlere (İzmir, Aydın, Söke, Manisa, Bursa, İstanbul) göç etmek zorunda kaldılar.

O zamanlar bu son gelişme yeni olduğu için, Muhbir Gazetesi Girit olaylarına atıfta bulunarak o zaman yaşananları örnek göstermekte ve Girit'ten de Anadolu'ya toplu sürgünler olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Yüzlerce yıl Sırp larla beraber yaşayan Müslüman halk (Türkler, Boşnaklar) ın 1867’de çıkan büyük olaylar neticesinde binlercesi Belgrad’tan ve civar şehirlerden sürüldüğü gibi, şimdi aynı şekilde Girit’te yaşayan Müslümanlarda (Girit Türkleri) sürülmek isteniyor. Buna bir önlem alınmalı, bu insanlar ateşe atılmamalı.” (M.G, 21 K. 1867, s.3)

Korkulan oldu ve Sırbistan’dan göç eden Türkler gibi, Girit’ten göç etmek zorunda kalan Türklerin Anadolu’ya nerelere göç edecekleri sorun oluşturmaya başladı. Bu arada yakınları olanlar Mısır ve Libya gibi veya Arnavutlukta ki yerleşim yerlerine gittiler. Ama Anadolu’ya olacak bu toplu göçler için göçmenlerin güvenli bir şekilde Anadolu’ya gönderilmeleri sorun oldu.

“Bunca güç durumda bulunan Müslümanların durumu ne olacak? Binlercesi limanlarda kendilerini Anadolu’ya taşıyacak gemileri beklerler, yanlarında değer de ağır yükte hafif ne varsa almışlar. Anadolu’ya; İzmir, Aydın, Antalya, Fethiye gibi çeşitli yerlere nakil gönderildiler.” (M.G, 28 K 1867, s.4)

Maalesef Osmanlı Devleti’nin 1867 yılı itibariyle Girit Müslümanları için görüşü ve çabaları pek iç açıcı değildi. Daha çok büyük devletlerin bakışı altında Girit ile ilgili kararlar verebilen bir tutum sergilemekteydi. Bu da o dönem aydınları ve tabii ki Muhbir Gazetesi’nde tepkiyle karşılanmıştı.

Bu dönemde ülkenin basiretsizliği, cesaretsizliği, bu dış politikada ehil bürokratların olamayışı ve olayları iyi çözümleyen vükela’nın eksikliği, bir nevi Girit’i feda etme aşamasının başlangıç noktasına geldiğinin işaretini vermekteydi. Bu anlamda sırf Girit’i Avrupa’ya bırakmamak adına, Girit için bazı ödünler verileceği Rumlar’ı Avrupalılara peşkeş çekmeyip Osmanlı himayesinde muhtar bir Girit devleti oluşturulacağı nın sinyallerini Muhbir Gazetesi’nde şöyle ifade edilmekteydi:

“Osmanlı Hükümeti’nin görüşü, 250 bin Türk için bu kadar milyon Hıristiyanı huzursuz edemeyiz. Rumları Avrupa’nın kucağına atıp onları Avrupa’ya mahkum edemeyiz. Vukela adam yetiştirmedi, olayları iyi takip edemedi, bundan Avrupa istediği gibi davranıp Girit’i kendilerince ilhaka niyetlendi, iyi mi oldu şimdi, Rumları Avrupa’nın ve Rus’un kontrolüne, onların emri altında mahkumiyete bırakamayız.” (M.G, 5 Ar. 1867, s.2)

BÖLÜM 3: GIRİT İSYANLARINA YABANCILARIN (GAYR-İ MÜSLİMLERİN) BAKIŞI

3.1. Giritli Rumların Adayla İlgili Çalışmaları ve Yorumları:

Girit'te genel nüfus tablosunu şu şekilde ifade etmek yerinde olur. Giritli Rumların bir bölümü, Arapların bu bölgeyi feth etmeleriyle gelmiş olan Arap asıllı Rumlardan oluşmaktadır. Bir kısmı da çok az sayıda olan adanın gerçek yerlileridir. Bir kısmı ise, Osmanlı tarafından, adayı denizcilik merkezi yapma gayreti sonucunda Yunanistan'dan getirtilerek Girit'e yerleştirilen Rumlardan oluşmaktaydı.(Işın, 1945, s.1–5) Ayrıca irtica eden Araplardan da mevcuttu. Bunlardan bir bölümü 823–963 yılları arasında adaya egemen olan Müslüman Araplar idi. Bizans'ın zoruyla Hıristiyan olmuşlardı. Bu gerçeği saklamayanlardan birisi de Giritli ünlü yazar Nikos Kazancakis idi. “*El Greco'ya Mektuplar*” eserinde Arap soyundan (abatyotlar'dan) geldiğini iftiharla yazmıştır. 1700'lü yıllarda ada nüfusunda üstünlük Türklerde idi. Adanın dili Rumen, Arapça ve Türkçe karışımı olan yerel halkın Giritçe dediği dildi. Bu dil de Rumcaya oldukça yakındı.(Adıyeke,2005,sy. S.92–97)

Türkler ve Rumlar arasında yıllar içinde akrabalık sayısı arttı. Et ve tırnak gibi oldular. Ancak ne zaman Osmanlı Devleti ekonomisinde duraklama ve gerileme dönemi başladı, Girit'te isyanlar patlak verdi. Bunda Ortodoksların hamiliğine soyunan Rusya'nın da payı büyüktür. 1760'da Çarıçe Katerina'nın kışkırtmasıyla, ticari filoya sahip zengin tüccar Yanis Daskolayanis liderliğinde Rumlar (sfakyalılar) ayaklandı.(Yalçın, 2010,s.5)

Osmanlı isyanı kısa sürede bastırdı. Daskolayanis ve arkadaşları idam edildi. Ama 100 yıldır et ve tırnak gibi yaşayan Rumlar ve Türkler arasında güven kaybı başladı. Ne yazık ki yaşanılacak sonraki tarihsel süreç, adanın bu iki halkını birbirine düşman edecekti. Çıkarılan isyanlar ve vahşet, XIX. yy.'ın ikinci yarısından itibaren içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bu dönemde Selino'da olduğu gibi, bir köy tamamen ortadan kaldırıldı.(Banoğlu,1991,s.105) Daha sonra da Hanya'da ileri gelen bir kaç Türk, Rumlar tarafından öldürüldü. Ordu ve valinin şiddet tedbirleri bir fayda sağlamadı. Rumlar Sebrena'da genel bir ayaklanma yaratarak bir çok Türkün kanına girdiler.

Rumların tazyiki özellikle 19.yy.ın ikinci yarısı bütün gücüyle Türklerin aleyhine işliyordu. Nikola Zoridis, yani Mihaki Aristidi Kiriori, Anderya Kalcori, Menos İsihakis gibi sergerdeler, Kakori'nin başkanlığında toplanarak adanın Yunanistan'a katılması isteğini ileri sürdüler.(Yalçın, 2010,s.7) Köy köy dolaşarak cahil halkı ayaklandırıdılar. Dini inançlarından faydalandılar. Köylerde, şehirlerde silahlanan Rumlar, ansızın Türklerin üstüne atılarak binlerce Türkü öldürüp, evlerini yaktılar, yiyeceklerini yağma ettiler.(Yalçın, 2010,s.8) Bu durum karşısında isyanların bastırılmaması sonucu Osmanlı, sürekli Girit'te vali değişikliğine gidiyor, hatta XIX. yy.ın sonlarına doğru buraya İstanbullu Rumları vali olarak atamaya başlıyordu. (Adonis Paşa, Nikoloki Sarteski Paşa gibi) Ama bunların hiçbirisi adada sürekli barışı sağlayamamışlar, hatta bazıları ada Rumlarına karşı (isyancı) şüpheli davranışlar içinde olmaktan kaçınmamışlardı.(Yalçın, 2010,s.8)

Bu açıklamalardan sonra, şimdi de Muhbir Gazetesi'ne göre, adadaki Rumların yaptıkları faaliyetleri görelim:

Öncelikli olarak; Muhbir, artık hep bilinen bir gerçeğe sürekli şu başlığı taşımakta; bu da, Giritli Rumların Yunan'a ilhakı istemeleri... Her seferinde ayaklanan Rumlar, bu isteklerinden hiç vazgeçmemişler, her seferinde bu isteklerini yinelemişlerdi.

Muhbir'de geçen bir ifadede:

“Giritli Rumlar, Yunan'a ilhakı istiyor. Yunan ilhakından vazgeçmeyen isyancı Rumlar yine faaliyetlerine başladılar.” (M.G, 21 K. 1866, s.1)

Muhbir, sayfalarında hep Rumların zulümlerinden bahsetmemiştir. Girit'te yaşayan bütün Rumların isyancı ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen Rumlar olmadığını da belirtmiştir. Bazıları adada gerçekleri görüp daha insafli olanlarıdır. Bunları zaten muti Hıristiyan olarak da sayfalarında belirtmiştir. Yine muti Hıristiyan Rumlarla ilgili bir olayı gazetede şu şekilde belirtmektedir:

“Müslümanlar, Hıristiyanları eziyor cümlesi yanlış. Her Rum isyancı ve insafsız gibi... Bir örnek verecek olursak: Adalı Hıristiyan bir tüccar (Rum), bir Yunanlıyı iş için Anadolu'ya gönderir. Yunanlı, Anadolu'da İzmir'e uğrar ve orada hem İzmirli Rumlara, hem de yabancı basına kendi görüşünü belirtir. Girit halkı (gayr-i müslim)

Türklerden çok memnun. Bizlere zor zamanlarımızda bile yatacak yer ve yiyecek verdiler. (İsyancıların eylemleri sırasında) Girit'te bir Müslüman evine misafirlğe gitsen, Müslüman ne yapacağını bilemez, sizi ağırlamaktan çok memnun olur, sizin misafir olarak evinize geldiğinize çok sevinir ve sizi memnun etmek için elinden ne gelirse onu yapar.” (M.G, 21 K. 1866, s.2)

Muhbir, bu yazılan yazıya devamla, bu muti Hristiyan'ın halinden çok memnun olduğunu ve uzun yıllar beraber yaşayan bu milletin, Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı akıllarından geçirmediklerini söyler.

“Bizler Müslümanlarla yüzlerce yıl birlikte huzurlu yaşadık ve biz onlardan memnunuz, onlardan ayrılmayı aklımızdan bile geçirmeyiz. Ayrılmayı isteyenler, gün geçtikçe bu yaptıklarından pişmanlık duyacaklar.” (M.G, 21 K. 1866, s.2)

Zaman zaman da gazete yazılarında isyancı Rumların yardım aldığı devletlerle ilgili haberler verilmekteydi. Bunlar, isyanın başından beri destekçi olan Ruslar, Avrupalı konsoloslar, Avrupalı gazeteciler ve Avrupalı büyük devletler ve hatta patrik gibi din adamlarıdır.

Bu durumla ilgili haberler şu şekillerde Muhbir'de yer almıştır:

“Giritli Rumlar isyanlarına destek ve teşvik için Ruslardan tüfek alıyorlar.” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

“Gayr-i Müslimlere, Rumlara sürekli konsolos, patrik, gazeteci vs. yardımda bulunuyorlar.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.1)

“Alınan bir takım istihbarat haberlerine göre Avrupa'dan ecnebler yardım etti diye, Girit bir türlü teskin edilemedi denildi.” (M.G, 7 Mt. 1867, s.3)

Muhbir, adada isyancılara bütün Rumların destek vermediğine dikkat çeker. Hatta destek vermeyen muti Rumlar, isyancıları zaman zaman Osmanlı Hükümeti'ne şikâyet eder ve bazılarının tutuklanmaları bile sağlardı. Oysa işinde, gücünde, tarlasında huzurlu olarak kendi başına hayatını idare etmek isteyen bu muti Rumlara karşı isyancılar hiç olumlu yaklaşmamışlar, kendilerine katılmak istemeyen Rumları

hunharca öldürüp, mallarına, mülklerine el koymuşlardır. Bu durum gazetede zaman zaman yazılmıştır.

Muhbir’de bu konuyla ilgili haber şu şekilde verilmiştir:

“Adada yaşayan halk (muti Hıristiyanlar) asilere katılmak istemez. Bunun üzerine asilerle kendilerine katılmayanların mallarını yakar, yıkar, onları katılmaya mecbur bırakır, hiçbir şey yapmazsa paralarına el koyar.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.2)

Dışarıdan çok fazla destek alan isyancılar, aldıkları bu maddi ve insan yardımlarla güçlenir, uslanmaz bir hal alırlar ve bazen de üstlerine gelen Osmanlı askerini de yenmeyi başarırlar ve bunun da iyi propagandasını yaparlardı.

Muhbir bununla ilgili yazılarında şu şekilde haber yapmıştır:

“Aldıkları yardımlarla gittikçe güçlenen Girit asileri, üzerine yürüyen askerleri püskürttü.” (M.G, 31 Ar. 1866, s.1)

Rumlar, tazyiklerini öyle arttırmışlardaki bazen kendi istekleri yapılmadığında yandaş bazı büyük devletlerin kartını oynamaktaydılar. Zaten onların hamisi konumunda olan Rusları sürekli Osmanlıya karşı koz olarak kullanmaktan kaçınmamışlar ve sürekli hükümetten tavizler koparmak istemişler, çoğu zaman bunda başarılı olmuşlardır. Rus kozunu kullanarak Osmanlı Devleti’nden taviz istemeleri Muhbir Gazetesi’nde şu şekilde konu olmuştur:

“Rum mezarlığınca gelir için dükkânların yapılıp kiraya verilmesine Müslümanların itiraz etmesi ve tepki göstermesine karşılık, Rumlar Osmanlı Devleti’ne Rus tehdidiyle karşılık verdiler.” (M.G, 31 Ar. 1866, s.4)

Rumların sürekli Ruslara yanaşıp onlardan yardım dilenmeleri ve Rusların Rumlar sayesinde Akdeniz’de kozunu artırmaya başlaması durumunun Avrupa’da tam anlamıyla anlaşılamadığını Muhbir yazılarında belirtmekteydi ve Muhbir’in Avrupa’ya sitem içeren yazılar da yazdığını görmekteyiz.

Muhbir bu haberi şu şekilde vermiştir:

“Rumların her fırsatta Osmanlı Devleti’ne Rus kozunu kullanmaları, asıl niyetlerinin Ruslara yaklaşmak olduğunu göstermektedir. Avrupa bunu göremiyor. Bunu daha iyi görseydi medeniyetin banisi bunlar demekten vazgeçerdi.” (M.G, 31 Ar. 1866, s.4)

Rumlar, Osmanlılara ve adalı Müslümanlara karşı tazyiklerini sadece adada gerçekleştiriyordu. Özellikle Avrupa’nın değişik memleketlerinde yaşayan zengin Yunanlı ve Rum tüccarları da işlerine alet ediyor ve onların gerek Avrupa siyasetinde etkin olan politikalarını kullanıyor gerekse Avrupa’da etkin olan basının Osmanlı Devleti ve Müslümanlar aleyhinde yazılar yazmalarını sağlıyorlardı. Bütün bu uğraşlar etkisini göstermiş ve iyi ilişkiler içinde olan Osmanlı- İngiliz münasebetleri de bozulmuştu.(Atan,1986,s.22)

“Rumlar, Avrupalıları yanıltıyorlar. Osmanlı Devleti’ni Avrupa’ya vahşi olarak tanıttıyorlar. Kendileri yağma ve yıkım yapıp insanları katlediyorlar, sonra bunları Osmanlı yaptı diyorlar. Önceden İngilizlerin Osmanlı Devletiyle muhabbeti vardı; ancak Rumların Avrupa’da yaptıkları Osmanlı aleyhindeki propaganda dolayısıyla muhabbet, husumete dönüştü.” (M.G, 13 Ş. 1867, s.3)

Balkanlarda yaşayan Ortodoks mezhebenden diğer Hıristiyanlara karşı Rumlar kendilerini üstün görmüşler ve onlara mezhep birliğine rağmen ikinci sınıf muamelesi yapmışlardı. Dünya Ortodokslarının merkezi olarak gördükleri İstanbul’un bir zamanlar Bizans’ın elinde olması, onları kendilerini daha üst mertebede görmelerini sağlıyordu. Giritli Rumlar da bu düşünceden etkilenmiş ve gene kendileri gibi Ortodoks olan Bulgarlara karşı üstünlük taslamışlardı.

“Giritli Rumlar da, kendilerini Bulgarlardan daha üstün görüyor. Sebebi ruhani liderliğin Rumlarda olması. Bunun üzerine Bulgarlarla Rumlar arasında gizli bir rekabet mevcut.” (M.G, 13 Ş. 1867, s.3)

Bu dönemde Giritli asiler taşkınlıklarını arttırıp, kendilerine gelen desteklere de dayanarak adanın tamamında yaşayan Rumlara, kendilerine katılmaları doğrultusunda çağrılarda bulunuyorlardı. Kendilerine katılmaları durumunda adada yaşayan ne kadar Müslüman varsa onları katletme amacı gütmekteydiler.(Yalçın, 2010,s.4) Böylece Türklere yaşam hakkı tanınmıyor, Müslüman Türkler ya Hıristiyan yapılmaya çalışılıyor ya göç edilmeye zorlanıyor ya da topluca öldürülmeleri

planlanıyordu.(Yalçın, 2010,s.5) Zaten adada şu görüş hâkim olmaya başlamıştı: *“Adada tek bir Müslüman kalmayınca kadar mücadele edilecek, Müslümanların Hıristiyan Ortodoks olmaları kaydıyla adada kalmalarına izin verilecekti.”*

Bu düşünceden yola çıkarak Türklere karşı katliam hareketleri yapılmış ve bu durumda Muhbir'de şu şeklide haber konusu olmuştu:

“Giritli asiler, Girit ahalisini topyekun isyana ve Osmanlı halkını (Giritli Türkleri) katle davet etti... Buna karşılık bazı gayr-i Müslimler (Rumlar) ise, kendilerinin de istismar edildiğini düşünüp, asilerin bu isyan davetine icabet etmemekteler” (M.G, 25 Hz. 1867, s.3)

3.2. Yunanistan'ın Girit'i Kendilerine Bağlama Çabaları ve Yorumlar:

Bu konuyla ilgili olarak Muhbir'de yer alan konulara geçmeden önce, Yunanistan'ın Girit üzerindeki çabalarına bir bakalım:

Yunanistan, 1829 yılında kurulduktan sonra, adayı Yunanistan'a bağlama girişimleri olmuştu. Ancak bu bastırılmıştı; fakat yeni kurulan Yunan devleti, Girit'teki Rumları isyana teşvik etmekte ve asilere her çeşit yardımı yapmaktaydı. Yunanistan, Mısır bunalımı sırasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanmak için 10 ağustos 1839'da koruyucu olan 3 büyük devlete bir muhtıra göndererek Girit'in kendisine verilmesini istemiştir.(Armaoğlu, 1973,s.103) Diğer tarafta da Teselya'ya çeteler göndererek Makedonya ve Epir de karışıklıklar çıkartmıştır. Ancak İngiltere, Yunanistan üzerinde Rusya'nın nüfuz kazanacağı endişesi ile Yunanistan'ın bu genişleme politikasını önlemiştir. Kırım savaşını fırsat bilip, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmak istemesi, İngiltere ve Fransa tarafından engellenmiştir.(Armaoğlu, 1973,105) Yunanlıların ümit ve arzuları 1864 yılında yedi adanın kendilerine verilmesi üzerine tekrar uyanmıştır. Rumların bulunduğu Ege'de bütün adaları ele geçirerek büyük bir Yunanistan kurmak isteyen Yunanlılar, Girit'i de Osmanlı Devleti'nden kopartmak için tekrar harekete geçmişlerdir.(Uçarol, 2010) Adaya gönderilen papaz ve öğretmenler, Rum halkını isyana teşvik etmiş ve 1866 Ağustos ayında Girit ilk defa geniş ölçüde bir ayaklanmaya sahne olmuştur. Böylelikle

Rumlar, kendi kendilerine geçici bir hükümet kurarak Girit'in Yunanistan'a ilhak edildiğini ilan etmiştir.(Uçarol, 2010,s.110)

Bundan böyle, Yunanın Rumları kışkırtıcılığı 2. Meşrutiyet'in ilanına kadar sürmüştü ve 2. Meşrutiyet ilan edildiği günlerde bir oldu-bittiye getirilerek Girit, Yunanistan tarafından artık tamamen ilhak edilmiştir. Kanla alınan ada toprağı, maalesef ucuz siyaset sonucu elimizden çıkmak zorunda kalmıştır.(Uçarol, 2010,s.114)

Yunanistan, adayı ilhak etmekten hiçbir zaman vazgeçmemiş ve her fırsatını bulduğunda adayı kendine bağlamak için, adada yaşayan Hıristiyanları kışkırtmaktan geri kalmamıştı. Ada, Osmanlı Devleti tarafından tam huzura erdirildiğinde Yunan, her seferinde tazyik ve kışkırtmalarla adanın tekrar karışmasına meydan vermiştir. Bu durum Muhbir Gazetesi'nde şu şekilde yer bulmuştur:

“Girit isyanı tam bitmişti ki, Yunan politikaları hemen tahrik etmeye başladı ve isyan tekrar kızıştı. Yunan bununla da yetinmemiş ve adaya yardım için 20–25 gemi gönderiyor ve adayı abluka altına alıyor.” (M.G, 7 K. 1866, s.1)

Bu yazının devamı olarak Muhbir, şu şekilde devam eder:

“Yunanın Girit'te yaptığı bütün bu faaliyetler ve kışkırtmalar sonrası ayaklanan Rumlara karşılık, Osmanlı Hükümeti'nin bir açıklaması gelir. Bab-ı Ali'nin ilan reisi, isyanın bastırıldığını söyledi.” (M.G, 7 K. 1866, s.1)

Buna mukabil Girit'e Yunan ve Ruslardan iâşe ve mülteci ile silah taşıdığına dair Muhbir Gazetesi'nden haberler de çıkmaktaydı. Dünyanın gözü önünde Yunan açık Giritli isyancılara yardım ediyor ve buna zaman zaman Rus yardımları da dâhil oluyordu. Avrupa da bu duruma sessiz kalmaya devam ediyordu.

Bu durum, Muhbir Gazetesi'nde şu şekilde yer almaktaydı:

“Yunan, Girit'e tüm Avrupa'nın gözü önünde iâşe taşımakta ve adadaki isyancılara destek vermekte.” (M.G, 7 K. 1866, s.1)

“Girit Adası'na sürekli olarak Yunan ve Rus gemileri mülteci ve silah taşıyor, Girit'e alenen yardım ediyorlar, bu işin sonu ne olacak?” (M.G, 10 Oc. 1867, s.2)

Yunanın, ada ilhakı için yapmış olduğu bütün bu faaliyetler, Avrupa'nın gözü önünde olmuş, hatta Avrupa Rönesans ve Aydınlanma Çağı sonrası oluşmuş olan Yunan hayranlığının etkisinde kalarak Yunanın yaptığı her olayda Yunanı haklı görür bir tutum sergilemeye başlamıştır.(Uçarol, 2010,s.99) Bu da Osmanlı Devleti'nin tepkisine yol açmıştı. Avrupalılar tarafından sürekli bu şekilde şımartılan Yunan da her seferinde Osmanlı Devleti aleyhine, kendi lehine topraklarını genişletme eylemi içerisinde olmuştur. Bu durum, Muhbir'de şu şekilde yer almaktaydı:

“Yunanın Girit için yaptıkları Avrupa’da desteklenip, her vakit ilerlemesine göz mü yumulacak? Tabi ki hayır! Buna bir son verilmeli! Osmanlı Devleti, Avrupa’da sesini yükseltmeli.” (M.G, 21 K. 1866, s.5)

Yunanın 1864 yılında 7 aday alması üzerine, Girit üzerinde artırdığı baskı da Muhbir'de konu olmuştur. Ele geçirdiği 7 adadan güç alan Yunan, Girit'i de ele geçirmek için hem Avrupa'nın gözünü boyuyor, hem de el altından Girit isyancılarını teşvik için elinden gelen her türlü işi yapıyordu. Bu arada İngilizleri de kışkırtarak kendi yanlarına çekmekten de kaçınıyorlardı. Bu durum Muhbir'de şu şekilde yer bulmuştur:

“Yunan palikaryalar İngilizlerin basit sözlerini vaat olarak yapıyorlar, Girit'i er geç alacağız diyorlar. Tabi bunu, 7 aday ele geçirmedeki cesaretle görüyorlar. Yedi aday Girit'le tamamlamayı düşünüyorlar.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.1)

Yunanın Balkanlardaki genişlemeleri konusunda en büyük rakipleri Bulgarlar olmaktaydı. Bu yüzden sürekli Avrupa'da ve Balkanlarda Osmanlı Devleti bünyesindeki milletlere ve Rumlara, sanki Osmanlı Devleti'nin Bulgarların Eflak ve Boğdan üzerindeki faaliyetlerinde, hatta kuzey Yunanistan'daki çatışmalarda Osmanlı Devleti'nin Bulgarlara yardım ettiğini yaymaktaydı. Tamamen uydurma olan bu haberlerle Osmanlı Devletini Balkanlarda ve Avrupa'da zor duruma düşünmeye çalışılıyordu. Ruslarla ortak hareket ederek Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmaya çalışan Yunanistan, bunu Girit'teki Rumlara karşı kullanmak istemiştir. Kısaca; Ruslara karşı Bulgaristan dağlarında Bulgarların Osmanlı Devleti'ne destek vermesi ne kadar doğruysa, Girit'te Yunanlıların Rumlara desteği o kadar doğrudur savunmasını yapmaktaydı. Bu haber, Muhbir'de şu şekilde yer almaktaydı:

“Yunana göre güya saf saf Osmanlı askeri Bulgarlar için çarpışmış. Bunlar Rusya'nın asi çetelerinin uydurması. Böylelikle Giritli Rumları, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıracak. Oysa komitelerin, Ruslarca yardım edilerek tertip edildiğini söyleyenler, o komite üyelerinden itiraf edenler var.” (M.G, 13 Ş. 1867, s.8)

3.3. Rusya'nın Girit'e Olan İlgisi:

Rus Çarı 1 Petro ile başlayıp, kendisinden sonra gelen bütün Rus çarlarının üzerinde durdukları en önemli konulardan birisi, gelişen ekonomiyi daha da ileriye götürebilmek için sıcak denizlere sahip olmak ve İngiltere ve Fransa'yla okyanus ötesi memleketlerde sömürge mücadelesini sürdürmektir. Bunu yapması içinde öncelikli olarak sırasıyla Karadeniz, İstanbul ve boğazların ele geçirilmesi gerekiyordu. (Armaoğlu, 1973,s.109) Bu gerçekleşmiyorsa, Balkanlar üzerinde kendine bağlı devletçikler kurdurmak ve onların vasıtasıyla Akdeniz'e açılmak... Bu amaç uğruna kullanabileceği en uygun milletlerse Sırp ve Yunanlılar idi. Bu iki millet de Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yer alıyordu. Bunlara bağımsızlık vaat edip, ayaklanmaları sağlanacak ve Osmanlı Devleti'nden kopartılarak kendi yandaşı devletler Balkanlarda kurulacaktı. Peki, bunu nasıl yapacaktı? Bunun da kolayı vardı; din ve mezhep faktörünü kullanmak... Ruslar, Slav olup Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinden idiler. Sırp da Slav ve Ortodoks idiler. Yunanlılar da her ne kadar Slav asıllı da olsalar, Ortodoks mezhebinin en önemli unsuruydular. İşte Ruslar, bu kartları oynadılar ve böylece balkanlarda ayaklanmalar çıkartarak Osmanlı Devleti'ni epeyce uğraştırdılar. 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması için uğraşı bundan dolaydır. Şimdi sırada Yunanistan'ın daha da büyümesini sağlamak vardır. Böylece kendisi de Yunanistan sayesinde Akdeniz kıyılarına sahip olabilecek idi. Bu amaçla Rusya, Girit meselesine de el atmış, yani bağımsızlığını sağlayan Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmesi için yoğun destek sağlamıştır. Girit'in Akdeniz'le Ege Denizi arasında son derece önemli bir yerde bulunması, Rusya'nın aday Yunana ilhakı hevesini daha da kamçılıyordu.

Muhbir Gazetesi'nin birçok sayısında, Rusya'nın Girit'e ilgisi haber konusu edilmiştir.

Muhbir Gazetesi ilk sayılarından itibaren Girit meselesinde Rusya'nın etkisinden bahsetmiştir. Bununla ilgili olarak Muhbir'de şöyle bir ifade yer almaktadır:

“Girit’in geleceği için Rusya’da tazyik yaşanmaktadır. Rus elçisi, İstanbul’da sürekli Girit’in Yunana verilmesi doğrultusunda beyanatlar vermekte.” (M.G, 21 Ey. 1866, s.4)

Tarihte Deli Petro olarak anılan Rus Çarı 1 Petro, Rusya’nın yayılmacı politika güden ve Rusya’nın uluslararası büyük bir devlet olmasının sağlanması yolunda adımlar atmış en önemli çarı’dır. Rusya’nın önünü açan bir kraldır. Özellikle Rusların sıcak denizlere inme arzusunu başlatan ilk Rus çarıdır. İşte bu Rus çarıyla ilgili Muhbir’de şu şekilde haber çıkmıştır:

“Petro vasiyetnamesine bir bakmak gerekir:

- *Karadeniz ve İstanbul zapt etmek*
- *Hindistan’a kuzeyden yaklaşmak*
- *Rumların her alanda yardımcısı görünmek.”* (M.G, 21 K. 1866, s.3)

Rusya, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için sürekli Girit’in Yunanla ilhakı konusunda Osmanlı hükümetine baskı yapıyor ve tıpkı Yunan gibi adaya sürekli yardım için malzeme taşıyordu. Bu amaçla adada faaliyette bulunan Ruslar, adanın sakinleşip isyanların bittiği zamanlarda tekrar isyanların çıkması için kışkırtıcı hareketlerden kaçınmıyordu. İstanbul’da da elçileri aracılığıyla Osmanlı Devleti’ne baskılar yapıp, Girit’le ilgili plan ve düşüncelerini beyan etmekteydiler. Bu durum Muhbir’de şu şekilde yer almaktadır:

“Anasır memnun, Rusya kışkırtıyor. Halk tam sakinleşiyor ama Rusya buna izin vermiyor. Hatta daha ileri giderek Rusya Girit’i verin kurtulun diyor.” (M.G, 21 K. 1866, s.3)

Muhbir Gazetesi, Rusya’nın yaptığı Girit’le ilgili faaliyetler için eleştirisini daima sürdürmüştür. Bütün bunda yine Osmanlı hükümetini sorumlu. Çünkü Rusya’nın her tazyikinde birçok ödün verildiğini ve en son Yunana ilhakı hariç Girit’le ilgili her şeyi vereceğini vaat ettiğini yazmıştır.

Bununla ilgili olarak Muhbir yazısını şu şekilde yazar:

“Muhbir Gazetesi, yine bir yazısında Rusya’yı Girit’le ilgili tavrından dolayı eleştirmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti’ni eleştiren Rusya, Girit’i Yunan’a çeyiz olarak vermek ister hak etmedikleri halde. “Osmanlı Devleti, Girit’le ilgili her istenileni verdi. Girit’in Yunan’a ilhakı hariç her şeyin verileceği vaat edildi.” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

“Lehistan ve Çerkezlere zulüm eden Rusya, Osmanlılara nasihat veremez.” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

Rusya, Osmanlı Devleti’ne sürekli baskı yaparak Girit’teki Rumlara birçok hak verilmesini istemiş ve bu da Muhbir Gazetesi’nde eleştiri konusu olmuştur. Osmanlı’nın bu duruma sessiz kalmasını da eleştirmiştir:

“Rusya, Girit’teki Rumlara bazı haklar verilmesini istiyor. Osmanlı Devleti bu duruma karşı çıkacak yerde, Rumlara özgürlükler veriyor.” (M.G, 21 K. 1866, s.4)

Rusya’nın Girit’te söz sahibi olabilmek için her yolu göze aldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti’ne saldırmayı bile düşündüğü Muhbir Gazetesi’nde belirtilmekteydi.

“Rusya, himaye (Yunan ve Girit’i) niyetiyle Osmanlı Devleti’ne saldırıya hazırlanmış. Girit’teki konsolosu, asileri koruyacakmış.” (M.G, 10 Oc. 1867, s.2)

Rusya, bazen de Girit’e Rum asıllı konsoloslar atar ve onlar aracılığıyla da Girit’te ayaklanmaların çıkmasını sağlardı. Yine bu konsolosların vasıtasıyla birçok isyancı Rum’a Rus pasaportu sağlanıp Rus vatandaşı olarak adada serbestçe dolaşmaları sağlanırdı.

Bu durum da Muhbir’de yer almış ve şöyle izah edilmiştir:

“Rus konsolosu bir Rum idi. O konsolos zamanında 600 civarında isyancı Rum, Rus vatandaşı oldu. Böylece adada serbest bir şekilde dolaşmaları sağlandı. Ali Paşa da bunları dikkate aldı.” (M.G, 10 Oc. 1867, s.2)

Rusya’nın Girit’te çıkardığı karışıklığa bazen Avrupa’nın bile şaşırıldığını, ama herhangi bir müdahalede bulunmadıklarını Muhbir Gazetesi’nde belirtilmiştir.

Bunu şu şekilde izah etmiştir:

“Rusya, Girit ve Balkanlar yüzünden Avrupa’yı allak bullak etti. Buna rağmen kimse bir şey demedi. Balkanlar ve Girit’te olaylar çıkarmakta Rusya’nın üstüne yok.” (M.G, 27 Oc. 1867, s.1)

Aynı sayının devamı olarak gazetede Rusya’nın yaptıkları ve devlet adamlarının ağzından çıkan haberler şu şekilde yorumlanmıştır:

“Rusya, Hıristiyanları Osmanlı Devleti’nden kurtarmak için riyayı bırakıp açıkça savaş hazırlıkları yapıyor.

Bazı politikacılarda: “Bunlar gösteriş. Hem Avrupa’ya hem Osmanlı Devleti’ne karşı savaş açamazlar. Korkutup Girit’i Yunana verdirmek için böyle vaveyla çıkarıyorlar. Rus savaşamaz, maliyesi bozuldu.” diyorlar. Hâlbuki Rusya, zorla iç borç alabilir. Çünkü elinde bir kozu var. Bunun yanında aynı zamanda Ortodoksların ruhani lideri sıfatı var.

-Gorsakof: “Savaşmadan Osmanlı Devleti’nin işlerinde karışıklık çıkaralım.” der.

- İgnatief: “Avrupa da şu an çok meşgul. Vakit geçerse Müslümanlar uyanır, Avrupa’da Osmanlı Devleti’ne yardım eder ve sorun geri kalır. Şimdi tam sırası. Avrupa, Osmanlı Devleti’ne yardım edemez.” (M.G, 27 Oc. 1867, s.2) der.

Bununla ilgili olarak Muhbir, şu şekilde haber yapmıştır:

“Rusya sadece Girit’i Osmanlı Devleti’ne karşı değil, hemen hemen aynı soruna benzer İrlanda için de İngiltere’yi sıkıştırmakta.” (M.G, 27 Oc. 1867, s.3)

Ruslar, Yunan üzerinde kurdukları hâkimiyeti, kurdukları akrabalık bağıyla daha da kuvvetlendirmişlerdir. Akrabalık bahanesiyle Akdeniz’deki gücü biraz daha artmış görünmekteydi.

“Rus İmparatorunun kızı, Yunan Kralı ile evli. Rus İmparatoru, kızını ziyaret bahanesi ve Osmanlı Devleti’ne gözdağı vermek için savaş gemisi ile Akdeniz’e doğru hareket etti. Muhtemelen Girit’e de uğrayacak.” (M.G, 6 Ş. 1867, s.1)

Rusya'nın Girit'le ilgili sık sık Osmanlı Devleti'ne ikazlarda bulunduğu bilinmektedir. Bununla beraber, Rusya'nın bu ultiimatolarını, Osmanlı Devleti'nin diğer büyük devletlere gönderdiği de Muhbir'de belirtilmektedir.

“Rusya Osmanlı Devleti'ne Girit'i Yunana terk için kesin uyarı verdi. Osmanlı Devleti de bu ultiimatomu İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya gösterdi ve cevap istedi.” (M.G, 28 Oc. 1867, s.4)

Rusya, siyaset gereğince Müslüman milletleri kazanmak için önceleri sert tedbir alırdı. Fakat zamanla asıl yüzünü gösterdi. Muhbir, Kırım'da yaptığı gibi, Rusya'nın Girit için de aynı politikayı güdebileceğini söyler.

“Rusya'nın Girit'e bakışına dikkat edilmeli. Rusya, Kırım ile diğer Müslümanları kazanmak için geçici özgürlükler verebilir, kazanacağı başka Müslüman ülke kalmayınca asıl yüzü anlaşılır.” (M.G, 4 N. 1867, s.3)

3.4. Girit Sorunu Bağlamında Osmanlı – Rus Münasebetleri ve İlgili Yorumlar:

XIX. yy.da Osmanlı Devleti ile Rusya, Balkanlar, İstanbul ve boğazlar meselelerinde sürekli karşı karşıya gelmişler ve bu karşı karşıya geliş, genellikle savaşla sonuçlanmıştır. Rusya'nın bu yüzyılda yayılmacı bir politika gütmesi, hep Osmanlı Devleti aleyhine vuku bulmuştur. XVIII. yy.ın ikinci yarısından itibaren Rusya, Girit meselesine müdahil olmuş ve sürekli Yunanistan'ı kışkırtarak Girit meselesinde Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmiştir.(Armaoğlu, 1973,s.86) Muhbir Gazetesi'nde de bu durumlarla ilgili haberler sık sık yer almıştır. Bazıları Muhbir'de şu şekilde yorumlanmıştır:

“Rusya'nın sürekli Girit isyanlarına burnunu sokması ve kışkırtıcı olması üzerine Osmanlı Devleti boğazı kapatırsa Rusya'da kıtlık olur ve halk isyan eder. Aynen bu ifadeleri Rus çarı Aleksandr da söylüyor. Uzak yol, zahire sıkıntısı, hastalık, Rus askerini kırar. Bu tarihte de tekerrür etmiştir. Eğer Osmanlı Devleti Lehlerle ve Çerkezlerle ittifak yapsaydı, Rusya tamamen çökerdi. Osmanlı Devleti, Rusya'nın zayıf noktası. Bunu bilmeli ve ona göre Ruslarla mücadele etmeli. Bu yüzden Osmanlı

Devleti kendi vatanında Rusları yener. Rus, uzak memleketlerde savaşmaz, uzağa dayanamaz.” (M.G, 12 Ar. 1866, s.1)

Osmanlı Devleti, Rusya ile XIX. yy.da bir çok konuda savaş yapmıştır. Ama bu yüzyılda ender kazandığı savaşlardan birisi de Kırım Savaşı olmuştur. Rusya iyice güçlenip Akdeniz’de söz sahibi olmaya başlayınca, Osmanlı Devleti için de en büyük sorun olan Rusya’ya karşı Osmanlı Devleti, Avrupa da büyük devletlerle ittifak kurma yoluna gitmiştir. (Uçarol, 2010,s101) Böylece Rusya’ya karşı üstünlük kurduğu bir savaş olmuştur Kırım Savaşı. Bu yüzyılda birbiriyle düşman olan iki devlet, ilk defa ittifak yapıp beraberce Osmanlı Devleti’nin yanında Rusya’ya karşı savaş yapmıştır. İngiltere ve Fransa, sömürgecilik yarışından dolayı birbirleriyle problemler yaşamışlar, ama burada her ikisinin de ortak düşmanı Rusya olmuş ve Osmanlı Devleti ile ittifak yapmak zorunda kalmışlardır. (Işın,1945,s.78) Bu dönemde İtalyan birliğini sağlamaya çalışan Piyemonte Krallığı içinde bu savaş bir bahane olmuştur. İttifakta o da yer almıştır.

Muhbir Gazetesi’nde Kırım Savaşı da konu edilmiş ve bununla ilgili haber yazıları yazılmıştır:

“1854 Osmanlı –Rus savaşında Osmanlı galip olduğu halde ne tazminat aldı ne de Tuna’yı kullanabildi. 1854 Osmanlı- Rus savaşında Osmanlı Devleti, Avrupa’dan yardım almadan da Rusya’yı yenebilirdi. Çünkü Çerkezler ve Lehistan, Osmanlı Devleti’nin doğal müttefiki idiler.” (M.G, 12 Ar. 1866, s.2)

Osmanlı Devleti’nin, 1839 yılında Yunanla yaptığı savaş devam etseydi, Yunanistan’ın tamamını ele geçirir ve Yunanistan’ı bir daha diriltmemek üzere tarihe gömerdi. Ancak büyük devletlerin bir araya girmesiyle Yunan savaşı sona ermiş ve Yunanistan ayakta kalmıştır.(Uçarol, 2010,s.111) Bir müddet sonra da Osmanlı aleyhine taşkınlıklarını sürdürmüştür. Rusya’nın da bu savaşta Yunan yanında yer aldığını görmekteyiz.

“Osmanlı, Avrupa elçilerine, özellikle Rus elçisine kanıp barış yaptı.” (M.G, 5 Ar. 1866, s.2)

Muhbir, yine yukarıda ki yazının devamında Osmanlı – Rus savaşından bahsetmiş, 1854 Kırım Savaşı’na Osmanlı Devleti’nin tek girmesiyle aslında daha çok kazanç elde

edebileceğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti ittifak yaparak girdi ve kazandı. Böylece Osmanlı Devleti galipken, mağlup olan Rusya'yla aynı statüde yer aldı ve mağlup sayıldı. Yani savaşın götürüsü, getirisinden daha fazla olmuştur. Bu savaşla ilgili Muhbir'de bazı yorumlar olmuştur. Bununla ilgili Muhbir'de yazılan haber şu şekildedir:

“Avrupa karışmasaydı Yunan Devleti kurulamazdı. Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin batıya olan ihtiyacı aslında boşunaydı. Kırım yarımadasında yapılan savaşı Osmanlı yalnız da kazanabilirdi. Rusya çok kötü bir durumda yakalanmıştı. Bu savaşta ve sonrasında Rusya, Osmanlı Devleti'ne saldırırsa perişan olur. Çünkü bu savaşta lojistik desteği yanında getiremeyecektir. Rusya'nın savaşlarda en büyük sıkıntısı iaişe sorunudur. Bu savaşta da iaişe sorunu olur. Balkanlar ve Tuna, Osmanlı Devleti için doğal istihkaklar. Osmanlı Devleti Girit'te Ruslara yapamadığını Balkanlarda yapabilir” (M.G, 5 Ar. 1866, s.2)

3.5. Avrupalıların Girit İsyanlarına Bakışı ve Yorumlar:

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde, her sorun çıktığında Avrupalı büyük devletler olaylara el atmış ve meselelerin daha da büyümesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin tek başına rahatça çözebileceği konular, böylelikle Avrupa meselesi haline getirilmiş ve sorunlar içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Girit meselesinde de Avrupa, meseleyi kendi çıkarları doğrultusunda incelemiş ve olayların büyüyen genişlemesine seyirci kalmışlardır. Avrupalı büyük devletlerin Girit'e bakışını tek tek incelersek:

Yunanistan; Girit meselesinin çıkma müsebbibidir. Adanın kendine ilhak edilmesini istemekte ve isyancıları teşvik etmektedir.

Rusya, sıcak denizlere inme arzusunu gerçekleştirmek için Girit meselesiyle ilgili Yunana en büyük desteği ve yardımı veren devlettir. (Gerek isyanlar sırasında adada isyancılara maddi destek vererek silah desteği sağlaması gerekse Avrupa siyasi zemininde Osmanlı'ya Girit meselesiyle ilgili, adanın Yunana ilhakı konusunda sürekli bastırması)

Fransa, önceleri adada idari alanda geniş ölçüde ıslahat girişiminin yapılmasını istemiş. Gayr-i Müslimlere ada yönetiminde daha fazla haklar verilmesi konusunda Osmanlı'ya

baskılar yapmıştır. Ama daha sonraları İngiltere'yle olan ekonomik ve siyasi rekabetten dolayı Girit meselesinde Rusya'nın yanında yer almış ve adanın Yunana ilhakı konusunda da çalışmalar yapmıştır.

İngiltere, adada Osmanlı Devleti Yunanistan ve Rusya'dan sonra siyasi dengeyi belirlemede en çok uğraş veren ve ada yönetiminin belirlenmesi konusunda meselelere en çok müdahil olan devlet olmuştur. Adada geniş çaplı idari reformun olmasını savunmuştur. Ama Girit meselesinin, Osmanlı Devleti'nin yerel bir problemi olarak kalmasını istiyordu. Özellikle bu dönemde (XIX. yy.ın ikinci yarısı) Süveyş Kanalı'nın yapımı aşaması ve açılması ile Akdeniz'in önemi tekrar artacak, hatta sömürgelerinin merkezi Hindistan yolu üzerinde bulunan Girit'in önemi bir kat daha artacaktı. Bu bakımdan da adanın statükosunun devamında yarar görüyordu. Yani adanın kendi etkisinde kalan zayıf bir bünyeye sahip Osmanlı Devleti'nde kalması, İngiltere'nin işine gelmekteydi. Çünkü isyanların başından itibaren Rusya ve Fransa, Yunanı desteklemişlerdi. Bu yüzden Yunan üzerinde Rusya'nın ve Fransa'nın etkisinin daha fazla olabileceğini bilmekteydi. Bu yönden Rusya'nın da Akdeniz'e inmesi, İngilizlerin çıkarlarına ters düşmekteydi. Fransa ile epeydir malum bir rekabet içerisinde bulunulmaktaydı. Özellikle adada idari ve hukuk alanlarında ıslahatlar yapılmasını isteyen ve zaman zaman milletler komisyonlarına katılıp Osmanlı Devleti'ni bu konuda sıkıştıran 3 ülke daha mevcuttu. Bunlar İtalya, Rusya ve Avusturya idi. Onlar da değişen Avrupa düzeninde kendilerine pay çıkarmak için Girit meselesine müdahil olmuşlar ve genellikle Yunana destek olmuşlardır. Avrupa'nın Girit meselesine olan bu baskıları çerçevesinde Muhbir Gazetesi'nde yer alan yazılanları inceleyelim:

İngilizlerin, Girit meseleleriyle ilgileri, ağırlıklı olarak ticari kaygılar üzerine kurulmuştu. Özellikle adanın yeni açılan Süveyş Kanalı yolu üzerinde olması, İngiliz' in adaya bakışını etkiliyor ve adanın Osmanlı Devleti'nin kontrolünde özerk olmasını savunuyordu. Muhbir'de bu durumla ilgili ifadeler şu şekildedir:

“İngilizlerin ticari menfaatleri gereği sağlam ve güvenilir bir yapı olsaydı Girit'in terki için Osmanlı Devletine teklifi bile olmazdı.” (M.G, 14 K. 1866, s.3)

Bu yazının devamı olarak:

“İngilizler kesinlikle böyle bir teklif peşinde olmazlar. Böyle bir teklif edilmemeli. İngilizler mevcut durumun devamını ister.”(M.G,14 K.1866,s.3)

Avrupa’da çıkan gazetelerde, bazı yorumlar kendi görüşlerini taraflı bir şekilde el almaktaydılar ve kulaktan dolma bilgilerle ve özellikle Rumların etkisinde kalarak yazılar yazılmaktaydılar. Muhbir Gazetesi’nde Ali Suavi’ de bu yanlış tespitlere cevap vermeye çalışmaktaydı:

“Avrupalı gazeteci Tagmish; Girit’te çok Hıristiyan kanı akıyor, Müslümanlar gayr-i Müslimlere zulüm ediyor, Hıristiyanları eziyor. Yanlış husumet! Adada asıl Müslümanları Hıristiyanlar eziyor, birçok masum Müslüman sırf Müslüman Türk oldukları için katlediliyor. Müslümanlar göçe zorlanıyor. Bu durumu Avrupalılar görmüyor mu acep! Görmek mi istemiyor?” (M.G, 21 K. 1866, s.2)

Avrupalı büyük ülkelerde ön fikir kendini göstermiş ve Girit ile ilgili her haberde Avrupalılar hemen müdahale veya gayr-i Müslimlere düzenleme yaygaraları koparmışlardı.

Bunlara da Muhbir’de Ali Suavi şöyle cevap vermiştir:

“Avrupalıların Girit’le ilgili düşünceleri;

- *Osmanlı Devleti’ne müdahale*
- *Gayr-i müslimi iyileştirme*

Diğer devletlerin kendilerine bağlı milletlerde ortaya çıkan isyanların bastırılış şekli sorun olmuyor. Mesela İrlanda da çıkan ayaklanmayı İngiltere nasıl bastırdı? Osmanlı’da çıkan ayaklanmanın bastırılış şekli konu oluyor. Bunun cevabı verilmeli.” (M.G, 21 K. 1866, s.3)

İngiltere, dönem şartlarına göre ikiyüzlü bir politika güderek bazen Osmanlı Devleti’nin yanında, bazen de karşısında yer almaktaydı. Girit meselesinde bazen statükoyu savunur, bazen de Girit ile ilgili Yunana yeşil ışık yakardı. Bu durum, Muhbir’de şu şekilde ifade edilmiştir:

“Girit sorunuyla ilgili olarak İngiltere, Paris’te Osmanlı aleyhine lobi yaptı. İngiltere’den başka Fransızlar ve Ruslar da Girit’i Yunana vermek istiyor. Avrupa’dan Osmanlı lehine en etkin lobi Muhbir Gazetesi oluyor. Bu gazete, bu ülkelere gerçekleri anlatmaya çalışıyor. Yabancı lobiyi iknaya çalışıyoruz.” (M.G, 28 K. 1866, s.4)

Fransızlar, Osmanlı Devleti’ne Girit’te hukuki ve idari anlamda ıslahatların yapılması konusunda sürekli ikazlarda bulunmuşlar ve yeni düzenlemelerin de Avrupalı devletlerin onayı alınarak uygulanmasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti de bunu genelde içişlerine müdahale olarak görmüş ve Avrupalıları bu işe pek karışmamalarını sağlamaya çalışmıştır. Bu da bazen Avrupalıların tepkisini çekmiştir. Tıpkı Muhbir’de çıkan şu haberde olduğu gibi:

“Fransa’nın Osmanlı Devleti elçisine Fransız hariciyesinin mektubu; Bab-ı âli Girit meselesinde bizden yardım isteyemez çünkü onlar bizim yardım teklifimizi reddetti.” (M.G, 28 K. 1866, s.4)

Girit meselesinin çözümü için Avrupalı devletler bir araya gelerek çözüm üretmeye çalışmışlar ve çözüm önerilerini layiha yayınlayarak Osmanlı Devleti’ne de bildirmişlerdi. Bu durumu anlatan haber, Muhbir’de şöyle yer alır:

“Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Girit hakkında layiha yayınladı. Bu da Paris antlaşmasını hükümsüz kılıyor” (M.G, 5 Ar. 1866, s.3)

Muhbir, yazılarında Avrupalıların yaptıkları ilhak olaylarından örnekler vermiştir. Avrupa’nın en çok gürültü çıkardığı konu, Girit’teki Hıristiyanlara yapılanlarla ilgili olunca, Muhbir buna Hindistan’da yaşayan Müslümanların hakkını örnek göstererek cevap verdiğini görmekteyiz. Muhbir’de yer alan bu haber şu şekilde idi:

“Prusyalılar, Danimarkalılara karşı yardım için geldiği kenti zamanla ilhak ettiler. Yardım istediğiniz devletin aşama aşama sizi işgaline engel olamayabilirsiniz. Girit’e Hıristiyan halkı diye karışıldıkça Osmanlı Devleti de Hindistan da Müslüman halkı diye karışmalıydı” (M.G, 12 Ar. 1866, s.3)

Muhbir’in edindiği bilgilere göre Avrupa’dan sürekli Girit’e isyanlar için yardımlar yapılmaktaydı.

“Girit’te isyan çıkaran asilere Yunan ve İtalyanlar yardım ediyor” (M.G, 25 Ar. 1866, s.3)

Muhbir, ismini vermediği bir İngiliz vatandaşının Osmanlı Devleti’ne gönderdiği nasihat mektubunu ele geçirmişti. Bu mektupta İngiliz, Osmanlı Devleti’ne: “Kanunlarınızdan ve dininizden vazgeçmeyin.” der. Dini hükümlerinize göre meseleleri yorumlayın dedikten sonra asilere karşı kesinlikle taviz verici bir tutum sergilenmemesini ve Girit’te öyle veya böyle devlete isyan eden asilerin harp suçu işlediğini, devlete başkaldırı yaptığını belirtip asılmaları gerektiğini ve adada en büyük bozgunculuk yapan yabancıların da en kısa sürede adadan ayrılmaları gerektiğini belirtmişti. Olaylara tamamen objektif bakan bu yabancı vatandaşın mektubunu Muhbir, gazetede yayınlamıştır. İngiliz vatandaşının yazdığı bu mektupla ilgili olarak Muhbir, haberi şu şekilde vermiştir:

“Bir İngiliz’in Osmanlı Devleti’ne nasihat mektubu... İngiliz vatandaşının nasihatlerinden anladıklarımızı kısaca maddeler halinde yayınlıyoruz.

1-dininiz ve kanunlarınıza göre hareket ediniz.

2-Girit’teki asilere yardım eden ecnepleri adadan kovunuz veya öldürünüz.

3-Girit’teki durumda harp kanunlarına göre hareket edin. Asileri ve onlara yardım edenleri asın.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.3)

Girit’te bulunan yabancı konsoloslar, Girit’te gelişen olaylarla ilgili bilgileri hep ya Rumlardan ya da asilerden almaktaydı. Bu yüzden tek taraflı olan bu bilgiler, yanlış aktarıldığından gerçeklerle ilgisi olmayan bilgiler edinmiş oluyorlardı. Daha sonra gerçek bilgilere ulaşıyorlardı ama çoğu zaman iş işten geçmiş oluyordu. Muhbir, bu duruma da vakıf olmuş ve gazetede şu şekilde yayınlamıştır:

“Girit’teki yabancı konsolosların yanlış haber alışları... İtalya konsolosu, Girit’te yaşanan olayları asilerden veya Rumlardan öğrendi ama çok yanlış öğrendi.

Fransız konsolosu durumun yanlış aktarıldığını anladı ve asilerin davranışlarını takip ederek onları yaptıklarından ötürü proteste etti.” (M.G, 25 Ar. 1866, s.4)

Avrupa, özellikle XVII. yy.dan itibaren sömürgeleştirdiği veya işgal ettiği bütün yerlerde öncelikli olarak ekonomilerini ele geçirir, ardından da o bölgelere misyoner papazlar göndererek o bölgenin ve yerlerin Hıristiyanlaşması için uğraş verirdi. Böylece bu gariban ve fakir yerlere okullar, hastaneler inşa ederler, bu okul ve hastanelerde ise rahip ve rahibeler görevlendirildi. Burada okumaya ve ücretsiz olarak muayene olmaya gelen öğrenciler ve hastalara Hıristiyanlık dini anlatılır ve öğretilmeye çalışılırdı. Böylece Avrupa, dünyada Hıristiyan nüfusun artması için bütçe ayırırdı. Bugün de bu çalışma Türkiye de dâhil olmak üzere devam etmektedir. Bu durum, Muhbir’de yer almış ve şu şekilde ifade bulmuştur:

“Girit ve diğer Müslüman beldelerde Avrupalılar bizi sevdikleri için değil Hıristiyanlaştırmak için uğraş veriyorlar. Hekimler yetiştirip, ücretsiz muayene adı altında Girit’te asiler ve Yunanlılar gibi Avrupalılar da Müslümanları Hıristiyan etmedikçe rahat etmezler. Fransa ve İngiltere zaten bu amaçla bütçelerine misyonerlik için para ayırıyorlar.” (M.G, 18 Oc. 1867, s.2)

Avrupa’da ve Balkanlarda Girit meselesinde bütün devletler Osmanlı Devleti’nin karşısında değildi. Bazı devletlerin hükümet toplantılarında Girit meselesiyle ilgili Osmanlı Devleti’nin yanında yer aldıklarına dair beyanlar gelmekteydi. Bunlar, Osmanlı’yı memnun edici ve haklı olduğunu gösterir beyanlar olması bakımından da önem arz etmekteydi. Bu durumla ilgili Muhbir’de şu şekilde haber yer almaktadır:

“Peşte’de Macar divanı; Girit’te Hıristiyan hukukun olmasını bizde isteriz ancak bu hukuku bahane ile Giritli Rumların yaptığı gibi Osmanlı Devleti’ne silah atmaya karşıyız. Bu yanlış bir davranış. Hıristiyan Rumlar davalarını silah atarak değil, hukuken çözmeli. Aksi takdirde biz de bu olaylarda Osmanlı Devleti’nin yanında yer alırız.” (M.G, 28 Mt. 1867, s.2)

Yine Muhbir’de aynı yayının devamı olarak bir İngiliz’in ağzından başka bir örnek verilmekte:

“Bir İngiliz diplomat Macarların dedikleri gibi yine durumlardan şikâyetçi. Hukukunuzu Girit’te çıkan olaylara rağmen elden bırakmadan azimli ve bu davaya gönül vererek takip ediniz. Öncelikli olarak bir meşveret meclisi kurunuz ve oradan alınacak kararlar doğrultusunda Girit idare olunsun.” (M.G, 28 Mt. 1867, s.2)

Girit adasında sürekli sorunların çıkması ve bu sorunların Avrupa meselesi haline gelmesi, bazı devletlerin olaylara kendi başlarına buyruk müdahil olmaları sonucunu doğurmuş ve bununla ilgili olarak birçok devlet adada kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu devletlerden bazıları ada halkına bizzat bazı teklifler dahi sunmuştur. Her devletin kendi çıkarları doğrultusunda adayı yönlendirmek istemelerinden dolayı Girit üzerinde devletlerin birbirleriyle rekabetleri de ortaya çıkmıştır.

İngilizlerin Girit'i kendi himayeleri altına alma girişimi ve halka bu teklifi sunması üzerine bunu duyan diğer Avrupalı devletlerin de olaya müdahaleleri olmuştur. Bu durumu aktaran Muhbir'in, bu durumla ilgili bazı eleştirileri de olmuştur. "*Girit'teki isyanlarda meydana gelen son olaylarda hem ortalığın karışması, hem Yunanın tazyik hareketlerinin ve Rumların Yunan tazyiklerinden etkilenerek onların yanında yer alması ve onlara intisap etmek istemelerine karşılık, Girit'te yer alan İngiliz konsolosunda merkezden aldığı onay üzerine Girit halkını İngiltere himayesine davet ediyor*" (M.G, 12 Hz. 1867, s.2)

Aynı yazının devamı olarak Muhbir ifadelerine şu şekilde devam etmektedir:

"İngilizlerin himaye teklifleri üzerine adada bulunan diğer konsoloslar (Fransız, Rus, İtalyan) arasında rekabet çıktı. Bütün bunlara karşılık asiler, biz Yunanistan ile birleşmek istiyoruz, başkaların ne istediği bizi ilgilendirmez, biz başka sözleri tanımıyoruz, diye açıklama yaptılar. Bundan başka, Fransa da Girit Adası'na egemenlik kurmaya çalışıyor, niyeti İngilizlere darbe vurmaktır. Sanki Girit sahipsiz. Osmanlı Devleti'nin bu konularda hiç hükmü yok. Girit'i nasıl paylaşırız hesabını yapıyorlar. Girit, sanki Osmanlı Devleti toprağı değil. Osmanlı Devleti'nden tamamen çıkmış gibi hareket ediyorlar." (M.G, 12 Hz. 1867, s.2)

3.6. Girit İsyancıları ile İlgili Yabancı Basın Yazıları:

Avrupalıların basınla ilgisi XV. yy.da yoğunluk kazanmış, dünyanın bilinmeyen topraklarının keşfe başlanması halkın merakını uyandırmış ve büyük kitleler bu keşiflerle ilgili haberleri aramaya koyulmuşlardır. Bu sıralarda Avrupa halkının haber alma merakına kapılmasının diğer bir şubesi de Türklerin kıta içerisine doğru

ilerlemeleri, Osmanlı ordularının Avrupa'da sürekli olarak toprak kazanmasıdır. Fethedilen topraklarda Osmanlı İmparatorluğu bütün askeri ve sivil teşkilatıyla ve her türlü resmi ve dini müesseseleriyle yerleşiyordu. Bir dönem Avrupa halkı, kendilerinden çok üstün bir medeniyete sahip olan Türklerin bu ilerleme hareketini büyük bir endişe ve merakla takip ediyor, sınır boylarından her gün yeni haberler bekliyordu. İşte Türklerin Avrupa basınının oluşmasına katkıları bu şekilde olmuş; fakat XIX. yy.a gelindiğinde Osmanlı Devleti hakkında çıkan haberlerin konuları değişmiş, artık Avrupa basınında Osmanlı hakkında eleştiriler ve o dönemki siyasi zemine göre, genellikle Osmanlı aleyhine ve Osmanlı'yı küçük gösteren yazılar çıkmıştır. Tabii ki bu yazılar arasında Girit'le ilgili olanları da bulunmaktadır. Girit meselesinin ilk oluşmaya başladığı dönemlerde özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlamasından sonra, adanın Yunanistan'a bağlanmasını hararetle savunmuşlardır. Fakat geçen yıllar sonunda Yunanistan'ın şımarık tavırlarından bıkan Avrupa basınının, bu tutumundan dolayı Yunanistan'a tepki gösterdiklerini, gazetelerinde çıkan yazılardan ve karikatürlerden anlamaktayız. 1897 yılında Londra'da çıkan bir dergideki karikatüre göre:

Karikatürde Bayan, Avrupa'yı sembolize etmekte ve bu bayanın bir köpek olarak sembolize edilen Yunanistan'ın önüne bir kemik attığı görülüyor. Ve kemiğin üzerinde de Girit yazısı bulunmaktadır. İşte o dönemlerde Avrupa basını Girit meselesine ve Yunana bakışını bu şekilde göstermiştir. Osmanlı sınırları içinde yer alan bir memleketin, Yunana nasıl peşkeş çekildiğini kendi karikatürlerinden bu şekilde anlatmaktadırlar.

Muhbir Gazetesi'nde, Girit meselesi ile ilgili olarak Girit'te zulme uğrayan Müslümanlar için sürekli yayınlar yapılıyor ve milli bir meclisin açılması konusunda yabancı gazetelerdeki yazılar aktararak Muhbir, bu konudaki fikirlerini ortaya koyuyordu. Muhbir'in yayınlandığı ilk zamanlardan itibaren, yabancı gazetelerde çıkan Osmanlı Devletiyle ilgili konular yayımlanmıştır. İngiltere'nin en önemli dergilerinden olan Times dergisi de Girit'le ilgili birçok meseleyi yazılarına taşımıştır. Muhbir de yazıları gazetede değerlendirip yorumlamıştır. Muhbir'de yer alan Times yazısına göre:

“Times, Babîâli'ye Girit'in Yunana terki için bastırıyor. Times dergisi burada taraflı bir yayın olduğunu ortaya koymakta. Zengin Rumların isteği doğrultusunda yayın

yapıyor. *Ada Müslümanlarının durumlarını hiç bilmiyor. Girit Osmanlı'nındır, Osmanlı'nın kalacak.*" (M.G, 14 Ey. 1866, s.1)

Muhbir Gazetesi, bir Macar gazetesinin Girit'le ilgili getirdiği yoruma sayfasında yer vermiştir. Macar gazetesi, Girit'teki isyanların sorumlusunun kim olduğuyla ilgili yorum yapmaktadır. Bu haber şu şekilde ifade edilmektedir:

"Macar Gazetesi'ne göre Girit ve Bulgar ihtilalleri Rusya'nın işidir. Sırp ayaklanmaları da Rusya'nın işidir. Rusya Balkanlarda yayılmak istiyor. Bu yüzden önünde ne kadar engel varsa onları kaldırmak için kargaşa çıkarıyor." (M.G, 14 Ey. 1866, s.1)

Fransa'da yayın yapan Standard (İstandart) gazetesi de Girit'le ilgili bir çok haber yapmış, Muhbir Gazetesi de bunları yazılarına taşımıştır:

"Standart Gazetesine göre Bab-ı âli, Girit'teki olayları yatıştırmak için adaya asker göndermeye başlamış." (M.G, 2 K. 1866, s.3)

Girit meselesini özellikle İngiliz ve Fransız gazeteleri de yakından takip etmiş ve bu mesele ile ilgili yorumlar yapmıştır. Muhbir'de bu durum şu şekilde izah edilmekteydi:

"Londra ve Paris gazetelerine göre Girit meselesi ümitsiz hale geldi" (M.G, 7 K. 1866, s.1)

Bu dönemde Avrupa'da, Fransa'da yayın yapan, Muhbir'in deyişiyle "Pall Mal" gazetesi de Girit ile ilgili haberler vermekte ve bu haberler de Muhbir Gazetesi'nde alıntı yapılarak sayfalarında belirtilmekteydi.

"Avrupa'da çıkan Pall Mal Gazetesi'ne göre ortak layihada imzası bulunan her devletin bir maksadı var, ama müdahale niyetinde değiller." (M.G, 21 K. 1866, s.3)

Yine Pall Mal Gazetesi'ne göre Girit'te çıkan isyanlardan Osmanlı sorumlu gösterilmiş ve Osmanlı'nın yaptığı bütün bu işlerden sonra, Girit'i Yunan'a terk etmek zorunda kaldığı belirtilmiştir.

Gazetenin bu ifadesi Muhbir'de şöyle yer almıştır:

"*Pall Mal*: "Bab-ı âli, Girit'i Yunan'a terkten başka çare kalmayacak hale getirdi." dedi. Sanki adanın bu duruma gelmesinde tek sorumlu Osmanlı. Bu gazeteler yanlı tutumlarından ne zaman vazgeçecek." (M.G, 25 Ar. 1866, s.3)

Muhbir'e göre Times Gazetesi'nin Girit'e giden Ali Paşa ile ilgili haberi şu şekildedir:

"*Times Gazetesi*, *tebdil-i vukela Ali Paşa*, Girit'te daha çok kalacak. Adayı düzenlemeden dönmeyecekmiş. Gayr-i müslimlere neler getirecek bu düzenlemeler acaba?" (M.G, 18 Oc. 1867, s.1)

Zamanın Rus gazeteleri de Girit'le ilgili haberlerinde Osmanlı Devleti'ni küçümser mahiyette haberler yazmışlardır. Bu haber yazılarını da Muhbir aynen yazılarında neşretmiştir:

"*Rus gazetesi*: "Rusya'nın Girit'le ilgili Osmanlı Devleti'ne müdahalesi, Osmanlı Devleti'ni korkuttu ve hareketlendirdi." dedi." (M.G, 18 Oc. 1867, s.2)

Bir Rus gazetesinin iki ünlü devlet adamının Osmanlı Devleti ile ilgili görüşlerini içeren yazısına Muhbir de sayfalarında yer vermiştir. Bu yazıda iki devlet adamının görüşleri belirtilirken Osmanlı Devleti üzerinde ne tür oyunlar sergiledikleri de apaçık ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki siyasetlerinden olan; Osmanlı Devleti sınırları içindeki gayr-i müslimleri kışkırtarak ayaklandırma planlarını, bu devlet adamlarının ağzından Rus gazetesinin vermesi ve bunu Muhbir'in konu yapması ilginç ve önemli bir detaydır.

Muhbir Gazetesi'nin yayınladığı bu Rus kaynaklı habere bakalım:

"*Rus Gazetesi*: "Bütün İslam ulusları Rus'u istiyor. Dış işleri bakanı İgnatief: "Bulgaristan, Girit Tırhala gibi yerleri silahlandırıp isyana teşvik edelim." dedi. Garsokof: "Bu şekilde değil, önce oraların halkını sıkıştırıp Osmanlı Devleti'nin üzerine salalım. Böylece Osmanlı Devletinden imtiyazların alınmasını sağlayalım." der." (M.G, 27 Oc. 1867, s.5)

Yine Times Gazetesi, Rusların Girit'le ilgili planlarını açığa çıkarmak amacıyla, onların mültecileri Girit'e taşıma bahanesiyle adaya ne kadar çok silah ve mühimmat

yardımlarında bulunduğunu yazıyor. Times'dan alınan bu ayrıntıyı Muhbir, şu şekilde ifade eder:

“Times Gazetesi'ne göre; Rus donanması, mültecilerin Girit'e nakli bahanesiyle Girit Adası'na gidiyor. Aslında bu gemilerde neden çok silah ve mühimmat var?” (M.G, 6 Ş. 1867, s.1)

Aynı yazının devamında Times, aslında mülteci olarak götürülenlerin mülteci olmadıklarını, bazılarının mülteci kılığında Yunan ve Rus çeteciler olduklarını ve bunların adaya çıkar çıkmaz taşkınlıklar yaptıklarını ve bunun üzerine Osmanlı askeriyeye bu mülteci gibi görünenler arasında çatışmaların çıktığından bahseder.

Muhbir, Times'da belirtilen bu haberi şu şekilde nakleder:

“Mülteci kılığında adaya çıkanlarla Osmanlı askerleri arasında çatışma oluyor. Mülteci olarak gelenler aslında mülteci değil Yunan ve Rus çetecileriymiş.” (M.G, 6 Ş. 1867, s.1)

Fransız ve İngiliz gazeteler, Rusya'nın Girit'le ilgili yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili Osmanlı Devleti'ni uyarılmışlardır. Rusların Yunan isyancılarını nasıl kışkırttıkları gazetelerdeki yazılardan anlaşılmaktaydı.

Bu gazetelerden birisi olan Pall Mal Gazetesi'nin bir uyarı yazısı da Muhbir'de şu şekilde yer almaktadır:

“Pall Mal: “Ortalıkta dolaşan bir söylentiye göre Rusya, Girit'le ilgili entrikalardan söz ediyor. Osmanlı hem Rusya'ya hem bu entrikalara dikkat etsin.” dedi.” (M.G, 28 Mt. 1867, s.2)

Standard isimli İngiliz gazetesinin bir yazısında, Girit ile ilgili bir eleştiri yapıldığı zaman Osmanlı Devleti'nde yaşayan ve genelde hariciye ile dahiliye nazırlıklarında üst düzeyde görevli olan gayr-i müslim memurlardan bazılarının gereksiz bir şekilde paniğe yaptıkları ve bu paniğin gayr-i müslim memurların, Osmanlı Devleti'nin Girit, Bulgaristan gibi vilayetlerine atanma korkusu olduğu belirtilmiştir. Yabancı bir gazetenin gayr-i müslimlerin bu şekilde panik göstermelerine dikkat etmesi bir hayli ilginç bir durumdur.

Bu haber Muhbir’de şu şekilde ifade bulmuştur:

“İstandart (standart) Gazetesi’ne göre Bulgaristan ve Girit konusunda hafif bir eleştiri olsa hemen gayr-i müslim memurlarda bir atanma telaşı olur. Girit ve Bulgaristan’a gidecek memurlar için böyle bir durum söz konusu değil dense de, bu telaş devam eder.” (M.G, 28 Mt. 1867, s.2)

Norud Nost isimli bir Bulgar gazetesi, Osmanlı Devleti’ni ‘şark meselesi’ kapsamında ele almış ve Girit’le ilgili durum değerlendirmesi yaparken Osmanlı Devleti’nin tam olarak nereli olduğunu sorgulamıştır. Burada Avusturya’nın tezini savunan gazete, Girit meselesinin çözümü için önce Osmanlı Devleti’nin hangi kıtanın bir ülkesi olduğunun ortaya konulmasını ister. Osmanlı Devleti eğer Avrupalı bir devlet olarak kabul edilirse, Avrupa devletler hukukuna göre Girit meselesinin durumunu sorgular. Bulgar gazetesinin Muhbir’de çıkan haberi şu şekilde ifade olmaktadır:

“Bulgar gazetesi Norud Nost’a göre; Girit meselesine mesele-i şarkiye olarak bakmak gerekir. Bu beyanda Avusturya’nın ileri attığı bu konuyla ilgili Osmanlı Devleti, Avrupalı bir ülke mi yoksa Asyalı bir ülke mi? Bunun birbirinden ayrılması gerekir. Avrupalı ise, Avrupa hukukundan yararlanacak ve Girit meselesini böyle çözecek. Asyalı ise durumu kendisi değerlendirecek. Avusturya: “Osmanlı Devleti için Avrupa’dan ayrılсын, Asyalı kalsın.” der. Böyle olursa Girit için bu durum Rusya’nın ekmeğine yağ sürer.” (M.G, 28 Mt. 1867, s.2)

Muhbir’in Mehmet Emin Âli Paşa’nın sadrazamlığında bazı konularda Osmanlı Devleti aleyhinde yazılar yazdığı bilinmektedir. Muhbir’in Osmanlı Devleti’nin yabancı basınla olan ilişkisi konusunda da eleştirisi olmuştur. Muhbir, Mehmet Emin Âli Paşa’nın özellikle Girit konusunda Osmanlı Devleti’nin lehine yazılar yazması için, tüm Avrupa’da ve İstanbul’da şubesi bulunan Fransız La Turkî Gazetesi’ne büyük miktarda para yatırdığını, ama buna rağmen yine de Osmanlı Devleti lehine yazı yazdırmayı başaramadığını belirtir. Nihayetinde sözü Muhbir’e bağlayarak bize kimse para vermiyor, ama biz Avrupa’da Osmanlı Devleti’nin en büyük sesi oluyoruz diye sitemini belirtir.

“Özellikle Girit konusunda Osmanlı Devleti lehinde yayın yapsın diye Fransızca yayın yapan La Türkî’ye paralar verdiler, ama tam aleyhte yayın yaptı. Osmanlı Devleti’nin

Girit meselesinde en önemli rakibi Rus'un ekmeğine yağ sürdü. La Türkî yazılarında, Girit'in Rus'un hakkı olduğunu yazıyor. Osmanlı Devleti parasıyla Girit'i Rus'un almasının daha doğru olduğunu neşrediyor. La Türkî yakında yine Osmanlı Devleti'nin parasıyla Rus'un İstanbul zabtı lehinde yazı yazar.” (M.G, 4 N. 1867, s.1)

Muhbir, Giritli bir papazın Avrupa'da bulunduğu sıralarda Avrupalı gazetelere Girit'le ilgili verdiği yorumları yazar. Giritli papazın Avrupa'da şehir şehir dolaşıp Girit'in Yunan'a ilhak edilmesinin doğru olacağı görüşlerine Avrupalı basın büyük ilgi gösterdiği belirtilir. Zaten Girit'teki kişilerin ve din adamlarının Atina *Metropolü* ile yakın ilişkiler içerisinde olup asileri örgütledikleri bilinmektedir.

Muhbir, bu konu ilgili haberi şu şekilde ifade etmektedir:

“Giritli bir papazın Avrupa'da şehir şehir dolaşıp Girit'in Yunan'a ilhak isteği Avrupa gazetelerinde büyük ilgi gördü ve papazı destekler mahiyette yazılar yazdılar.” (M.G, 30 T. 1867, s.1)

SONUÇ

Muhbir Gazetesi, Türk basın tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Yayımlandığı dönem içinde yaşanan olaylar, Muhbir gözüyle günümüze kadar gelebilmiştir. Özellikle Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi'nin Muhbir bünyesinde bulunuyor olmaları, gazeteye ayrı bir önem katmıştır. Muhbir Gazetesi, çıkan ilk sayılarında ülkenin mevcut genel durumu üzerinde önemli yorumlarda bulunmuştur. Yalnız bu yorumlar, genelde hükümeti eleştirici bazda olmuştur. Gazetenin başyazarı Ali Suavi, gündemdeki olayları sansürlemeden, kendi görüşlerini de katarak anlatmış ve yazılarında sert ifadeler kullanmaktan kaçınmamıştır. Kapatılıp Londra'da tekrar açılmasından sonra adını Dünya basınına da duyurmuştur. Gazete, büyük oranda dönem hükümetini eleştirmesinin yanı sıra Devletler arenasında da Osmanlı Devleti'nin sesini duyurmuştur.

Dönem siyasetini yakından takip eden Muhbir, tez konumuz olan Girit isyanlarına da yoğun dikkat çekmiştir. Hatta bir dönem Girit Müslümanlarının sefalet içinde olduğuna dikkat çekerek, özel bir yardım sayısı çıkarmış ve bundan kazanılan meblağı Girit'e nakletmiştir. Girit isyanlarıyla ilgili olarak özellikle Ali Suavi'nin yazıları dikkat çekmektedir. Ali Suavi, Girit meselesinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gerek basın alanında gerekse Devletlerarası siyasette yalnız kaldığına dikkat ederek, bir nevi Osmanlı Devleti'nin bu meselede Avrupa'daki avukatı olmuştur. Girit sorunuyla ilgili alınan yanlış kararlar, uygulamaya konulamayan kanunlar, yabancı devletlerin müdahaleleri ve Girit'teki yerel yönetim bozuklukları ile ilgili yoğun eleştirilerde bulunmuştur.

Özellikle Ali Suavi'nin yazılarında Girit meselesinin tarihsel sürecini görmek mümkündür. Girit'in elden çıkışına kadar olan süreçte yaşanan hadiseler, Muhbir penceresinden, Ali Suavi'nin gözüyle izlenmiştir. Girit'in siyasi olarak elden çıkışının yanı sıra Muhbir'de, bu kopuş sürecinde halkın yaşadığı bunalımlar da yansıtılmıştır. Özellikle Rum çetecilerin eziyetleri ve bu durum karşısında Avrupalı devletlerin tavrı Muhbir'e konu olmuştur. Çetecilere karşı Osmanlı Devleti'nin yaptırımını ve mahalfi yönetimlerin beceriksizliği yine Muhbir'in dikkat çektiği hususlardandır. Müslüman ve gayrimüslim halk arasında yaşanan hadiseler de Muhbir'in gözünden kaçmamıştır. Bu

konuda her ne kadar Muhbir'in Müslüman gözüyle baktığını söylemek mümkünse de, gayrimüslimler ile ilgili yapılan yorumların da çoğu zaman tarafsız olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ADIYEKE, Yrd. Doç. Dr. Nuri, *Girit' de Cemaatler arası Evlilikler*, Kebikeç, (İnsan Bilimleri için Kaynak Dergisi) s.16, s.s 17–25, ANKARA, 2003
- ADIYEKE, Yrd. Doç. Dr. Nuri, *Girit Savaşı ve Birleşik Hıristiyan Orduları, Türkler Projesi*, c.IX, Yeni Türkiye Yayınları, s.s 738–745, ANKARA, 2002
- ADIYEKE, Prof. Dr. Nükhet ve Yrd. Doç. Dr. Nuri, *Fethinden Kaybına Girit*, Bab-âli Kültür Yayıncılığı, İSTANBUL, 2007
- ADIYEKE, Prof. Dr. Nükhet ve Yrd. Doç. Dr. Nuri, *Girit' de Millet Sisteminin Örnekleri Kapıda, İşaret Hamamda Çingirak*, Toplumsal Tarih Dergisi, s.136, s.s 92–97, İSTANBUL, 2005
- ADIYEKE, Prof. Dr. Nükhet, *17. y.y Girit (Resmo) Şeriye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit' de Etnik Dönüşüm*, 14. Türk Tarih Kongresi, 9–13 Eylül 2002 Ankara, ANKARA, 2006
- ADIYEKE, Prof. Dr. Nükhet, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896)*, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, s.1–3, İZMİR, 1993
- ANDRİÇ, İvo (Çev. Ali BERKTAY), *Ömer Paşa*, İletişim Yayınları, İSTANBUL, 2004
- ARIKAN, Zeki, *Girit Meselesi*, Genç Öğretmen Dergisi, ANKARA, 1966
- ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih*, ANKARA, 1973
- A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi, c.I, sayı 1, Ankara, 1963

- ATAN, Atilla, *Yunanistan Stratejisinde Yeni Hedefler*, Belgelerle Tarih Dergisi, s.22, İSTANBUL, Aralık 1986
- ATASE (Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları), *19.yy.Girit ve Sisam'daki Terör Olaylarının İç yüzü*, Ankara, 2007
- AZRA, Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitap Evi, İSTANBUL, 1978
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi, *Tarih' de Girit ve Osmanlılar Dönemi*, İSTANBUL, 1991
- BAYSUN, M. Cavit, *Âli Paşa'nın Fransızca Bir Mektubu*, İ.Ü.E.F.T.D, c. V, s.8, İSTANBUL, 1953
- BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790–1856)*, *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç (Yay. Haz. İ. SOYSAL)*, TTK Yayınları, s.43, ANKARA, 1999
- BOURNE, Kenneth (Çev. Y.T.KURAT), *İngiltere ve Girit İsyanı 1866-1869*, (Çev. Yuluğ Tekin KURAT) Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi ,Tarih Araştırmaları Dergisi c.1/1Ankara 1963,s.251-252
- ÇAKIR, Hamza, *Osmanlı'da Basın –İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002
- ÇELİK, Hüseyin, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, 1994
- DANIŞMAN, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.XII, İSTANBUL, 1966
- GALANAKİ, Rea (Çev. Herkül MİLLAS), *İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı*, İletişim Yayınları, 1999
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *18. yy.da Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, ANKARA, 1997
- ILGAR, İhsan, *İsyancı Rumlar ve Yunanistan Desteği*, Hayat Tarih Mecmuası, 1969

- ILGAR, İhsan, *Girit' i Nasıl Kaybettik*, Hayat Tarihi Mecmuası, s.5, İSTANBUL, 1970
- IŞIN, Mithat, *Tarihte Girit ve Türkler*, Genel Kurmay Yayınları Deniz Mecmuası Tarih İlavesi, ANKARA, 1945
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar (Kemalî's Sudur)*, Dergah Yayınları, İSTANBUL, 2000
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, c.VII, ANKARA, 1983
- KAZANCAKİS, Nikos (Çev. Ahmet ANGIN), *El Greco'ya Mektuplar*, İSTANBUL, 1975
- KAZANCAKİS, Nikos, *Kaptan Mihalis*, (Çev. Nevzat HATKO), CAN Yayınları, İSTANBUL, 1999
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Basın Özgürlüğünün Engellenmesi; Sansür Tarihi*, Tarih ve Toplum, 1986
- KOLOĞLU, Orhan, *Tanzimatın 2. Kuşak Aydınlarının Açmazı Üzerine Ali Suavi ile İngiliz "Türk ve İslam Dostları"*, Tarih ve Toplum Dergisi Sayı 23, ANKARA, 1970
- KULA, Prof. Dr. Erhun, *Kuzey İrlanda'da Katolik-Protestan Mücadelesi Nasıl Bitti?* Zaman, 2007
- KUNTAY, Mithat Cemal, *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, Maarif Matbaası, İSTANBUL, 1944
- KURDAKUL, Necdet, *Tanzimat Dönemi Basınında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1. Baskı, Ankara, 2000

- MANSEL, Arif Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yayınları, s.14, ANKARA, 1971
- MİLLAS, Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İSTANBUL, 1999
- MİLLAS, Herkül, *Türk Romanı ve Öteki, Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, s.279–304, İSTANBUL, 2000
- ÖKSÜZ, Melek, *Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları*, Karadeniz Araştırmaları, s.93–114, İSTANBUL, 2010
- ÖZFATURA, Mustafa Necati, *Girit’i Nasıl Kaybettik?* Arşiv
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Bir Darbenin Anatomisi*, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İSTANBUL, 1979
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Bir Devrin Anatomisi*, İstanbul, 2003
- PAŞA, Mahmut Celalettin, *Mir’at – Hakikat*, (Yay. Haz. İ.MİROĞLU), s.41, İSTANBUL, 1983
- PINAR, Hayrettin, *Diplomasi ile Siyasetin Birlikteliği: Girit İsyanı ve Âli Paşa*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (18), s.1–22, ISPARTA, 2008
- PUL, Ayşe, *Osmanlı – Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi, Girit ve Mısır Seferleri*, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM, s.159–176, İSTANBUL, 2007
- SAKA, Mehmet, *Ege Denizi Adalarında Türk Hakları*, ANKARA, 1955
- SALAHİ, Mehmet, *Girit Meselesi (1866–1889)*, (Yay. Haz. M.AKTEPE), İSTANBUL, 1967

- SALAHİ, Mehmet, *Nezaret-i Umur-ı Hariciye Muharrerat-ı Resmiye Nizamname-i Cedit Der Hakk-ı Girit*, s.2-4, İSTANBUL, 1866
- SHAW, Stanford ve J- Ezel KURAL, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. M.HARMANCI), E Yayınları, İSTANBUL,2000
- ŞİMŞİR, Bilal, *Ege Sorunu*, c.I, ANKARA, 1976
- TANPINAR, Prof. Dr. Ahmet Hamdi, *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitap Evi, Onuncu Baskı, İstanbul, 2003
- TUKİN, F. Cemal, *Girit, İslam Ansiklopedisi*, c. IV, s.797–812, ANKARA, 1945
- TUKİN, F. Cemal, *Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları ve 1821 Yılına Kadar Girit*, Belleten, sayı 24
- TURAL, Erkan, *Bir Akdeniz Adasının Serencamı ve 1868 Girit Vilayet Nizamnamesi*, Çağdaş Yerel Yönetimler, 14(3), s.67–98, İSTANBUL,2005
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler, (1821–1869)*, OTAM, sayı 12, s.219–244, ANKARA, 2001
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789–2010*, Der Yayınları, İSTANBUL, 2010
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, s.185, İSTANBUL, 1985
- ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi (1700–1958)*, ANKARA, 1978
- YALÇIN, Soner, *Girit'te Açılımlarla Toprak Kaybedilmesi*, Hürriyet, 2010

EKLER

EK 1

36

36

1re ANNEE N. 6 H. NO. 100146 DE 1936 26 OCTOBRE 1936

MAISONNEUVE & Co. PUBLIERS

مخبر

روزنامه اخبار و اخبار

100146 DE 1936

روزنامه اخبار و اخبار

TARIF DES ABONNEMENTS PAR LA POSTE:		مخبر ماهی	
Orient.....	six mois, 12 sh.	شهری	6 ماه 6 ش
	un an, 22 sh.	روستا	12 ماه 12 ش
Europe.....	six mois, 10 sh.	افریقا	6 ماه 6 ش
	un an, 19 sh.	آسیا	12 ماه 12 ش
France & Angleterre.....	six mois, 8 sh.	انگلند و فرانسه	6 ماه 6 ش
	un an, 15 sh.	دیگر بلاد	12 ماه 12 ش

Prix du numero, 3 francs.

(قیمت هر شماره 3 فرانک)

روزنامه اخبار و اخبار در فرانسه و سایر بلاد اروپا و آسیا و آفریقا و سایر بلاد منتشر می‌گردد. هر کس که بخواهد این روزنامه را بخرد باید به مدیر روزنامه در پاریس یا در یکی از شعبات آن در سایر بلاد مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید. قیمت هر شماره 3 فرانک است. برای اطلاع بیشتر به مدیر روزنامه در پاریس مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید.

مدیر روزنامه: MAISONNEUVE & Co. 100146 DE 1936

روزنامه اخبار و اخبار در فرانسه و سایر بلاد اروپا و آسیا و آفریقا و سایر بلاد منتشر می‌گردد. هر کس که بخواهد این روزنامه را بخرد باید به مدیر روزنامه در پاریس یا در یکی از شعبات آن در سایر بلاد مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید. قیمت هر شماره 3 فرانک است. برای اطلاع بیشتر به مدیر روزنامه در پاریس مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید.

مدیر روزنامه: MAISONNEUVE & Co. 100146 DE 1936

روزنامه اخبار و اخبار در فرانسه و سایر بلاد اروپا و آسیا و آفریقا و سایر بلاد منتشر می‌گردد. هر کس که بخواهد این روزنامه را بخرد باید به مدیر روزنامه در پاریس یا در یکی از شعبات آن در سایر بلاد مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید. قیمت هر شماره 3 فرانک است. برای اطلاع بیشتر به مدیر روزنامه در پاریس مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید.

مدیر روزنامه: MAISONNEUVE & Co. 100146 DE 1936

روزنامه اخبار و اخبار در فرانسه و سایر بلاد اروپا و آسیا و آفریقا و سایر بلاد منتشر می‌گردد. هر کس که بخواهد این روزنامه را بخرد باید به مدیر روزنامه در پاریس یا در یکی از شعبات آن در سایر بلاد مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید. قیمت هر شماره 3 فرانک است. برای اطلاع بیشتر به مدیر روزنامه در پاریس مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید.

مدیر روزنامه: MAISONNEUVE & Co. 100146 DE 1936

روزنامه اخبار و اخبار در فرانسه و سایر بلاد اروپا و آسیا و آفریقا و سایر بلاد منتشر می‌گردد. هر کس که بخواهد این روزنامه را بخرد باید به مدیر روزنامه در پاریس یا در یکی از شعبات آن در سایر بلاد مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید. قیمت هر شماره 3 فرانک است. برای اطلاع بیشتر به مدیر روزنامه در پاریس مکتوباً یا از راه پستی اقدام نماید.

مدیر روزنامه: MAISONNEUVE & Co. 100146 DE 1936

56 50
DUSTAN DO MUMBAI

Les abonnements pour l'Angleterre et la Belgique sont adressés par M. HENRI, 14, Tavistock St., Covent Garden, London, sous enveloppes séparées. Vente au détail.

Les abonnements pour l'Angleterre et la Belgique sont adressés par M. HENRI, 14, Tavistock St., Covent Garden, London, sous enveloppes séparées. Vente au détail.

Table with subscription rates for various regions: Orient, Europe, France & Algérie, etc.

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

مکرم، حسن عیون...
و اولان...
ایلی باوج و باجو درت کنی...
اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

واری ایش پشته اوکار فرست کنی...
مشرقی جیبل ملک حضرتش معلوم اولان صلیق
تخصیص اولان امتلاک همون استن ایز به اولان
باشا قیوم تعیین بات علی حق امتلاک اولان
و ادتاشا تابه ویدتاشا اولان...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
باشا ایز بادی درازو...
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه
ایرین قیومسه ربه عالی شاه اولان قیومسه

1 JANVIER N. 12

Ebu Bekir İzzet... 12

LE JOURNAL DE MUSKES

Le journal de Muskes est un journal hebdomadaire pour l'Angleterre et la Belgique... 14, Tottenham St., Covent Garden, Londres... 10 pence

And James M. Smith, 8, Leaden Hall Street, London

Price 10 pence

عنوان المجلة... 10 pence

Commissioner of Opium... 10 pence

10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

والمجالس... 10 pence

ÖZGEÇMİŞ

1969 Yılında İzmir’de doğdu. İlkokulu Aydın- Söke Kocagözoğlu İlkokulunda, orta okulu Söke Lisesi orta bölümünde ve lise öğrenimini yine Söke Lisesi’nde tamamladı. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden 1993 yılında mezun oldu. 1994 Yılından itibaren sırasıyla Mardin Kızıltepe Dikmen İlköğretim Okulu, Mardin Kızıltepe Sakarya İlköğretim Okulu, Mardin Kızıltepe Şenyurt Lisesi, Aydın Söke Endüstri Meslek Lisesi kurumlarında Tarih öğretmeni olarak görev yaptı. 2005 Yılında Aydın Söke Anadolu Öğretmen Lisesine Kurucu Müdür olarak atandı. 2010 Yılında Aydın –Söke - Sazlı İlköğretim Okuluna asil müdür olarak atandı. 2011 yılında ise Söke Behiye Hanım İlköğretim Okuluna müdür olarak ataması yapıldı. Şuan aynı okulda müdür olarak görevine devam etmektedir. 1993 Yılında ayrıldığı Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim dalı bölümündeki Yüksek Lisans eğitimine 2009 yılında afa dönen Mehmet Volkan Şenarslan, halen bu bölümde Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.